

■ ■ ELMÉLETILEG

STRATÉGIAI (ÚJRA)TERVEZÉS

(Kádár Magor)

■ ■ KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM

A TÁJÖKOLÓGIAI POTENCIÁLOK MŰKÖDÉSE A TERÜLETI
KOHÉZIÓBAN ÉS KITEKINTÉS A TERMÉSZETVÉDELMI
CIVIL SZERVEZETEK SZEREPÉRE

(Orosz György–Barczy Attila)

■ ■ TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM

TDM-EK A CIVIL SZFÉRÁBAN

(Varga Dorottya–Dávid Lóránt Dénes
–Bujdosó Zoltán)

■ ■ VILÁG-NÉZET

ÚJABB FEJLEMÉNYEK AZ EURÓPAI UNIÓBAN
A SZOCIÁLIS GAZDASÁG TERÉN

(CIRIEC-International)

EGYÉNI ALTRUISZTIKUS VISELKEDÉSMÓDOK
A CSEH KÖZTÁRSASÁG ADÓÖSZTÖNZŐINEK KONTEXTUSÁBAN

(Jana Janoušková–Pavlína Kirschnerová)

ALTRUISTIC BEHAVIOUR OF INDIVIDUALS IN THE CONTEXT
OF THE TAX STIMULUS IN THE CZECH REPUBLIC

(Jana Janoušková–Pavlína Kirschnerová)

■ ■ FELSZÁLLÓPÁLYA

SZÉTHÚZÓ HELYI KÖZÖSSÉGEK — SZÍNHÁZZAL
A TÁRSADALMI INTEGRÁCIÓÉRT

(Kelen Annamária)

CIVIL SZEMLE

Szerkesztőbizottság/Editorial Board

Belia Anna, Harsányi László, Kirschner Péter, Kuti Éva,
Marschall Miklós, Miszlivetz Ferenc, Nagy Ádám

Szerkesztőség/Editors

Felelős szerkesztő/Executive Editor	Nárai Márta
Rovatszerkesztők/Editors	Csongor Anna (Társadalom és állam/Society and State) Kákai László (Elméletileg/Theoretically) Péterfi Ferenc (Közösségek és civil társadalom/Community and Civil Society) Sebestény István (Világ-nézet/International Review)
Képszerkesztő/Image Editor	Gönczö Viktor
Online szerkesztő/Online Editor	Bod Levente

Cikkjavaslatokat, ötleteket, véleményeket a civilszemle@gmail.com címre várunk.
Előfizethető a www.civilszemle.hu címen

Kiadó

CIVIL SZEMLE ALAPÍTVÁNY

www.civilszemle.hu

1137 Budapest, Pozsonyi út 14.

Tel./fax: (+36-1) 221-8099

E-mail: civilszemle@gmail.com

Felelős kiadó: Nizák Péter kuratóriumi elnök

Készült a Pharma Press Nyomdában

Felelős vezető: Fabók Dávid

ISSN 1786-3341

■ ■ ELMÉLETILEG	
Kádár Magor: <i>STRATÉGIAI (ÚJRA)TERVEZÉS</i>	5
■ ■ KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM	
Orosz György–Barczi Attila: <i>A TÁJÖKOLÓGIAI POTENCIÁLOK MŰKÖDÉSE A TERÜLETI KOHÉZIÓBAN ÉS KITEKINTÉS A TERMÉSZETVÉDELMI CIVIL SZERVEZETEK SZEREPÉRE</i>	17
■ ■ TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM	
Varga Dorottya–Dávid Lóránt Dénes–Bujdosó Zoltán: <i>TDM-EK A CIVIL SZFÉRÁBAN</i>	31
■ ■ VILÁG-NÉZET	
CIRIEC-International: <i>ÚJABB FEJLEMÉNYEK AZ EURÓPAI UNIÓBAN A SZOCIÁLIS GAZDASÁG TERÉN</i>	45
Jana Janoušková–Pavλίna Kirschnerová: <i>EGYÉNI ALTRUISZTIKUS VISELKEDÉSMÓDOK A CSEH KÖZTÁRSASÁG ADÓÖSZTÖNZŐINEK KONTEXTUSÁBAN</i>	71
Jana Janoušková–Pavλίna Kirschnerová: <i>ALTRUISTIC BEHAVIOUR OF INDIVIDUALS IN THE CONTEXT OF THE TAX STIMULUS IN THE CZECH REPUBLIC</i>	83
■ ■ FELSZÁLLÓPÁLYA	
Kelen Annamária: <i>SZÉTHÚZÓ HELYI KÖZÖSSÉGEK — SZÍNHÁZZAL A TÁRSADALMI INTEGRÁCIÓÉRT</i>	95
■ ■ SZERZŐINK	119

Fotó/Gönczö Viktor

STRATÉGIAI (ÚJRA)TERVEZÉS

Kádár Magor

■ Keretbe helyezés

■ A 2013–2017 időszak a romániai, ezen belül is a romániai magyar civil szervezetek számára az újratervezés időszaka volt. Ezt részben a gazdasági krízis utóhatásainak a lecsengése, részben az EU-s pénzügyi ciklus kezdete és az országon belüli támogatások rendszerének átrendeződése indokolta. Míg a 2007–2013-as időszakban az összes jelentős romániai magyar ifjúsági ernyőszervezet (mindkét magyar politikai párthoz kötődő ifjúsági szervezet, az egyházi ifjúsági szervezetek, országos diákszövetségek) újratervezték stratégiájukat, 2014-től kezdődően a stratégiai tervezés szinte mindenhol megismétlődött, dinamikusabb módszereket és adaptálódó végeredményt keresve. Ez elsősorban az ifjúsági szervezetek tevékenységében látható, hiszen egyrészt a tevékenység dinamikája, másrészt az újonnan felnövő Z-generáció, a millenárisok megváltozott életvitele, elvárásai, kommunikációs szokásai indokolják. 2017-ben elindult a romániai közösségi alapítványok újratervezési folyamata is a központi ernyőszervezet kezdeményezésére, amelyik az ifjúsági szervezetek tapasztalatából kiindulva, a helyi valóságot ismerve nem vállalta a szokásos, precízen meghatározott, de elég merev stratégiák kidolgozásának facilitálását a helyi közösségi szervezetek számára, hanem a helyi realitásokhoz alkalmazkodva, dinamikus stratégiákat kért. A kétezres évek elején kidolgozott eredménykövetés (outcome mapping) módszerének (Earl et al. 2001), a változáselmélet (Theory of Change) módszerének és az ifjúsági szervezetekhez kapcsolódó előzetes tervezési tapasztalatainak ötvözése olyan stratégiai tervezési módszertant és folyamatot eredményezett, amely a sajátos romániai, vagy tágabb értelemben véve a kelet-európai civil szervezetek speciális helyzetét figyelembe véve tud segítséget nyújtani a dinamikus tervezéshez.

A következő tanulmány az elgondolásokat, kidolgozott módszertant és lehetséges alkalmazási módszereket mutatja be, meghagyva annak lehetőségét, hogy a gyakorlati alkalmazás során a mindenkori facilitátor még inkább a szervezetre szabja a munkafolyamatot. A módszert a szerző elsősorban az említett ifjúsági szervezetek stratégiai újratervezésénél alkalmazta, illetve a 2017-ben indult, közösségi bevonáson alapuló 16 romániai közösségi alapítvány indítási vagy újratervezési folyamatában vitte tovább.

A tervezés sajátosságai, szintjei és partnerei

Az alapvető szemléletváltás elhagyja a víziótól, mint ideális távlati képtől való indulást, ezzel szemben előbb a szervezeti célokat, erőforrásokat feltérképezve azon gondolkodik el, milyen szerepet szánnak a szervezetnek a közösségen belül, és ahhoz képest a lehetőségeket leszűkítve, melyik az a néhány tevékenységi vagy behatási terület (impact area), ahol változást kíván elérni. A tervezési folyamatban a súlypont nem a felvázolt ideális helyzet elérésén lesz, hanem a szervezet azon sajátosságán, ami a többiekől eltérő többletértéket jelent, és amivel egy vagy több közösségi probléma megoldását segítheti. Ennek a többletértéknek az alapján foglalja el a helyét a közösségben, azonosítja, esetleg márkázza önmagát és végzi tevékenységeit. A szemléletváltást a megnevezett ideális állapot elérését előirányzó folyamatok és mérőmutatók lecserélése jelenti a társadalmi reálfolyamatokat leíró, beavatkozást előirányzó folyamatokra.

A tervezési folyamat indulása előtt a szervezetnek ismernie kell a folyamat sajátosságait. Ilyen a szervezetre szabott eljárások és megoldások keresése, helyi ötletek figyelembe vétele a helyi közösségeken belül – gyakran ez valós földrajzi területet jelent –, és a szervezet újrapozicionálása a célcsoportok és partnerek bevonásával, ötleteik és feladtvállalásuk beépítése a tervezett tevékenységekbe. Ilyenként a szervezet jobban kötődik a közösséghez, amelyben dolgozik, a célcsoportjaihoz, motiválja mind a belső munkatársakat, mind a partnereket, és jelentős, kézzelfoghatóbb változtatásokat célozhat meg. A stratégiai tervezés folyamata a következő sajátosságokkal rendelkezik, a tervezést ennek szellemében érdemes elkezdeni:

- a stratégiai tervek nem statikus, helyzetet leíró dokumentumok, hanem a változást előmozdító, helyzetmegoldásra alkalmas operatív tervek lesznek;
- minden közösség egyedi, sajátos kulturális, gazdasági, környezeti adottságokkal rendelkezik, a terveknek ezt figyelembe kell venniük;
- már a tervezési szakaszba be kell vonni a külső szereplőket, célcsoportokat és partnereket, akik hozzájárulása reálisabbá, megvalósíthatóbbá, jobban a környezetbe illeszkedővé teszi a tervet. A partnerek vagy támogatások gyakran csak a folyamat egy részét fedik le, ilyenként fontos látni mindenki szerepét a teljes folyamatban;
- a partnerek olyan szereplők lesznek, akiktől az elérni kívánt változás függ. Ennek érdekében a szervezet erőforrásokat biztosít számukra, hogy tevékenységükkel a kívánt célt segíthessék elő (kihelyezés);

- a tervezés szinteket különíti el, rövid-, közép- és hosszútávra tervez, a hatásokat befolyási övezetekre osztja, még a partnerekkel való viszonyt is megvalósításközpontúan kezeli;
- a tervek csak annyi vállalást fogalmaznak meg, amennyit a szervezet kapacitása, erőforrásai elbírnak. Amennyiben menet közben változás áll be, a dinamikus terv lehetőséget ad a tevékenységek szűkítésére, bővítésére, átütemezésére;
- a vállalt tevékenységek a környezeti realitást veszik figyelembe, beépítik az adatgyűjtési folyamat eredményeit és az időközben felgyűlt tapasztalatot;
- gyakorlati kérdésekkel foglalkozva a tervek könnyen illeszthetők a szervezeti célokhoz, illetve más folyamatok, szervezetek tevékenységéhez. A tevékenységek úgy is tervezhetők, hogy több alternatívát vázolnak fel (behatási szintek), amelyeket a mindenkori partnerek és erőforrások függvényében lehet alkalmazni;
- mivel nincsenek konkrét, elvárásként megfogalmazott mutatók és azok elvárt teljesítése, elkerülhető a kudarcélmény vagy a 'túljelentés', a projekteknel gyakran tapasztalható riportálási és tényleges megvalósítás közötti különbség;
- a vállalt feladatok, tevékenységi területek pozicionálják a szervezetet, egyediesítik, megjelölik a sajátos, hozzáadott értékét, könnyebben megtalálhatóvá teszik azok számára, akik hasonló kérdésekkel foglalkoznak vagy azonos tevékenységi területen dolgoznak;
- a stratégiai tervezés vagy az egyes tevékenységi tervek bármikor újratervezhető, nem csupán ciklus zárásakor vagy a szervezetben, körülményekben beállt lényeges változáskor. A tervek irányvonalakat, behatási területeket fogalmaznak meg, ahol a kívánt hatás újratervezhető, pontosítható menet közben is;
- A menet közben elért eredmények, megszerzett tapasztalatok vagy erőforrások máris beépíthetők, felhasználhatók a teljesítés következő szakaszaiban.

A *tervezési folyamat célja* változásokat elérni a személyközi, csoportok vagy szervezetek közötti viszonyokban a viselkedésekre, kapcsolatokra, tevékenységekre vonatkozóan. Ezek tekinthetők a folyamat eredményének (outcomes), jóllehet az eredmények nem mindig kézzelfoghatók vagy számszerűsíthetők, de megnyilvánulnak az emberi, szociális vagy környezeti folyamatokban. A személyek, csoportok vagy szervezetek közötti viszonyok változása elengedhetetlen a programok sikeres működése, a vízió és a kitűzött célok elérése érdekében. A változások több szinten nyilvánulnak meg (Kádár 2008:13–14), az első szintek előfeltételei lesznek a későbbieknek:

1. Tudatosítás: a figyelem felhívása valamely eseményre vagy helyzetre.
2. Tájékoztatás: a figyelem felkeltése mellett megjelenik az információ átadása is, a célcsoport új információval gazdagodik.
3. Köznevelés: a tájékoztatásnál alaposabb, felkészíti a célcsoportot, hogy bizonyos helyzetben megfelelően, esetleg felelősen tudjon viselkedni.
4. Viszonyulások és vélekedések megerősítése: a célcsoportok véleményének megerősítése, a közös érdekek és értékek hangsúlyozásával.
5. Hozzáállások megváltoztatása: az eltérő álláspontú célcsoportok megszólítása, viselkedésváltozást megcélózva.

6. Viselkedések megváltoztatása: régi szokások megváltoztatása, vagy új viselkedésmodellek bevezetése.
7. Viselkedésrögzítés: az elfogadott és kipróbált tevékenységek szokássá alakítása, tartós rögzülése.

Mint a változások szintjei is mutatják, a dinamikus stratégiai tervezés a jobb alkalmazás és a folyamat közbeni alkalmazkodás érdekében *kezelési és megvalósítási szinteket* vezet be.

1. A stratégiai terv időtartama 7, maximum 10 év, akkora táv, amely alatt még előrevetíthető a szereplők tevékenysége és a környezeti változások. Ezt követik a 2-3 évre meghatározott operatív tervek, melyeknek pontosabban felmérhető az erőforrásigényeik és a hatásaik.
2. A tevékenységtérképen (strategy map) belül a tevékenységek hatásai három területen határozhatók meg: az ellenőrzés, a befolyás és az érdeklődés területei. Az ellenőrzés területe magában foglalja a szervezet saját tevékenységeit és a partnerekkel való közvetlen kapcsolatot; ezen a területen felállíthatók mutatók, mérhetőek lesznek az eredmények. A befolyási terület magában foglalja a partnerek tevékenységi körét, amelyre a szervezet csak közvetetten tud hatni. A változásokat figyelemmel lehet követni, esetenként közvetlenül is hatni lehet rájuk, de azok nem a szervezet tevékenységétől függenek elsősorban. Az érdeklődési terület az általános társadalmi változás széles köre, amelyen belül helyet kapnak a szervezet tevékenységei, víziója és kiváltott hatásai. Közvetlenül hatni ritkán lehet, de a tevékenységek hozzájárulnak a változási folyamatokhoz.
3. A személy- és csoportközi viszonyok megváltozását több szint írja le az informáltság szintjétől az attitűdváltáson át egészen a szokások kialakulásáig és rögzítéséig. A tevékenységek tervezésénél ki lehet választani, milyen szinten kíván hatni, változást elérni a szervezet.
4. A partnerekkel és célcsoportokkal kapcsolatos előrehaladási mutatók a tevékenységtérképen három szinten fogalmazhatók meg, a minimálisan elvárt, a reálisan elérhető és a túlteljesítés, az ideális esetben megvalósuló szint.

A *stratégiai tervezés szereplőit* több szempont szerint lehet osztályozni. Kiindulási pont mindig a tervező szervezet lesz, beleértve a saját döntéshozói és végrehajtói testületét (board, executive). A tervezési folyamat külső szereplői közül a célcsoportok és partnerek lesznek a változás alanyai, a cél változást elérni a viselkedésükben, illetve egymáshoz és a szervezethez való viszonyulásukban. A többi külső partner, mint például a szakértők, média, közigazgatási intézmények nem partnerként, hanem erőforrásként, esetleg eszközként jelennek meg. A szervezet egy külső szakértő, facilitátor segítségével megy végig a tervezési folyamaton, akinek szerepe a folyamat koordinálása és a módszertan megfelelő alkalmazása mellett a folyamatos motiválás, mobilizálás a tervezési folyamatban, utána pedig a végrehajtásban való részvételre. A stratégiai tervezés koordinátorának a szerepe is megváltozott az elmúlt években, nem külső szakértőként és irányítóként jelenik meg, hanem facilitátorként, a szervezethez közelebb kerülve meg kell ismernie a belső folyamatokat és lehetőségeket, a piaci vagy környezeti sajátosságokat a

szervezet szempontjából is. Arra ösztönzi a tervezésben résztvevőket, hogy ismerjék fel lehetőségeiket, mobilizálható erőforrásaikat és saját erőből menjenek végig a tervezési, majd a végrehajtási folyamaton. Szakértelme a folyamat előremozdításában nyilvánul meg, segítve, hogy a szervezet döntéshozói és végrehajtói ismerjék fel a helyzeteket, lehetőségeket, közösen hozzanak döntéseket, amelyeket a személyes részvétel miatt motiváltabban tudnak majd véghezvinni.

A szereplők újraértelmezése után kialakítható egy *új tervezési és implikálódási folyamat*. A partnerek lesznek a kulcsszereplők, más néven stratégiai partnerek (boundary partners), vagyis azok a személyek, csoportok vagy szervezetek, akiket a program el akar érni, bevonni, alakítani a viselkedésüket, hogy a maguk során hatni tudjanak a környezeti, társadalmi folyamatokra. Az új szemlélet szerint a kulcsszereplőktől függ a változás, amit a szervezet látni szeretne, ezért külső ügynökként bevonja őket, erőforrásokat, ötleteket, lehetőségeket biztosít számukra. A stratégiai terv nem konkretizálja, hogyan kell a stratégiai partnereknek megváltozniuk vagy viselkedniük, csupán úgy tervezi a saját beavatkozásait, hogy a partnerek hassanak a közösségi, társadalmi folyamatokra a maguk módján, saját működésük és lehetőségeik szerint (biliárdgolyó-effektus). Az elv a régóta felismert működési mechanizmuson alapszik, hogy a programok sikerességét és fenntarthatóságát az biztosítja, ha a hatalom és a felelősség átadódik a helyi szereplőknek, akik a helyi közösségek szerves részét képezik.

A partnerek éppen ezért már a tervezési folyamat első szakaszában, a helyzetértékelésben helyet kapnak: meglátásaik, felvetett problémáik bekerülnek az elérni vagy megváltoztatni kívánt helyzetek listájára. Ennek eredményeképpen motiváltabbak lesznek, a saját elgondolásaikat vizsgáltatva inkább hajlandók részt venni a megvalósítási folyamatban, a szervezet pedig általuk közvetítve tud részt venni a folyamatokban, hatások kiváltásában. A dinamikus tervezés sajátossága a külső partnerek első, helyzetfelmérési, valójában folyamat monitorizálási szakaszban történő bevonása. A bevonás egy változási modellként írható fel, amely konkrét indikátorok helyett folyamatmarkerekkel és teljesítési szintekkel dolgozik: minimálisan elvárt, reálisan elérhető és ideális esetben megvalósuló. A minimálisan elvárt szint a partnerek azonnali és kézzelfogható reakcióit írja le, hogyan kellene reagálniuk a tevékenységek, hatások eredményeképpen. Az aktívabb részvétel, attitűdbeli változások, tapasztalatok (lessons learned), ügyek melletti kiállások a második, reálisan elérhető szintet jelentik. A harmadik, ideális esetben elérhető szinten a transzformatív, a szervezet szempontjából fontos eredmények szerepelnek, amelyek a partner segítségével jönnek létre. Ennek a szintnek elég magasnak kell lennie ahhoz, hogy ne teljesüljön a tevékenységek korai szakaszában, illetve elég mély változásokat kell elérnie a közösségen belül, amely látható, esetenként mérhető, de mindenképpen megnyilvánuló eredményeket hoz. A későbbi tevékenységek ezt az állapotot, megváltozott gondolkodásmódot vagy szokást kívánják rögzíteni, tovább élelni.

A tervezési folyamat első szakasza máris a partnerek bevonásával indul, és inkább hasonlít egy folyamat értékelési, nyomon követési szakaszához, mint a nyitóelemzéshez. Itt összecseng a Projekt Életciklus Menedzsment (Project Cycle Management, PCM) elvével, ahol a zárási szakasz értékelése egyben a következő ciklus tervezési szakasza is.

A tervezési folyamat

A stratégiai tervezési folyamat első, helyzetfelmérő szakasza az eredménykövetés (outcome mapping) módszerét alkalmazza, bevonva az érintett szereplőket is a folyamatba. A kapott adatok, ötletek, problémamegfogalmazások átültetését szervezeti vízióba, misszióba, majd tevékenységi területekre a változáselmélet (theory of change) segíti, amelyik az elérni kívánt eredmények és az eléréshez szükséges tevékenységek kialakítása helyett a folyamatok követését és azok várható hatásait helyezi előtérbe. Az eredménykövetés módszere akkor alkalmazható leginkább a stratégiai tervezés folyamatában, ha a szervezet döntést hozott stratégiai irányvonalokról vagy elsődleges programterületéről. A stratégiai terv operatív értelemben azt jelenti, hogy előrevetíti, kiket és milyen módon fog érinteni, melyik programtevékenységeken keresztül, majd lehetővé teszi mindegyik program számára, hogy nyomonkövetési és értékelési rendszert tervezzen, amely segít a kívánt eredmények követésében majd feldobozásában (lásd az 1. táblázatot).

A tervezési folyamat nem lineáris kronológiai sorrendet, hanem fordított tervezést igényel, előbb a közösségben a hosszútávon elérni kívánt állapotot, változásokat vetítik előre, majd azok eléréséhez szükséges stratégiákat, mérföldköveket, részcélokat határozzák meg. Minden egyes lépésnél alaposan megvizsgálja, mi működhet, miért, és hogyan fogja eredményezni a kívánt hatást. A változáselmélet több szempontból vizsgálja meg az elérni kívánt változást, a mögötte álló feltételezéseket, adatokat, illetve azok kritikáit, gyakran dekonstruálva a már megfogalmazott elgondolásokat. Lassú és alapos folyamat, mivel a változáselmélet alkalmazása a kívánt változás felé vezető lépések alapos átgondolását feltételezi. Azonosítja azokat a feltételeket, amelyek lehetővé teszik vagy éppen gátolják az egyes lépéseket, illetve felsorolja azokat a tevékenységeket, amelyek ezeket a feltételeket előállítják, megmagyarázva, miért valószínű, hogy ezek a tevékenységek eredményesek lesznek. A folyamat szemléletesen megjeleníthető folyamatábrákban (GrantCraft 2006), feltüntetve mindenhol a végiggondolt lehetséges helyzeteket, kritikus elemeket, megoldásokat.

Menetét tekintve, a tervezési lépéssor a klasszikus stratégiai tervezés szakaszait követi: helyzetfelmérés, vízió-, misszió- és tevékenységmeghatározás, átkódolás, egyeztetés majd kibocsátás. A lépések sora rugalmas, az egyes alpontok felcserélhetők a szervezet helyzetének és igényének megfelelően. Van, ahol a folyamat a partnerek meghatározásával indul, őket bevonva lehet a helyzetet jobban megismerni, máshol a meglévő kritikus helyzetet kell megkérdőjelezni, elemezni, leírni, majd meghatározni, ki érintett benne és ki hathat rá közvetlenül vagy közvetve.

1. *Környezetelemzés és a szervezet szerepének a meghatározása.* Az első lépés, amelyik kemény és puha adatokat gyűjt, meghatározza és bevonja a lehetséges partnereket, illetve újragondolja a szervezet szerepét az illető környezetben és a leírt folyamatokban. Ez már előrevetíti a vízió tervezését, listázza a sajátos helyzeteket és a problémákat, ötleteket adva arra is, hogyan lehet hatni a kiváltó okokra.

1.1. Helyi környezet elemzése: a kihívások, jelenlegi trendek és lehetőségek feltérképezése a szervezet belső tagjaival és a partnerek, szakértők bevonásával. A kör-

nyezet leírásánál kerüendő a SWOT-elemzés, amely az egyes helyzeteket vagy adatokat egyértelműen minősítve kategorizálja, hanem inkább a bennük rejlő lehetőségek kiaknázása lesz a cél. Erre alkalmas elemzési módszerek a Force Field Analysis¹, a Search Conference² és a Future Search³.

- 1.2. A szervezet szerepe, szolgáltatásai vagy hatásai: kik voltak eddig a célcsoportok vagy a hasznélvezők, milyen szolgáltatásokat nyújtott a szervezet, mi volt azok hatása. Megfogalmazható a célcsoportok profilja, a csoportjellemzők és a változások trendje, az ellátott és fedetlenül hagyott tevékenységi területek, illetve a szervezet időbeni változása is, alkalmazkodva a mindenkori helyzethez és kihívásokhoz. Módszertanként használható az adatvizualizáció, ami áttekinthetőbbé teszi a szervezet tevékenységét, a közös kép mozaik- vagy tudósításszerű bemutatása⁴, illetve a történetmesélés (storytelling)⁵.
 - 1.3. A környezet és a célcsoport helyzete és szükségletei: hogyan írható le a környezet, milyen erőforrásokkal rendelkezik, kik befolyásolják a változásokat, kik a kulcsszereplők, vezetők, melyek a jellemző hatalmi viszonyok. Módszerként alkalmazhatók a félstrukturált interjúk, kiscsoportos beszélgetések a jövőképről a Future Search módszerével, illetve a World Café⁶.
 - 1.4. A kulcsszereplők vagy stratégiai partnerek (boundary partners) helyzete és szükségletei: az összes közvetlen és közvetett szereplő (stakeholders) listázása, a stratégiai partnerek kiemelése, mindegyiknél feltüntetve azok szerepe, és az elvárások velük kapcsolatosan. A folyamat újratervezésénél esetleg már megjelenhet a szervezet által megfogalmazott három elvárási szint szerinti besorolás. Felmérhető, milyen szükségleteik vannak, ötleteik, amelyek jobbá tehetik a környezetet, a folyamatok, amelyekben részt vesznek, a kapcsolódási pontok a szervezettel. Módszerként alkalmazhatók a félstrukturált interjúk, a World Café és a Search Conference módszeréből a megtartani–elengedni–létrehozni tervezési hármast.
2. *Értékek, vízió, misszió, stratégiai irányvonalak meghatározása.* A második lépés szerepe a vállalt és birtokolt értékek feltérképezése, illetve a folyamat előrevetítése: milyen változást kíván elkérni a szervezet a létezésével, tevékenységével a közeljövőben (7–10 év) a saját környezetén belül, esetleg a távolabbi jövőben, társadalmi szinten.
- 2.1. *Értékmeghatározás:* milyen társadalmi, kulturális értékeket tekint elsődlegesnek a szervezet, melyek azok az ügyek, szereplők, akik kifejezik ezeket. Módszerként alkalmazható a félstrukturált interjúk kivonatolása, a szervezet meglévő dokumentumainak, programjainak, megvalósításainak az áttekintése, illetve a storytelling a szervezeti történésekkel, szervezeti kultúrát meghatározó történetekkel.
 - 2.2. *Vízió- és misszió-meghatározása:* A vízió egy olyan ideális kép, amelyik kellően általános, hogy mindent magában foglaljon, és az évek során is releváns maradjon, ugyanakkor eléggé motiváló is. A szervezet ennek a képnek az eléréséhez kezdeményez programokat, próbál hatni a változásokra, vagyis minden tevékenysége ebbe az irányba mutat. A misszió (küldetés) a szervezet létezésének célját, esetleg fő tevékenységét írja le. A tervezési gyakorlat során gyakran vissza

kell térni a szervezet elképzeléséhez és küldetéséhez, hogy bizonyos legyen, a programok várható eredményei kapcsolatban vannak a vízióval, segítenek azt beteljesíteni.

- 2.3. Stratégiai irányvonalak meghatározása: első lépés az akadályok felmérése, mi állhat a programok teljesítésének, a vízió beteljesítésének útjába (nem az erőforrások hiánya, hanem a környezeti sajátosságok, mentalitások, lehetőségek szempontjából). Ezt követi tevékenységek meghatározása, mit tehet a szervezet ezek átlépésére, megoldására a vízió teljesítése érdekében. Innen már látszanak azok a tevékenységi területek, amelyeken a szervezet programokat hozhat létre, az általános, közpolitikai doméniumoktól a konkrétabb, közösségen belüli aktivitási területekig. Az eredménykövetés módszere lehetőséget ad arra is, hogy mindegyik programnak külön víziója legyen, amelyek a maguk során összhangban állnak a szervezeti vízióval (lásd az 1. táblázatot).
3. *Hatástérkép megrajzolása.* A folyamatok hatásainak vagy eredményeinek és mutatóinak a felvázolása az eredménykövetés vagy a változáselmélet munkamódszereivel.
 - 3.1. Eredménykövetés módszere: az alkalmazható ötletek és megoldások listázása, a partnerekben kiváltott hatások tervezése, az előzetes tapasztalatokon és az élethosszig tartó tanuláson alapuló beavatkozások, a partnerek fejlesztése és segítése, a hosszú távon, több szereplő bevonásával elérhető változások meghatározása, rugalmas tervek kidolgozása a merev működési tervek helyett, a tanulás és fejlesztés teljesítményeinek folyamatos javítása érdekében.
 - 3.2. Változáselmélet módszere: alternatív módszerek, amelyek segítenek a stratégiák, az eredmények és a haladás mérési módjai között vizuális kapcsolatot teremteni, tükrözve azokat a körülményeket, amelyek között a stratégia és az eredmények közötti egyes kapcsolatok létrejöhetnek vagy megváltoztathatók. Fontos a kidolgozott stratégiák mélyreható elemzése, különösen a stratégiák és az eredmények közötti kapcsolatok leírása. A változáselmélet olyan eszköz, amely lehetővé teszi a programok futása alatt is a tanulást, illetve az új információk megjelenését és beépítését (ez adja a dinamikáját az előre rögzített, merev modellektől eltérően), ahol a stratégiák, szervezeti gyakorlatok rugalmasak és alkalmazhatóak a kívánt hatások jobb elérésére.
 - 3.3. A kulcsszereplők bevonása a tervek értékelésébe, visszajelzések gyűjtése, majd ezt követően a hatástérkép és tevékenységek kiegészítése, korrigálása.
4. *Átkódolás és dokumentumkészítés.* Az ötletek, elgondolások, felvázolt folyamatok leírása, tervek, folyamatábrák elkészítése.
 - 4.1. Erőforrásterv: Meghatározza a stratégiai célok, a programok, a meglévő és szükséges szervezeti erőforrások mennyiségét, a tevékenységek típusát.
 - 4.2. Fenntarthatóság-felmérés: tevékenységek és erőforrások elemzése különböző fenntarthatósági területek szempontjából: emberi erőforrások, pénzügyi források, a közösségi igények kielégítésére való képesség, stratégiai partnerségek, a

terv szempontjából fontos egyéb területek (például a működési költségek vagy más projektek költségei közötti kapcsolatok).

- 4.3. Tevékenységi terv: konkrét tevékenységek leírása a következő 1–3 évben. Ezek összhangban vannak a szervezeti és működési célokkal, a tervezés során vázolt elgondolásokkal, a várható eredményekkel. Tartalmazzák a mérési módszerek leírását, illetve egy ütemezést, ami megadja a mutatók teljesítésének vagy a tervezett hatások kiváltásának várható időtartamát. Esetenként kiegészül a szükséges emberi erőforrás leírásával és beosztásával, a teljesítésmutatókkal és egy kockázatelemzéssel.
- 4.4. Tevékenységtérkép (strategy map): a stratégiai partnerek és a rájuk vonatkozó tevékenységek összesítése keresztábrázlatban az előrehaladási mutatók szerint, a minimálisan elvárt, a reálisan elérhető és az ideális szintje szerint. Itt készíthető el a tevékenységek és partnerek összefüggését mutató keresztábrázlat is a hatások területei (ellenőrzés, a befolyás és az érdeklődés) szerint is.
- 4.5. Eredmények nyomon követésének rendszere például változás- vagy eredmény-napló (Outcome Journal) által: a tevékenységek időbeli előrehaladásának nyomon követése érdekében minden stratégiai partnerhez egy összesítő rendelhető azokkal az elvárt hatásokkal, amelyeket a program prioritásként azonosított. Ez magában foglalja az előrehaladási jelzőket, a változás szintjének leírását (például alacsony, közepes vagy magas), de a változtatás okainak magyarázata, a változtatáshoz hozzájáruló személyek és körülmények, a változás mutatói, a nem várt változások nyilvántartása és a tapasztalatok is rögzítésre kerülnek. A napló ilyenként alkalmas lesz nem csak a folyamatos nyomon követésre, majd az elemzésre és értékelésre, hanem az újabb partnerségek kialakítására, tevékenységek tervezésére is.

5. Ellenőrzés és kibocsátás.

- 5.1. Egyeztetés és bemutatás: a kész tervek bemutatása a szervezet döntéshozóinak és külső szakértőknek, a kapott észrevételek még beépíthetők a tervekbe. Ezt követi a végrehajtó testület felé történő kommunikálása, a terv adaptálása más kommunikációs platformokra (belső dokumentumok, éves jelentések, online felületek stb.). Fontos, hogy a végrehajtó testület is ismerje, elfogadja, magáénak érezze a stratégiát. A partnerek szintén bevonhatók, visszajelzést adva az első szakaszban történt megkeresésre, bemutatva a tervek egyes részeit, lehet egyeztetni a részleteket illetően, folyamatokat elindítani.
- 5.2. Folyamatos frissítés: éves rendszerességgel, vagy az egyes programok lejártakor át lehet nézni a terveket, és frissíteni a mindenkori helyzet sajátosságainak, a szerzett tapasztalatoknak, változó erőforrásoknak a függvényében, a dinamikus tervezés elve szerint.

Leegyszerűsítve és kiemelve egy tervezési folyamat egyetlen stratégiai irányát az a következőképpen vázolható fel:

1. táblázat. Oktatásfejlesztési stratégiai irányvonal bontása egy helyi, közügyekkel foglalkozó civil szervezet esetében

Stratégiai irányvonal	Tevékenységi területek	Programok (7 éves táv)	Programok (2 éves táv)	Minimálisan elvárt	Reálisan elérhető	Ideális esetben elérhető
Oktatás minőségének javítása helyi szinten	Civil szervezetek, kezdeményező csoportok, oktatási programok támogatása, biztosítva az oktatáshoz való hozzáférést a közösség veszélyeztetett csoportjai számára	A veszélyeztetett vagy hátrányos helyzetű csoportok életminőségének javítása	Támogatási alapok létrehozása, fejlesztése, ösztöndíjak nyújtása Oktatási ügyekkel foglalkozó civil szervezetek, érdekcsoportok, véleményformálók fel térképezése és megismerése	Öt éven belül létezen 15 oktatási vagy ifjúsági szervezet és 5 kezdeményező csoport, akik tevékenysége állandó, és hatást ér el	Öt éven belül létezen 20 oktatási vagy ifjúsági szervezet és 10 kezdeményező csoport, akik tevékenysége állandó, és hatást ér el	Öt éven belül létezen 40 oktatási vagy ifjúsági szervezet és 20 kezdeményező csoport, akik tevékenysége állandó, és hatást ér el
	Oktatási intézmények támogatása az oktatás minőségi javítása érdekében, nonformális programok támogatása, az oktatásban érdekelt szereplők közelítése	Oktató-támogatás az innovatív módszerek alkalmazása érdekében	Iskolai alapok létrehozása A helyi iskolák közötti kapcsolatok elősegítése Oktatók bevonása tanácsadókként a szervezet munkájába Formális és nonformális oktatási tevékenységek díjazása, gála (oktatók, diákok)	Öt éven belül létrejön egy 15 iskolából álló működőképes hálózat, amelyik az oktatóit az innovatív módszerek alkalmazására biztatja, illetve oktatási tevékenységük hatással van a közösségre	Öt éven belül létrejön egy 25 iskolából álló működőképes hálózat, amelyik az oktatóit az innovatív módszerek alkalmazására biztatja, illetve oktatási tevékenységük hatással van a közösségre	Öt éven belül létrejön egy minden helyi iskolát magában foglaló működőképes hálózat, amelyik az oktatóit az innovatív módszerek alkalmazására biztatja, illetve oktatási tevékenységük hatással van a közösségre
	Az oktatásban részt vevők személyi fejlődésének elősegítése, infrastruktúra-támogatás	Offline oktatási és találkozási terek létrehozása	Laborok kialakítása és felszerelése Közösségi terek kialakítása Kapcsolódás a meglévő alternatív oktatási programokhoz Új programok és kezdeményezések támogatása	Öt éven belül 15 (iskola)közösség diákjainak legyen hozzáférése minőségi oktatási programokhoz, szakmai és személyi fejlődési lehetőségekhez	Öt éven belül 25 (iskola)közösség diákjainak legyen hozzáférése minőségi oktatási programokhoz, szakmai és személyi fejlődési lehetőségekhez	Öt éven belül minden helyi (iskola)közösség diákjainak legyen hozzáférése minőségi oktatási programokhoz, szakmai és személyi fejlődési lehetőségekhez

Forrás: Saját szerkesztés.

Jóllehet az eredménykövetés és a változáselmélet módszertana teljes egészében alkalmazható, és gyakran vissza is köszönnek a stratégiai tervezési folyamatokban, érdeemes ezeket kombinálni más tervezési elgondolásokkal, mint például a logikai keretek (logical framework), egy még inkább adaptált, dinamikus tervezési folyamatot kialakítva. Az eredménykövetés elgondolásai például teljesen beilleszthetők egy logikai keretbe, olyan logikai mutatókat (logframe indicators) eredményezve, amelyek az eredménykövetés módszerének elveivel megegyeznek.

Az eredménykövetés sajátos módszereit, mint például az előrehaladási mutatók (minimálisan elvárt, reálisan elérhető, ideális eset) gyakran használják, még akkor is, ha a teljes módszertant nem alkalmazzák. Számos szervezet is végez munkát, folytat programokat, melyek alapja az eredménykövetés – mint például a részvételen alapuló tervezés, komplex folyamatok leírása, a kézzelfogható termékek helyett a hatásváltozás követése –, anélkül, hogy szükségszerűen alkalmazná a tervezési folyamatot teljes egészében. A bemutatott folyamat elemeinek a megértése, illetve a jelzett módszertanok forrásai arra alkalmasak, hogy elsajátítva ezeket a módszereket konvertibilis szervezeti vagy egyéni tudás épülhessen ki, amely segíthet más környezetben és helyzetben, különböző tervezési és operatív helyzetek megoldásában.

Irodalom

- Earl, Sarah–Carden, Fred–Smutylo, Terry (2001): *Outcome Mapping: Building learning and reflection into development programmes*. Ottawa, Canada: Evaluation Unit, International Development Research Centre (IDRC).
- GrantCraft (2006): *Mapping Change: Using a Theory of Change to Guide Planning and Evaluation*. www.grantcraft.org (Utolsó letöltés: 2017.09.02.)
- Intrac: Outcome mapping. <https://www.intrac.org/wpcms/wp-content/uploads/2016/06/Monitoring-and-Evaluation-Series-Outcome-Mapping-14.pdf> (Utolsó letöltés: 2017.09.02.)
- Kádár Magor (2008): *Kampánykommunikáció. Kézikönyv a kommunikációs kampányok tervezéséhez és elemzéséhez*. Kolozsvár: Kriterion Kiadó.

Jegyzetek

1. Force field Analysis módszer leírása: <http://www.change-management-coach.com/force-field-analysis.html>
2. Search Conference módszer leírása: <http://www.elementsuk.com/libraryofarticles/searchconference.pdf>; <http://www.positivefuturesguide.com/free/searchbasic.html>
3. Future Search módszer leírása: <http://www.futuresearch.net/method/methodology/index.cfm>
4. Tudósítások általi bemutatás módszerének leírása: <http://www.elementsuk.com/libraryofarticles/searchconference.pdf>
5. A helyzetleírásban alkalmazható történetmesélés módszertana: <http://www.futuresearch.net/method/methodology/index.cfm>
6. World Café módszer leírása: <http://www.theworldcafe.com/key-concepts-resources/world-cafe-method/>; <http://www.theworldcafe.com/wp-content/uploads/2015/07/Cafe-To-Go-Revised.pdf>

Fotó/Gönczö Viktor

A TÁJÖKOLÓGIAI POTENCIÁLOK MŰKÖDÉSE A TERÜLETI KOHÉZIÓBAN ÉS KITEKINTÉS A TERMÉSZETVÉDELMI CIVIL SZERVEZETEK SZEREPÉRE

Orosz György–Barczi Attila

Bevezetés – Területi kohézió

■ Az Európai Unió egyik fő célkitűzése a gazdasági és társadalmi, valamint területi kohéziójának erősítése. Az EU költségvetése jelentős nagyságrenddel támogatja a régiók, mint területi tervezési és statisztikai egységek közötti különbségek csökkentését.

Az Európai Közösségen, majd az Európai Unión belül az alapítástól kezdve nagy területi és demográfiai különbségek voltak, melyek akadályozták a tagállami integrációt és a közös fejlődést.

A területi kohézió célja az EU teljes területén a harmonikus fejlődés biztosítása, továbbá annak lehetővé tétele, hogy az ott élők e területek adottságait a legoptimálisabban kihasználhassák. A területi kohézió fogalma csak 2008-tól jelent meg a szakpolitika szintjén. A Lisszaboni Szerződés nevesítette hivatalos formában, a gazdasági és társadalmi kohézió mellett, mint az uniós kohézió harmadik formáját. A kohéziós politika e három szempontját a Strukturális Alapokon keresztül támogatják.

A területi kohézió fogalmát hivatalos közösségi dokumentumok nevesítik, de meghatározása a mai napig nem történt meg.

1999-ben Potsdamban elfogadták az Európai Területfejlesztési Perspektívát (ESDP), mely az Európai Unió területi fejlődésének irányait határozta meg és elindította a területi kutatásokat. 2004-ben Rotterdamban, majd 2007-ben Lipcsében az uniós tagállamok területfejlesztésért felelős miniszterei már azzal foglalkoztak, hogy az eltérő területi

adottságokkal és lehetőségekkel bíró régiókat miként lehet az Unió gazdasági növekedéséhez, a foglalkoztatás bővítéséhez felhasználni.

A Területi Agenda (2007. május 25.) ezzel a kérdéssel és a ráadandó válaszokkal foglalkozik.

2008-ban a területi kohézió fogalma még hangsúlyosabban kiemelésre került az Európai Bizottság „Zöld Könyv a területi kohézióról” című vitaindító dokumentumában, mely célja a tagállamokon belüli közös gondolkodás elindítása volt a területi kohézió egy-séges értelmezéséről.

A területi kohézió fogalma körüli bizonytalanság abból adódik, hogy ez egy több-dimenziós fogalom, ami az alábbi adottságok mentén rendszerezhető (CEMAT 2007):

Minőség: lakókörnyezet, munkakörnyezet és természeti környezet minősége, melyek más területi egységekkel összehasonlíthatóak.

Hatékonyág: gazdálkodás valamennyi erőforrással, többek között a természeti erőforrásokkal, gazdasági versenyképesség, együttműködő képesség más térségekkel, külső negatív hatásoknak való ellenállás képessége stb.

Identitás: az identitás a terület (település) ismeretén, szeretetén, megbecsülésén alapul. Fontos a helyi tudás jelenléte és a cselekvőkészség az ott lakók részéről. Jellemezhetjük az ún. „társadalmi tőke” fogalmával is.

Magyarország az elsők között volt a tagállamok közül, akik a területi kohéziót gyakorlati szintre emelték és a 2007–2013-as pályázatokban, mint horizontális elemet jelenítették meg az esélyegyenlőség és a fenntarthatóság mellett, egyenrangúan. A hazai területfejlesztésen belül a VÁTI szakemberei kidolgozták a területi kohézió értelmezési és értékelési módszertanának egy változatát (VÁTI 2009). A területi kohézió értelmezésének négy tématerülete és szempontja ez alapján:

- a kedvező területi hatások érvényesítése,
- a hozzájárulás a területi szinergiákhoz,
- a térhasználati elvek érvényesítése,
- az országos területi célok elérésének támogatása.

Valamennyi tématerület tovább bontható részegységekre, de témánk szempontjából bennünket a természeti környezet megjelenése érdekel, mivel azt állítjuk, hogy ennek a szegmensnek a fontossága a mai napig nincs kiemelve, nincs a megfelelő helyén kezelve. A természeti környezet, mint területi kohéziót erősítő potenciál eltörpülni látszik a gazdasági és a társadalmi tényezők mögött.

A kedvező területi hatások érvényesítésekor a természeti környezet életminőségre gyakorolt pozitív hatásairól lehet például beszélni. A területi szinergiákhoz való hozzájárulás kapcsán a természeti környezet megléte erősíti a turizmus, azon belül is leginkább a szelid vagy ökoturizmus lehetőségeit, mint helyi gazdasági ágat. A térhasználati elvek érvényesítése során foglalkozni kell a zöldfelületek, a természeti értékek védelmével. Az országos területi célok elérésének támogatása pedig az Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Konceptió azon specifikus céljához kapcsolódik, mely a stratégiai erőforrások megőrzését, fenntartható használatát és környezetünk védelmét szolgálja, ugyanakkor területi célként egy-egy konkrét térségre vagy térségtípusra irányul oly módon, hogy az az egész ország fejlődésére hatással van.

Komplex mutató

Magyarországon hivatalos közigazgatási területi egységnek számítanak a járások, melyeket a 290/2014. (XI. 26.) Korm. rendelet¹ fejlettségük alapján sorrendbe helyez.

A járások területi fejlettség alapján történő besorolása a társadalmi és demográfiai, lakás és életkörülmények, helyi gazdaság és munkaerő-piaci, valamint infrastruktúra és környezeti mutatókból képzett, ún. komplex mutató alapján történik. A környezeti mutatókat pusztán a közüzemi szennyvízgyűjtő-hálózathoz kapcsolódott lakások aránya és a rendszeres hulladékgyűjtésbe bevont lakások aránya képezi. A települések komplex mutatóval történő fejlettségi sorrendjének megállapítása² esetében sem szerepel természeti környezetet reprezentáló mutatószám az alapadatok között.

A komplex mutató alapján képzett járási fejlettségi sorrend kijelöli a kedvezményezett, a fejlesztendő és a komplex programmal fejlesztendő járásokat. Ezek a státuszok az uniós és hazai fejlesztési források elosztásakor kapnak szerepet, előnyhöz juttatva a gazdaságilag és társadalmilag kevésbé fejlett térségeket. Ugyanakkor látni kell, hogy a fejlettség megítélésében nem játszik szerepet az a természeti környezet és általa nyújtott potenciál, melyben az adott járás, település elhelyezkedik és működik.

A problémát az okozza, hogy a természeti értékek nincsenek „beárazva”, értékük nehezen becsülhető szemben a gazdasági és társadalmi tényezőkkel. A természeti tényezők figyelmen kívül hagyása a fejlettség megítélésében torz képet festhet egy térségről, ha nem hangsúlyozzuk ki, hogy a komplex mutató kizárólag gazdasági és szociális állapotok alapján dolgozik.

A fejlettségi komplex mutató szerepet játszik a pályázatok által nyújtott fejlesztési források témakör és földrajzi terület szerinti célzott támogathatóságában. A komplex mutató értéke alapján a járásokat fejlettségi sorrendbe helyezik és a kedvezményezetteket előnyben részesítik a támogatások megítélése során.

Miként alakulhat egy térség megítélése, ha a természetességi mutatókat is figyelembe vesszük? (És mik ma a lehetőségeink?)

Anyag és módszer

A térségek, jelen esetben a járások természetes tényezőinek meghatározásához egyetlen meglévő, országos szintű adatbázist célszerű használni, ez pedig a CORINE felszínborítás adatbázis, melynek legfrissebb változata 2012-es. Ezen kívül érdemes még megemlíteni a MÉTA³ adatbázist, melynek egyik indikátorát egyfajta kontrollként használtuk fel vizsgálataink során.

A CORINE-térképek tájökölógiai szemléletű használatának előzményei között fel kell tüntetnünk, hogy a felszínborítási kategóriák aránylag jól beazonosíthatók a természetességi, illetve zavartsági tájmutatók rendszerébe (Csorba–Szabó 2012; Szabó–Szilassi–Csorba 2012), de a CORINE-térképek segítségével más komplex tájökölógiai mutatók is képezhetők (Barczy et al. 2008). Ezért kínálja magát az a lehetőség, hogy a folyamatosan

frissülő térképi és adatbázist használjuk egy-egy táj természeti állapotának értékeléséhez, még ha tudatában vagyunk is annak, hogy a CORINE-térképezés során ilyen irányú vizsgálat közvetlenül nem történik.

A hazai járások természeti állapotának jellemzésére a CORINE-adatbázis azon felszínborítási mutatóit használtuk, melyek állandó természetes felszint jelentenek, így nem számoltunk például a mezőgazdasági területekkel és a mesterséges felületekkel (kivéve vízfelületek). A felhasznált felszínborítási mutatók az alábbiak:

- 2.3 Legelők
- 3.1 Erdők
- 3.2 Cserjés és/vagy lágyszárú növényzet
- 3.3 Növényzet nélküli vagy kevés növényzettel fedett nyílt területek
- 4.1 Belső (szárazföldi) vizenyős területek
- 5.1 Kontinentális vizek

A fenti kategóriák területi adatait járási szinten összegeztük, majd az adott területi egységek területéhez viszonyított arányok alapján egy sorrendet képeztünk a járások között. Az így kapott természetességi sorrendiséget összevetve a komplex mutató által meghatározott gazdasági és társadalmi fejlettségi sorrenddel nem kaptunk értékelhető törvényszerűséget. A továbbiakban a járásokat és a hozzájuk tartozó természetes felületek arányszámait a komplex mutató szerinti sorrendbe állítottuk. Így végső soron négy kategóriába tudtuk sorolni a járásokat a természetességük és a gazdasági és társadalmi fejlettségük alapján. A négy kategória a következő:

- A) a természetes felületek aránya alacsony (átlag [37 százalék] alatti) és a komplex mutató értéke is alacsony (kedvezményezett járások).
- B) a természetes felületek aránya magas (átlag [37 százalék] feletti), de a komplex mutató értéke alacsony (kedvezményezett járások).
- C) a természetes felületek aránya magas és a komplex mutató értéke is magas (nem kedvezményezett járások).
- D) a természetes felületek aránya alacsony, de a komplex mutató értéke magas (nem kedvezményezett járások).

A hazai járások fenti CORINE felszínborítási kategóriákból képzett természetességi aránya járási szinten a 174 (budapesti kerületek nélkül) járás átlagában 37 százalék. Ezt az értéket tekintjük a természetes felület arány alacsony és magas meghatározásának határpontjaként. A komplex mutató esetében pedig a KSH által meghúzott határvonal, a kedvezményezett járásokat kijelölő érték alatti és feletti tartományt tekintettük alacsony, illetve magas értéknek.

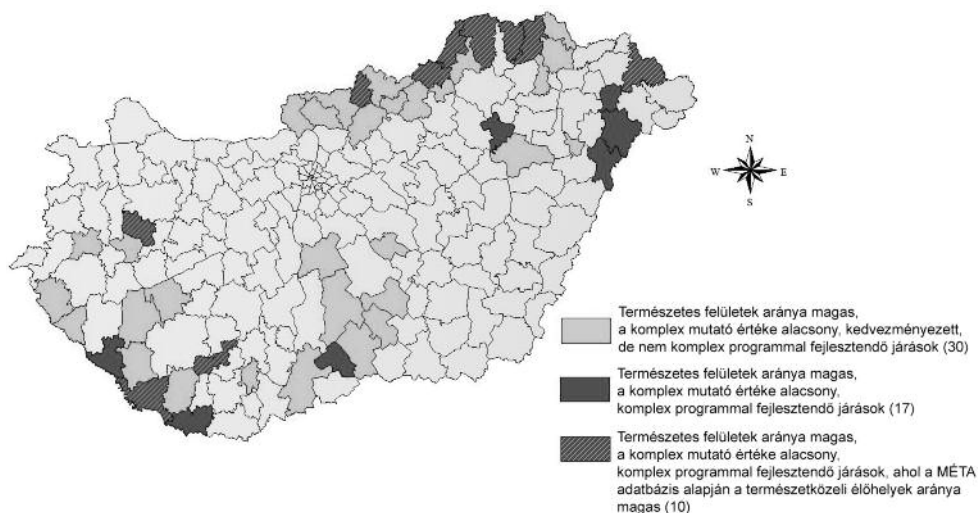
A vizsgálatokba bevontuk Magyarország Élőhelyeinek Térképi Adatbázisát (MÉTA), ezen belül azt az indikátort, amely a természetközeli élőhelyek összes becült területét mutatja települési szinten. Ezzel szűkítettük a természetes felületek kategóriát, melyet a CORINE-ból képeztünk. Összevetve a fenti indikátort a komplex mutatóból képzett rangsorral megvizsgáltuk, hogy mely járásokban magas a természetközeli élőhelyek aránya.

Eredmények és megvitatásuk

A fent ismertetett módszerrel az A) kategóriába 62 járás került, a B) kategóriába 47, a C) kategóriába 32, a D) kategóriába 33. A vizsgálatok szempontjából azok a járások érdekesek számunkra, melyekben a természeti potenciál magas, de a komplex mutató alacsony, hiszen ezek esetében gazdasági és szociális téren lemaradást konstatálunk, miközben a térség természeti potenciálokban gazdag.

Felvetődik az a kiindulási gondolatmenethez képest konkrétabb kérdés, hogy vajon az elmaradottságból képzett előnyök a fejlesztések során nem veszélyeztetik-e a meglévő természeti értékeket, vagyis összhangban vannak-e a fejlesztések a természeti erőforrások fenntartásával?

1. ábra. Jársók, melyek esetében a természetes felületek aránya magas és a komplex mutató értéke alacsony

Forrás: CORINE, MÉTA, 290/2014. (XI. 26.) Korm. rendelet alapján saját szerkesztés.

Ezek megválaszolására a B) kategóriába került járásokban meg kell vizsgálni a fejlesztéseket irányító fejlesztési programok tartalmát, illetve a korábban már megvalósult projektek típusait. A vizsgálatok szűkítéseként a B) kategóriás járások közül kiválasztjuk azokat, amelyek a kedvezményezett járásokon belül is a legrosszabb adatokkal rendelkeznek és az ún. komplex programmal fejlesztendő járások közé tartoznak. Ez a 47 járást 17-re szűkíti. A MÉTA adatbázis természetközeli élőhelyek összes becsült területét mutató indikátorának felhasználásával azt kaptuk, hogy a 17 darab B) kategóriába sorolt járásból 10 darab járással átfedés áll fenn, vagyis ebben a 10 járásban magas a természetes felületek aránya és magas a MÉTA-program keretében beazonosított természetközeli élőhelyek aránya is, ugyanakkor a járás komplex programmal fejlesztendő (azaz a legelmaradot-

tabb) kategóriába esik a gazdasági, társadalmi, infrastrukturális mutatókból képzett komplex mutató alapján.

Az előttünk álló további vizsgálatok során elemezni fogjuk a 17 járásban a települési és nagyobb területi egységek szintjén keletkezett fejlesztési programokat, valamint a 2007 és 2013 között a járasok területén megvalósult fejlesztési projekteket. A vizsgálat arra terjed majd ki, hogy miként érvényesül a B) kategóriás helyzet a fejlesztések megtervezése, valamint végrehajtása során.

Természetvédelemmel foglalkozó civil szervezetek

Kutatásunk során kitérünk a természeti környezet fenntartásában lényeges feladatokat ellátó, természetvédelemmel, környezetvédelemmel foglalkozó helyi civil szervezetekre is. Eddigi vizsgálataink arra vonatkoztak, hogy vajon a magasabb természeti potenciállal bíró települések, térségek társadalmában felismerik-e a védelem fontosságát, és ha igen, ez fokozottabban jelentkezik-e a helyi közösségek szintjén, mint az ország más területein.

Hipotézisként abból indultunk ki, hogy a civil társadalomnak a szemléletformálás területén kell élen járnia, és így az ehhez kapcsolódó projektek megvalósítása köthető hozzájuk. A szemléletformálás célja a dolgok lényegének megértése és az ügy iránti elkötelezettség kialakítása (Várdai 2003). A természet- és környezetvédelemmel foglalkozó civil szervezetek egyik legfontosabb feladata, hogy a természeti környezet érdekében helyi szinten tudatosan irányítsák az ott élők szemléletét az értékek felismerése és védelme felé. A civil szervezetek kiemelten fontos kapocsként működnek a területfejlesztés és a közösségek között, fontos szerep hárul rájuk a közösségeket összetartó helyi identitás kialakításában, megerősítésében és fenntartásában.

Ezek a szervezetek a támogatási források lehívásában, célcsoport-optimalizált és eredményorientált megvalósításban érdekeltek. Ezzel az önkormányzatok mellett fontos szereplőként működnek a települési és kisebb térségi szinteken. A vizsgált járasokban például a helyi civil szervezetek által megvalósított komposztálást népszerűsítő és gyakorlati bevezetést eredményező projekteket az önkormányzatok önmagukban képtelenek lettek volna megvalósítani, az ötlet, a szakember és az elkötelezett munkatársak, valamint a pénzügyi források hiányában.

Fordított helyzetben, mikor egy magasabb tervezési és végrehajtási szintről érkezik a projekt, a civil szervezet nehezebben találhatja meg benne a helyét. Jó példa erre a kutatási területünk részét képező Ormánság és a hozzá kapcsolódó Ős-Dráva Program. A Program a tervezési fázisában széles körben tartalmazott fejlesztési, beavatkozási ötleteket, melyekben a helyi civil szervezetek is megtalálhatták tevékenységi területüket. Ugyanakkor a program végrehajtási fázisában a feladatok köre már szűkült, tájgazdálkodásra és turizmusra, melyben a civilek már kevésbé tudtak hatékonyan részt venni (Zsigmond–Tésits 2015).

Kutatásunk során a 17 járás 380 településének valamennyi civil szervezetét végignézve, kiszűrtük a természet- és környezetvédelemmel foglalkozó szervezeteket. Az elemzésekhez szükséges adatokat a Központi Statisztikai Hivataltól kértük, illetve a www.helycivil.hu portálról gyűjtöttük le.

1. táblázat. A 17 járásra vonatkozó civil szervezeti adatok, 2016

Járás neve	Civil szervezetek száma	Természet- és környezetvédelemmel foglalkozó civil szervezetek száma	Vadász-egyesületek száma	Horgász-egyesületek száma
Baktalórántházai járás	76	1	3	1
Barcsi járás	119	6	7	5
Csurgói járás	113	2	5	6
Devecseri járás	89	3	5	0
Edelényi járás	170	5	6	1
Encsi járás	105	3	6	0
Gönci járás	130	5	6	1
Hegyháti járás	82	1	3	1
Jánoshalmi járás	70	1	6	2
Mezőcsáti járás	44	1	2	3
Nyíradonyi járás	97	2	6	0
Nyírbátori járás	203	4	12	2
Ózdi járás	174	2	4	3
Putnoki járás	94	4	2	0
Sellyei járás	83	2	13	7
Szécsényi járás	121	7	2	4
Vásárosnaményi járás	126	4	8	10
Összesen	1 896	53	96	46
Magyarország	56 636	1 894	1 355	1 237

Forrás: KSH.

A vizsgált 17 járásban összesen 53 darab olyan „zöld” civil szervezet működik a 2016-os adatok alapján, amelyek fő, kizárólagos tevékenységi köre a természetvédelem és/vagy környezetvédelem. Ez az országban jelenleg működő „zöld” civil szervezetek (1894 darab) 3 százaléka. Meg kell jegyezni ugyanakkor, hogy közel 300 olyan civil szervezet van bejegyezve a vizsgált 17 járásban, melyek tevékenységi körében szintén szerepel a természetvédelem, de nem ez a fő tevékenységük. Ilyenek például az egyes települési közalapítványok, melyek szinte valamennyi jellemző tevékenységet felvették a tevékenységi körük közé, de számos civil szervezetként működő néptáncscsoport, közbiztonságért létrejött csoport, vagy sporttal foglalkozó társadalmi szervezet tevékenységi körében is fel van sorolva a természetvédelem. Úgy gondoljuk, hogy ezek esetében a természetvédelemnek inkább csak adminisztratív megjelenéséről beszélhetünk.

Fontos ugyanakkor a vadász- és horgászegyesületeket kiemelni, akik szintén folytatnak természetvédelmi tevékenységeket. A 17 járásban 96 vadászegyesület és 46 hor-

gászegyesület van bejegyezve. Őket azért kezeljük külön, mert a védelmi és fenntartó feladataik mellett egyfajta gazdasági hasznot is realizálnak a tevékenységükkel, ők ki is használják az ökoszisztéma szolgáltatások gazdasági tényezőit. Ez azért fontos, mert olyan szegmensről van szó, ami a meglévő természeti potenciált fenntartja, és gazdasági hasznot realizál belőle, vagyis megélhetési forrást tart fenn. A természeti potenciálokban gazdag, de gazdaságilag „elmaradott” térségekben, mint a vizsgált 17 járásunk, térségfejlesztési szempontból lényeges megtalálni azokat a tevékenységeket, melyek fenntartják, sőt erősítik a természeti, táji környezetet, mielőtt, ugyanakkor építve ezekre, megélhetést biztosíthatnak az ott élők számára.

A helyben működő „zöld” civil szervezetek aránya az összes civil szervezethez képest országosan 3,3 százalék. A vizsgált 17 járásban ez az érték 2,8 százalék. Az adatok tehát azt mutatják, hogy az országos viszonylatban magasabb természeti potenciállal rendelkező térségekben alacsonyabb a természetvédelemmel foglalkozó társadalmi szervezetek száma. Ha a vadász- és horgászegyesületek számát is figyelembe vesszük a számításoknál, akkor viszont az országos átlaghoz képest magasabb értéket kapunk.

A gazdasági környezet alulteljesítése és a civil aktivitás csökkenése közötti kapcsolatra már történt vizsgálat esettanulmány szintjén (Kákai et al. 2015), a kutatás azonban azt eredményezte, hogy nincs kimutatható közvetlen kapcsolat a gazdasági helyzet és a civil aktivitás között, mert ez utóbbit leginkább nehezen megragadható, empirikusan nem leírható mutatók alakítják.

Természetesen a szervezetek száma csak egy szempont annak megítélésében, hogy miként viszonyulunk a gazdasági állapot és a természeti potenciál közötti helyzethez. A másik szempont, amit vizsgáltunk, hogy milyen volt a civil szervezetek természetvédelmi aktivitása az európai uniós pályázatok terén 2007 és 2013 között a vizsgált 17 járás területén. A vizsgált járások területén a korábbi végrehajtási ciklusban (2007–2013) összesen közel 3300 darab pályázati projektet valósítottak meg. Témakörök szerint ezekből kiszűrtük azokat, melyek a természetvédelemhez bármilyen közvetlen kapcsolatot mutatnak. Ennek eredményeként előállt egy 137 elemből álló lista. A listát a civil szervezetekre szűrve azt látjuk, hogy összesen 10 természet- és környezetvédelemhez köthető projekt valósult meg a térségben, melyeket összesen 8 civil szervezet nyújtott be és hajtott végre. A projektek összértéke 253 000 000 Ft volt. A projektek két témakört fedtek le: komposztálás, szemléletformáló rendezvények.

A Spring Közhasznú Alapítvány a Környezet és Energia Operatív Program KEOP-6.2.0/A pályázatából „Házi komposztálási mintaprojekt megvalósítása Leveleken” című programját valósította meg, melynek során a szaktanácsadással megtámogatva 268 családnak biztosítottak komposztálóládákat.

Az Edelényi Térségfejlesztő Műhely szintén a KEOP-6.2.0/A pályázatból az edelényi kistérség 6 településén (Perkupa, Szalonna, Szögliget, Bódvaszilas, Hidvérgárdó, Jósvafő) üzemelt be 241 komposztálókeretet és 6 darab komposztapritó berendezést. A projektnek lényeges eleme a környezetvédelmi szakkör indítása és az iskolán belüli zöldhulladék-komposztálás megvalósítása is, mint a szemléletformálás egyik kézzelfogható eszköze.

A Föld Jövője Alapítvány Tiszakercesny, Tiszaszalka, Zsurk, Csaroda települések lakosai számára biztosított 270 darab 1 m³-es felületkezelt tölgyfa komposztálóládákat és szaktanácsadás keretében biztosítja azok megfelelő használatát.

A Nyíribronyi Ifjúsági Egyesület szintén komposztálást népszerűsítő mintaprojektet valósított meg eszközök beszerzésével, telepítésével, oktatással egybekötve.

Az Ökológiai Intézet a Fenntartható Fejlődésért Alapítvány szintén KEOP-pályázatból Gömörszőlősn, az Alapítvány telephelyén, egy jelentős léptékű beruházást hajtott végre, melynek keretében megépült az új információs központ, felújították a szállásépületet, kialakításra került egy főzőkonyha és a megújuló energiaforrásokra alapozott fűtési és használatimelegvíz-rendszer. Megvalósult továbbá egyéb környezetbarát technológiák bemutathatósága. Az infrastruktúrát érintő fejlesztések mellett a fenntartható életmóddal kapcsolatos filmsorozatot készítettek, műhelymunkák keretében alternatív technológiákkal (tömegkályha, napkollektoros aszaló) ismertették meg a résztvevőket. Ezekon kívül előadásokat szerveztek egyetemi hallgatók számára, látogatást szerveztek a térségi iskolások számára a látogatóközpontba, valamint tréningeket tartottak döntéshozók és kommunikációs szakemberek számára.

A Fiatalok Kulturális Szövetsége Ifjúsági Egyesület KEOP-forrásból egyéves környezetvédelmi információs kampánysorozatot bonyolított a Vásárosnaményi kistérség településeinek rendezvényein és iskoláiban hulladékcsökkentés, hazai, helyi termékek iránti kereslet növelése, energiafogyasztás racionalizálása, ökotudatos háztáji gazdálkodás, megújuló energiák használatának ösztönzése témakörökben.

Két másik uniós forrásból megvalósult projekt a Társadalmi Megújulás Operatív Programból tudott kiteljesedni. Célként mindkettő a szemléletformálást tűzte ki, melynek alapjául és eszközéül a hagyományőrzést tekintik. A Drávagyöngye Ifjúsági Néptánc Egyesület korosztályok szintjén szervezte szemléletformáló rendezvényeit, tematikus napjait. Ezek keretében néptáncoktatást, kézművesfoglalkozásokat és népi mesterségek megismertetését szolgáló, néprajzi és népköltészeti szakköröket indítottak óvodákban és általános iskolákban, valamint ezekhez kötődő tematikus táborokat szerveztek.

Az Élő Forrás Hagyományőrző Egyesület képzéseket, táborokat, kirándulásokat, rendszeres foglalkozásokat, hagyományőrző és egészségnapokat tartott a program keretében a Devecseri járáshoz tartozó több településen. Hat pedagógus számára pedig ingyenes továbbképzési lehetőséget biztosítottak a környezeti nevelés és az egészségtudatos életre nevelés terén.

Az uniós források mellett a természet- és környezetvédelem területén tevékeny civil szervezetek hazai forrásból is nyerhetnek támogatást projektjeik megvalósításához. A Zöld Forrás elnevezésű támogatási alapot 2011-től a Földművelésügyi Minisztérium kezeli és minden évben meghirdeti a pályázati felhívását. A nyertes pályázatok adatainak felhasználásával elemzést készítettünk a vizsgált 17 járás területét érintő projektekről is.

2012 és 2017 között ezekben a járáásokban összesen 33 darab természetvédelmi projekt valósult meg a fenti támogatási keretből. Ez 8 százaléka az országos szinten megvalósult 408 darab projektnek. A vizsgált 6 év során országosan összesen 186 civil szervezet valósította meg programját, projektjét a hazai forrás pályázataiból. Ebből 23 szervezet

az általunk vizsgált 17 járás területén, vagy azt is érintve dolgozott természetvédelmi projekteken.

A vizsgálatunk tárgyát képező 17 járást tekintve a projektek közel fele a „környezettudatos gondolkodásmód kialakítása” tematikába illeszkedik. Ezen belül azonban számos eszköztárat alkalmaztak a megvalósítás során: előadások, interaktív foglalkozások, interaktív kiállítás, tanácsadás, képzés, oktatás, vetélkedők, tematikus napok, különböző médiafelületek, kiadványok, terepgyakorlatok, szakkörök, természetfotózás, természetfilmezés.

2. táblázat. A vizsgált 17 járás területén a Zöld Forrás pályázati alap támogatásából megvalósult természetvédelmi projektek típusai és a darabszámuk

Témakör	Projektek száma
Környezettudatos gondolkodásmód kialakítása	15
Madarász tevékenységek	3
Tájjgazdálkodás	3
Helyi termékek népszerűsítése	2
Természetvédelmi kutatómunka	2
Energiahatékonyság	1
Madárvédelem	1
Ökoturisztika	1
Szalmbála építészet	1
Tájfajta gyümölcsök megőrzése	1
Talajvédelem, gyakorlati oktatás	1
Természeti területen hulladék összegyűjtése	1
Természetudományos programsorozat	1

Forrás: Zöld Forrás pályázati alap adatai alapján saját szerkesztés.

A projektek térségi lefedettségét, kiterjedtségét vizsgálva azt látjuk, hogy a legtöbb projekt kistérségi, illetve tájegységi szinten valósult meg. Olyan projekt nem is volt, mely csak egy települést vagy azon belül egy helyszínt érintene. A legkisebb projektek is minimum 2 település területére terjednek ki. A térségi szemléletben való stratégiai gondolkodás mindenképpen előny a zöld civil szervezetek hatékonyságát tekintve.

A pályázati aktivitást, a pályázók körét és működési területüket vizsgálva levonható az a következtetés is, hogy leginkább azon szervezetek veszik igénybe a pályázati forrásokat, melyek nem lokálisan működnek, hanem vagy a települési szint felett egy-egy térséget, tájegységet képviselnek, vagy pedig horizontális szemléletben valamely természetvédelmi, környezetvédelmi részterület, ágazat gyakorlati szerepét erősítik az adott források függvényében meghatározott térségi keretek között.

A nonprofit szervezetek pályázati aktivitása és az adott térség fejlettségi mutatói között statisztikai vizsgálatok nem mutatnak ki egyértelmű kapcsolatot, törvényszerűséget. Ezt más hasonló kutatások is eredményül hozták ki (Boros et al. 2014). Mi a civil szervezeteken belül is a természet- és környezetvédelemmel foglalkozó csoportok aktivitását

vizsgáltuk, mely alapján a 17 járásra egy viszonylag alacsony aktivitás körvonalazódik. Ez azonban kizárólag az uniós és hazai pályázati forrásokra épülő projektekre vonatkozik, nem látjuk a más támogatásokból, esetleg önkéntes munkából, közösségi összefogásból megvalósuló helyi természetvédelmi fejlesztéseket, projekteket, programokat.

3. táblázat. A vizsgált 17 járás területén a Zöld Forrás pályázati alap támogatásából megvalósult természetvédelmi projektek típusai és hatókörei

Típus	Hatókör
Környezettudatos gondolkodásmód kialakítása	települések, kistérség, tájegység, megye
Energiahatékonyság	kistérség, tájegység
Helyi termékek népszerűsítése	települések, kistérség, tájegység
Madarász tevékenységek	kistérség, tájegység
Madárvédelem	több megye
Ökoturisztika	kistérség, tájegység
Szalmabála építészet	több megye
Tájfajta gyümölcsök megőrzése	kistérség, tájegység
Tájkasdálkodás	kistérség, tájegység, megye, több megye
Talajvédelem, gyakorlati oktatás	megye
Természeti területen hulladék összegyűjtése	települések
Természettudományos programsorozat	települések
Természetvédelmi kutatómunka	kistérség, tájegység

Forrás: Zöld Forrás pályázati alap adatai alapján saját szerkesztés.

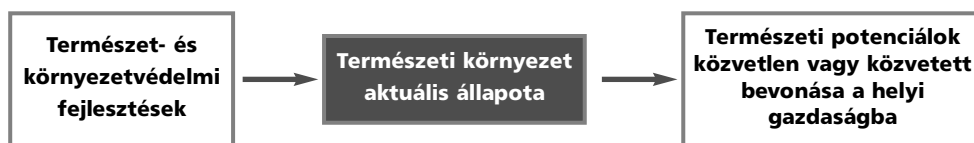
Az adatokból leszűrhető továbbá, hogy a vizsgált járások területén végrehajtott 33 darab projektből 32 darab észak-magyarországi célterülettel bír, és ezekből is a Putnoki járás területén valósult meg a projektek egyharmada. Csupán egy, az ökoturisztikai projektet megvalósító pályázat helyszíne esik a déli országrész képviselő Hegyháti járásba.

A pályázó szervezetek helyi kötődését a bejegyzett székhelyükkel azonosítottuk. A vizsgált szervezetek döntő többsége észak-magyarországi székhellyel rendelkezik, erős kötődéssel bír az adott természeti, táji környezethez.

Kutatásunk során abból indultunk ki, hogy a vizsgált 17 járás attól különleges, hogy magas a természeti potenciálja, ugyanakkor az országos átlag viszonylatában a legrosszabbak a gazdasági és társadalmi mutatóik. Ha azt vizsgáljuk, hogy a természeti környezetben meglévő materiális és immateriális (érzelmi, szellemi) erőforrásokat használják-e bármilyen módon is ezekben a térségekben, akkor két szempontból érdemes közelíteni a kérdéshez. A természeti környezet aktuális állapota az, mely az erőforrásokat tartalmazza, biztosítja. A projektek vizsgálata során vált láthatóvá, hogy a természetvédelmi intézkedések, beavatkozások, ahogyan az elnevezésből is következik, az állapot fenntartására, illetve jobbítására töreksenek. A másik vizsgálati szempont azonban az, amely kiindulópontnak tekinti ezt az állapotot és az abból származó (fenntartható) hasznokra koncentrál.

Ebből a két szempontból vizsgálva a civil szervezetek projektjeit, jól látszik, hogy azok többsége a természeti állapot fenntartását célozza meg. Ilyenek például a szemléletformáló, a kutató, a madarász, a komposztálási, az illegális hulladéklerakókat megszüntető programok és még lehetne sorolni. A projektek kisebb hányada pedig a természeti környezetben, a tájban meglévő különböző szintű és fajtájú potenciálok fenntartható módon történő felhasználását célozza. Ilyenek például az ökoturisztikai, a tájgazdálkodási projektek.

2. ábra. A megvalósult projektek vizsgálatának alapsémája a beavatkozások céljait illetően

Forrás: Saját szerkesztés.

Összegzés

Magyarország gazdaságilag és társadalmilag periférián lévő, ugyanakkor természeti potenciálját, természeti tőkéjét tekintve gazdag térségei jól lehatárolható szegmensként jelennek meg a hazai térségfejlesztés palettáján. Ezekben a térségekben a természeti környezet kiterjedtsége és minőségi állapota szunnyadó tőkeként definiálható, mely jelenleg nincs kellően felhasználva a helyi megélhetés részbeni vagy teljes biztosítására. Ez a természeti potenciál olyan értéket képvisel, melyhez tisztelettel, fenntartható módon kell viszonyulnunk, és bölcs, tudatos szemlélettel használni (és nem felélni) egy-egy települési közösség megmaradásának érdekében. A megfelelő szemlélet és elkötelezettség sok esetben a helyi civil társadalom, a civil szerveződések körében van jelen. Ezek a tenni vágyó kisközösségek tudnak a célzott kitartásukkal pályázati forrásokat bevinni a térségekbe, az önkormányzatokkal együttműködni és hozzáadni a saját humánkapacitásukat ahhoz, hogy települési szinten a természeti környezet értékékként definiálódjon, és gondoskodó módon tudják annak szolgáltatásait felhasználni.

Irodalom

- Barczi, Attila–Csorba, Péter–Lóczy, Dénes–Mezősi, Gábor–Konkolyné, Gyuró, Éva–Bardóczyné, Székely Emőke–Csima, Péter–Kollányi, László–Gergely, Erzsébet–Farkas, Szilvia–Ángyán, József–Podmaniczky, László–Pirkó, Béla–Joó, Katalin–Centeri, Csaba–Grónás, Viktor–Vona, Márton–Pető, Ákos (2008): Suggested landscape and agri-environmental condition assessment. *Tájökológiai Lapok*, 6., (1–2.), 77–94.
- Boros Gábor–Pénzes János–Kozma Gábor–Molnár Ernő (2014): A nonprofit szektor szerepe az európai fejlesztési források abszorpciójában – különös tekintettel a legelmaradottabb kistérségekre. *Civil Szemle*, XI., (3.), 27–46.
- CEMAT (2007): *Spatial development glossary European Conference of Ministers responsible for Spatial/Regional Planning*. CEMAT.

- Csorba, Péter–Szabó, Szilárd (2012): The Application of Landscape Indices in Landscape Ecology. In: Tiefenbacher, John (eds.): *Perspectives on Nature Conservation – Patterns, Pressures and Prospects*. Rijeka:InTech. 121–140.
- Kákai László–Pap Norbert–Gálosi-Kovács Bernadett–Glied Viktor–Végh Andor–Reményi Péter–Szalai Gábor (2015): Civil szektor a depressziós térségek társadalmában: Komlói eset. *Civil Szemle*, XII., (4.), 47–68.
- Szabó, Szilárd–Szilassi, Péter–Csorba, Péter (2012): Tools for Landscape Ecological Planning – Scale, and Aggregation Sensitivity of the Contagion type Landscape Metric Indices. *Carpathian Journal of Earth and Environmental Sciences*, 7, (3), 127–136.
- Zsigmond Tibor–Tésits Róbert (2015) Az ormánsági nonprofit szektor szerepe a területfejlesztésben. *Civil Szemle*, XII., (3), 73–93.
- Várdai Márta (2003) A civil szervezetek szerepe a társadalmi folyamatokban és a szemléletformálásban. *Új Pedagógiai Szemle*, 53., (9.) 49–62.
- VÁTI (2009): *Kézikönyv a területi kohézióról*. Budapest:Nemzeti Fejlesztési és Gazdasági Minisztérium, VÁTI Nonprofit Kft.

Internetes források

- <http://www.levelektelepules.hu>
<http://www.boon.hu/edeleny/hazi-komposztalas-bevezetese-es-nepszerusitese-az-edelenyi-kisterseg-hat-telepulesen/2089045>
<http://foldjovoje.hu>
<http://www.nyiribrony.hu>
<http://eloforras.eu/eloforras/2016/08/16/ember-es-kornyezet-a-nephagyomanyban/>
<http://www.ecolinst.hu>
<http://vipokotour.hu>

Egyéb források

A Zöld Forrás pályázatok adatait a Földművelésügyi Minisztérium Parlamenti és Társadalmi Kapcsolatok Főosztálya biztosította.

Jegyzetek

1. Kormányrendelet a kedvezményezett járások besorolásáról.
2. A Kormány 105/2015. (IV. 23.) Korm. rendelete a kedvezményezett települések besorolásáról és a besorolás feltételrendszeréről
3. MTA ÖK Ökológiai és Botanikai Intézet, Funkcionális Ökológiai Osztály

Fotó/Gönczö Viktor

TDM-EK A CIVIL SZFÉRÁBAN

A magyar Turisztikai Desztináció Menedzsment szervezetek
civil szférában betöltött szerepe¹

Varga Dorottya–Dávid Lóránt Dénes–Bujdosó Zoltán

Desztinációs menedzsment szervezetek a hazai turizmuselméletben

■ A nemzetközi turizmuselmülethez hasonlóan hazánkban is jellemző, hogy az elméleti kutatók több szempontot vesznek figyelembe a Turisztikai Desztináció Menedzsment (röviden: TDM) fogalmi lehatárolása során. Amennyiben csak a megnevezést vizsgáljuk, a TDM szinonimájaként alkalmazzák a desztinációs menedzsment, a turizmus-desztinációs menedzsment (Patkós 2013), a térségi desztinációs menedzsment (BKF)² és a területi menedzsment (Dávid–Bujdosó–Patkós 2003:442–443) kifejezéseket.

A TDM szervezeti rendszer kiépítése stratégiai szemléletváltásról árulkodik, és a magyar turisztikai intézményrendszer átalakulását szolgáló szervezeti rendszerváltásként, szervezeti innovációként is felfogható. Aubert et al. (2015:228) a turizmusirányítás innovációjaként értelmezi a TDM rendszer bevezetését. A rendszer felállításának igényét és szükségességét fémjelzik mind a turizmus ágazati, stratégiai jelentőségű dokumentumok, mind pedig a hazai szakirodalom prominens kutatóinak munkássága. Dávid–Bujdosó–Patkós (2003:442–443) megállapítása szerint „a turisztikai tér rendezése, tervezése és ügyvitele elengedhetetlen a turizmus megfelelő területi fejlesztéséhez”. Aubert (2007:56) a turizmus tervezésének és szerveződésének újrahangolásaként azonosítja a desztináció menedzsmentet. Turisztikai értelemben a 2005–2013 közötti időhorizontot uraló Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia (2005:129) úgy fogalmaz, hogy „az attrakciók, illetve a desztinációk – valódi – menedzselésére, komplex feladatok ellátására alkalmas szerveze-

teket kell létrehozni.” A turizmus a fejlesztési és a területi politikába beágyazódva, a terület- és vidékfejlesztéstől sem indifferens. Rechnitzer (1998:38) a turizmust „szervező tevékenységi rendszerként” azonosítja, sőt kinyilvánítja, hogy a regionális politika alakításánál ennek a rendszernek a befolyásával, egyben térhódításával határozottan számolni kell. E tekintetben helyeseljük Panyor et al. (2011) azon megállapítását, amely szerint a TDM a terület- és ágazatfejlesztési intézmények segítségét szolgálja. Amennyiben a területi fejlesztési dokumentumokat vesszük alapul, elsőként a „97/2005. (XII. 25.) OGY határozat az Országos Területfejlesztési Konceptióról” című dokumentum fogalmazza meg a TDM-szerű működés szükségességét anélkül, hogy konkrétan megnevezné a desztináció menedzsmentet. Ilyen módon „a turisztikai termékelemeknek adott térségen belül kell összehangolt egységet alkotniuk. A turizmus hatékony fejlesztését, szervezését és működtetését ezért csak területi elven, decentralizált fejlesztéspolitikával támogatva lehet hatékonyan biztosítani” (OTK 2005:58). Ricz–Salamin (2010) munkájukban azt szorgalmazzák, hogy a nemzeti, regionális és helyi jelentőséggel bíró célterületek fejlesztése során hangsúlyos a TDMSZ-ek felállítása, tematikus, valamint térségi turisztikai hálózatok kialakítása.

A „Nemzeti Fejlesztés 2030” dokumentum már sokkal egzaktabb módon vázolja fel a TDM-et, és egyértelművé teszi, hogy az a „turizmus speciális térségi eszköze” (OFTK 2013:164). Nem minden település kapcsolódhat be, és nem is kell, hogy bekapcsolódjon a turisztikai „vérkeringésbe”, azzal azonban teljes mértékben egyetértünk, hogy objektív és mérhető adatok – egy komplex turisztikai indikátorrendszerben – szükségesek annak megállapítására, hogy mely településeknek szükséges a fenti eszközzel élni. Remenyik és szerzőtársai (2016:135) azt képviselik, hogy a „TDM fejlesztések területén koncentrálni kellene a TOP50 településre” (vendégforgalmi adatok tekintetében az 50 legjobban teljesítő település – saját megjegyzés). Piskóti (2011:15) pedig munkájában óva int attól, hogy „a TDM-rendszer belesimuljon a régi és hatástalan, hagyományos települési, térségi turizmust támogató megoldások, eszközök gyakorlatába”.

Következésképpen az tapasztalható, hogy mind az ágazati-iparági (turisztikai), mind pedig a kapcsolódó politikák (regionális, területi) egyre nagyobb hangsúllyal foglalkoznak a desztináció menedzsmenttel.

A hazai turizmuselmélet eddig egyedüli TDM fókuszú szakkönyve, a TDM működési kézikönyve szerint a „TDM azon tevékenységek összessége, amelyek egy turisztikai fogadóterület (desztináció) számára ahhoz szükségesek, hogy látogatókat vonzzon és számukra az ottani tartózkodás során tökéletes utazási élményt nyújtson úgy, hogy a látogatóforgalom gazdasági és környezeti hatásai a desztináció közössége számára előnyösek legyenek ma és hosszú távon egyaránt” (Lengyel 2008:10).

„A desztináció menedzsment alatt egy adott földrajzi területen található vonzerők moduláris (szabadon kombinálható) terméké alakításának, hálózatba szervezésének, a termékek desztinációba ágyazott piac- és versenyképessége megteremtésének és értékesítésének folyamatát értjük, melynek célja a fenntartható fejlődés megőrzése mellett a turisztikai piaci siker elérésével a földrajzi terület fejlődésének, az ott élők jólétének növekedése” (Hidvéginé et al. 2007 – idézi Dávid–Jancsik–Rátz 2007; OFTK 2013:157).

A könnyebb áttekinthetőség érdekében az 1. számú, saját szerkesztésű táblázatban kívánjuk szemléltetni a TDM-hez kapcsolódó kulcsfogalmakat, amelyek csak akkor nyernek értelmet, ha központi kérdéseket és válaszokat fogalmazunk meg.

1. táblázat. TDM kulcsfogalmai és -kérdései

Kulcsfogalmak, kifejezések	Kulcsfogalmakhoz kapcsolódó központi kérdés(ek)	Értelmezés
Versenyképesség és pozicionálás	Hol versenyképes?	Turisztikai piacon, földrajzi határookra való tekintet nélkül (azaz a belföldi és a nemzetközi turizmusban)
	Kivel, mivel szemben versenyképes?	Más turisztikai szervezetekkel és TDM szervezetekkel (összefoglalóan: versenyegységekkel, turisztikai üzleti entitásokkal) szemben
Fenntarthatóság	Minek és ki(k)nek a fenntarthatósága biztosítható?	Lehatárolható földrajzi tér, földrajzi egység (desztináció) lakó-/fogadó- és látogatói közössége (élhetőség és élményszerűség)
	Kik biztosíthatják annak elérését?	Köz- és magánszféra együttműködése (PPP – public-private partnership)
	Mivel és hogyan (milyen eszközökkel) biztosíthatják annak elérését?	Kínálati oldalon: jövedelmezőség, rentabilitás; keresleti oldalon: látogatói élmények fokozása
	Milyen szempontú fenntarthatóságról van szó?	Társadalmi (szociális), gazdasági, természeti, környezeti
	Milyen időtávot képvisel?	Hosszú távú gondolkodás (stratégiai szemlélet)
Integráció/integráltság, összehangolás/összehangoltság, szinergia, komplexitás, kohézió	Mit vagy miket képes integrálni a TDM-rendszer?	Turisztikai vonzerők, attrakciók, termékek és szolgáltatások (modularitás)
Hálózatba szervezés (networking), partnerség, koordináció, kollaboráció, kollektív cselekvés, területi szereplők közösségi participációja, kokreáció (közös alkotás, értékteremtés)	Kiket, milyen szereplőket tömöríthet a hálózat?	Turizmusban érdekeltek, turisztikai szolgáltatók, vállalkozások (jellemzően kis- és középvállalkozások), döntéshozók, szakmai és civil szervezetek, állami/közszféra turisztikai szereplői, döntéshozói, szakemberei (pl. önkormányzatok), összefoglalóan térségi szereplők. Közvetetten a lakosság is ide tartozik.
Alulról építkezés (bottom-up) és szubszidiaritás	Milyen irányú a TDM-rendszer kiépítése?	Alulról felfelé szervezeten úgy, hogy a döntések a kihívások, problémák, feladatok legfőbb érintettjeihez kerülve születessenek
Hatékonyság, tevékenység-és célorientáció	Miből fakad a hatékonyság?	Együttműködés, kooperáció, kollaboráció, szervezeti tudás, megújulási képesség
	Minek a hatékonysága érhető el?	Tervezés, szervezés, irányítás, fenntartás, működés

Forrás: Varga (2017:28–29).

A fenti táblázatból kitűnik, hogy a vizsgált turisztikai szervezetek felépítése, összetétele, szervezettsége, tevékenysége és működése szorosan kapcsolódik mind a köz-, mind pedig a civil és a magánszférához. A Magyar TDM Szövetség VII. Országos TDM Konferenciáján (2012) tett megállapítása – amely szerint a TDM-ek, pontosabban a TDM szervezetek (röviden: TDMSZ-ek) „civil turisztikai önkormányzatokként működnek”, ma is igaznak bizonyul a fent nevezett szervezetek tevékenységei vizsgálata során. A TDM szervezetek jogi formájukat tekintve is a civil társadalom színterének tagjai. Ezek a társu-

lások döntően egyesületként vannak bejegyezve, nonprofit szervezetekként látják el feladataikat. A 2014–2016-ban folytatott, hazai TDM szervezetekre és menedzserekre kiterjedő, teljes körű primer kutatásunk (N=74) (Varga 2017) azt eredményezte, hogy a szervezetek 70 százaléka (52 darab) egyesületként működik, 30 százaléka (22 darab) nonprofit gazdasági társaságként látja el feladatait.

A következőkben a TDM szervezetek összetételét és felépítését tekintjük át, kiemelt hangsúllyal a civil társadalomra.

A TDM szervezetek által érintett szereplők és a szervezetekben érdekelték bemutatása

A turizmus fejlesztése közösségi feladat és tevékenység, amely nemcsak a turizmus anyagi vonatkozásában érdekelt szereplőire, vállalkozásaira és szolgáltatóira, hanem a turizmusból nem profitáló érintettekre, azaz a helyi fogadó közösségre (lakosságra) is hatást gyakorol. A továbbiakban ezért az érdekeltet és az érintetteket közösen stakeholdereknek fogjuk nevezni. A terminológia alkalmazásában a nemzetközi szakirodalmakon kívül megerősít Raffay (2007) disszertációja, valamint Dankó (2010) közleménye is, akik úgy vélik, hogy a hazai szóhasználatban is kezd elterjedni az érintettek és az érdekelték együttes elnevezésére a stakeholder kifejezés. Freeman (1984) értelmezésében a stakeholder olyan csoportot vagy egyéneket jelent, akik hatással vannak egy társaság (szervezet) céljainak elérésére vagy maguk is érdekelték/érintettek abban (idézi Sheehan–Ritchie 2005:713; Fyall et al. 2012:13; Tuohino–Konu 2014). Morrison (2013) megfogalmazásában a stakeholdereket azok a csoportok vagy egyének alkotják, akiknek közvetlen vagy közvetett érdekük van a desztináció menedzsmentben. Egyetértünk Żemła (2014) azon véleményével, amely szerint a desztináción belüli stakeholderek együttműködése az egyik legfontosabb sikerességi tényező.

Sheehan és Ritchie (2005) megállapítása szerint a stakeholder elmélet alkalmazása a stratégiai TDM alapjául szolgál. Különbséget kell azonban tenni az elsődleges és a másodlagos stakeholderek között. Előbbi csoporthoz azok tartoznak, akiknek formális, hivatalos vagy szerződéses kapcsolata van a szervezettel, míg a másodlagos csak hatást gyakorol, vagy rá is hatással van a szervezet, azonban a működési folyamatokkal és mechanizmusokkal nem foglalkozik. Ezt akár úgy is értelmezhetnénk, hogy az elsődleges stakeholderek a turizmusban érdekelték (például turisztikai kis- és középvállalkozások, szolgáltatók, települési önkormányzat stb.), míg a másodlagos körbe azon helyi lakosság tartozik, aki a településen életvitelszerűen él, helyiként igénybe veheti a turistáknak is fenntartott attrakciókat és üzleti egységeket anélkül, hogy a helyi turizmusból anyagi haszonra tegyen szert. Sheehan és Ritchie (2005) közleményéből az is kiderül, hogy a stakeholderek között tartják számon az állami szerveket (úgy mint a kormány helyi, regionális és állami szervei), a turisztikai infra- és szuprastruktúrához tartozókat (attrakciók, szállodák és éttermek), az egyéb tagokat, turisztikai és látogatóközpontot, helyi lakosságot, a támogatókat, a kereskedelmi kamarát, valamint a felsőoktatási intézményeket. Waligo et al. (2013:343) hat érdek- és érintett csoportot különít el: (1) turisták, (2) turishti-

kai ipar(ág), (3) helyi közösség, (4) kormányzati szereplők, (5) speciális érdekcsoportok és (6) oktatási intézmények.

Yau et al. (2007) és Bornhorst et al. (2009) (idézi Kaurav et al. 2015:135) nyolc érdekcsoportot különít el, nevezetesen 1. attrakciómenedzser, 2. eseménymenedzser, 3. politikum (helyi, önkormányzati és turisztikai), 4. szállodai ügyvezető, 5. turisztikai központ menedzsere, 6. kereskedelmi kamara elnöke, 7. DMO (Destination Management Organization) operatív vezetője, valamint 8. DMO elnöke. Morrison (2013) az alábbi öt fő célcsoportot különíti el, alcsoportjaival azonosítva: 1. turisták (szabadidős, hivatás, VFR és egyéb), 2. turisztikai szektorhoz tartozó szervezet (DMOs, szálláshely-szolgáltatás, attrakciók, közlekedés, média, szervezetek alkalmazottjai), 3. közösség (közösségi/civil szervezet, lakossági szövetségek, üzleti szervezetek, egyéb), 4. környezet (nonprofit szervezetek, természetvédelmi területek, környezetvédelmi ügynökségek, egyéb), 5. állami szféra (nemzeti, regionális, állami/tartományi, helyi, egyéb). Puczko–Rátz (2003:77–78) részletesen kifejti, hogy a hatékony közösségi részvétel széles kört érint: helyi lakosokat, helyi csoportosulásokat, közművelődési és sportszervezeteket, kvázi és nem állami szervezeteket, helyi önkormányzatot, állami hivatalokat és igazgatóságokat, regionális kulturális szervezeteket, helyi vállalkozásokat, munkáltatói és szakszervezeteket, magukat a látogatókat, regionális marketing igazgatóságokat, valamint a fejlesztéspolitikában korábban érintett, 2015 őszén megszüntetett regionális fejlesztési ügynökségeket.

Buhalis (2000:99) dinamikus kerék modellben (1. ábra) szemlélteti a turisztikai stakeholdereket, amely tovább erősít minket abban, hogy az érdekelteken kívül az érintetteket is figyelembe kell venni.

A stakeholderek bevonhatóságának mértéke kapcsán el kell különíteni az alábbi fogalmakat (VisitEngland 2008 – idézi Morrison 2013).

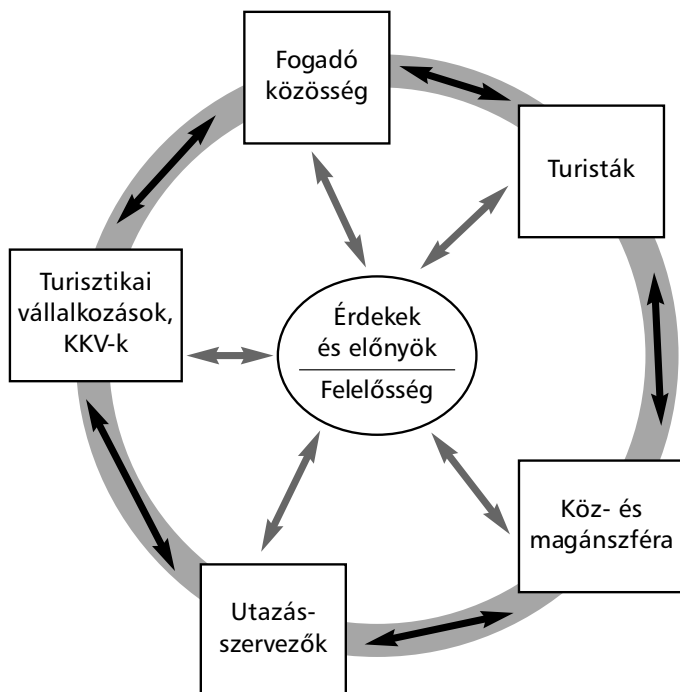
- Konzultáció („consultation”): vélemények és nézőpontok kérése lehetőségekről, alternatív stratégiákról vagy cselekvési programokról.
- Közreműködés („involvement”): lehetőségek és stratégiák alkotása érdekében végzett közös munka másokkal.
- Aktív részvétel („participation”): stakeholderek elősegítése a lehetőségek és stratégiák alkotása érdekében.

A Xellum Kft. (2006) a TDM szervezetek érdekeltségét ábrázolta, amelyben a potenciális szereplőket két szempont szerint csoportosította: állami vagy magánszférához való tartozása, valamint az érdekeltség foka (alacsony vagy magas) szerint (lásd 2. ábra).

Savage és munkatársai (1991 – idézi Epp 2013) a szervezetek számára négy különböző stratégia alkalmazását javasolja mátrixszerű modelljükben aszerint, hogy a stakeholderek milyen mértékű (alacsony vagy magas) együttműködési hajlandóságot tanúsítanak vagy versengést, esetleg veszélyt jelentenek a szervezetre. Legideálisabbnak a támogató („supportive”) kategória mondható, amelyet magas kooperativitás és alacsony mértékű fenyegetettség jellemez az érdekeltek részéről. Ekkor nyitni kell az érdekelt felé, az alkalmazandó stratégia a részvétel vagy bevonás („involve”). Amennyiben mindkét hajlandóság alacsony mértékű, semlegesként vagy marginálisként („marginal”) azonosítható a típus, ekkor célszerű a szervezetnek az ellenőrzési stratégiát („monitor”) szem előtt tartani.

nia. Védekező („defend”) stratégiát akkor kell alkalmazni, amikor a versengési hajlandóság magas, az együttműködési affinitás pedig alacsony. Végül pedig, ahol mind a kooperativitás, mind pedig a versengési hajlandóság magas fokú, a szervezetnek együttműködőnek („collaborate”) kell lennie.

1. ábra. A turisztikai stakeholderek dinamikus kerék modellje

Forrás: Buhális (2000:99) alapján saját szerkesztés.

Waligo (2013) és oxfordi szerzőtársai a fenntartható turizmussal hozzák kapcsolatba a stakeholder elméletet, kutatásuk ugyanis azt célozza, hogy a stakeholderek hogyan tudnak hatékonyan részt venni a fenntartható turizmus folyamatában. Az ő munkásságukat fémjelzi az „MSIM-modell”, amely mozaikszó mögött az angol „Multi-Stakeholder Involvement Management” húzódik. A kifejezés hazai terminológiában történő honosítása problematikus lenne, ugyanis egy olyan menedzsment területről van szó, amely sok különböző szereplőt integrál. Waligo et al. (2013) közleményéből az is kiderül, hogy a stakeholder koncepció egyre jelentősebb a turizmusban, továbbá egy célterület szervezeti felépítésére úgy tekintenek, mint független és sokoldalú stakeholderek hálózata, amelytől a desztináció által biztosított élmény és vendégszeretet minősége függ. Maráková és Medved'ová (2016:37) kifejti, hogy a hatékony koordináció biztosítása érdekében nélkülözhetetlen az innováció és az integrált szemlélet fejlesztése, amelyhez az összes stakeholder bevonását kellene elérni a döntéshozatali folyamatban.

játszottak fontos szerepet, azaz a mai TDM menedzserek szakirányú képzésében. Úgy véljük, hogy a tudásmenedzsment legalább olyan fontos szegmense a desztináció menedzsmentnek, mint más menedzsment területek.

Nem utolsósorban az is meghatározó, hogy a szervezetek létrehozása felülről vezérelt („top-down”) vagy alulról jövő kezdeményezés („bottom-up”) eredménye.

Zárógondolatként Michalkó (2012:90) véleményét ismerjük el, aki szerint „a turizmust koordináló szervezet nélkül elmarad a célterület turizmusában érintettek erejének összekovácsolása, a lobbizás, az érdekérvényesítés, a marketingmunka eredményes megvalósítása. Napjainkban az úgynevezett Turisztikai Desztináció Menedzsment Szervezetek képviselik leghatékonyabban a szervezetektől elvárható kompetenciát.”

TDM SZ-ek civil kezdeményezései és tevékenységei

A vizsgált szervezetek általános feladatainak és kompetenciáinak bemutatása helyett konkrét példákat ismertetünk annak érdekében, hogy a civil szférában betöltött szerepüket kiemeljük és azonosítsuk.

- Helyi vagy térségi rendezvények szervezése és rendezvény háttér-infrastruktúra fenntartása: meg kell jegyeznünk, hogy bár a TDM szervezetek nem rendezvényszervező cégek, mégis valamennyi társulás rendezvények szervezéséért felel a működésükkel érintett településen (térségi szervezetek pedig településeken). Ehhez szorosan kapcsolódik az, hogy a turisztikai társulások saját rendezvény háttér-infrastruktúrát (például színpad, színpadtechnika, rendezvénysátor) tartanak fenn, amelyek bérbe adásából bevételre tehetnek szert. A teljesség igénye nélkül ilyen szervezetek a Duna–Gerecse Turisztikai Nonprofit Kft., a gyomaendródi GYÜSZ-TE TDM szervezet, a Gyulai Turisztikai Nonprofit Kft., a Mátra Jövője Turisztikai Egyesület, a Balatonfenyvesi Turisztikai Egyesület.
- Standard vagy garantált programok szervezése és értékesítése: a látogatói élmény növelése érdekében szezonálisan vagy egész évben, az egyes évszakokhoz igazodva a hét meghatározott napjain és napszakjaiban, pontos időbeosztás alapján, akár civil szereplők bevonásával programokat kínálnak a turistáknak. Ilyen lehet például egy folklórműsor szervezése. Nagyon jó példának számít a gyenesdiási TDM szervezet, amely az elmúlt nyári időszakban garantált esti programokat is összeállított a „Nyugat-Balaton üdülőfalujába”³ látogatók számára.
- Kerékpáros közösségi közlekedési rendszerben való részvétel: ilyen például a „HEBI” „Hévíz Bicikli”, amely a Hévíz TDM Egyesület aktív támogatásával és közreműködésével valósult meg.
- Termelői piacok fenntartása: a helyi, térségi és regionális értékek, ízek és hagyományok felértékelődéséről ad tanúbizonyságot az a főként TDM szervezetek általi kezdeményezés, amely a standard vagy garantált programok részeként vagy azoktól függetlenül termelői piacok fenntartásáról szól. Ez a látogatók és a turisták számára hozzáadott értékkel és élménnyel bír, az érintett desztináció egyedi értékesítési előnyéhez

(a nemzetközi marketing terminológiában „USP”-hez) és imázsának növeléséhez hozzájárul, a célterület termelői és civil szereplői pedig értékesítési lehetőséghez jutnak. A Bük, Bükfürdő Közhasznú Turisztikai Egyesület már 2015 óta szervezi meg termelői piacát, mind a helyiek, mind pedig a településre látogatók nagy öröme⁴. A 2017-es szezon újdonsága az új piaci brand, Bükfürdői Esszencia logójával ellátott termékek értékesítése. Következésképpen a minőségbiztosításra is nagy hangsúlyt fektetnek a piacon megjelenő szolgáltatók és termelők. 2017-től Gyenesdiás adott otthont az I. Balatoni Termelői Piacnak, a település TDM szervezete jóvoltából⁵.

- Helyi termékek, értékek és hagyományok életben tartása a szezonálisan látogatható termelői piacokat jól kiegészíthetik az egész évben elérhető helyi termékek és értékek, amelyek vagy a TDM szervezetek által fenntartott turisztikai információs irodában kapnak helyet, vagy külön értékesítési helyen, boltban kerülnek feltöltésre. A Velencei-tó környékének ízeit sorakoztatja fel a Gárdonyi Város és Térsége Turisztikai Egyesület és a Velencei-tó Térségi TDM Nonprofit Kft. által népszerűsített vinotéka⁶. 2013-ban a gyomaendrődi TDM szervezet indította el „Gyomaendrőd Kincsei” elnevezésű programját, amelynek lényege, hogy két értékesítési ponton a városhoz és a település kabalafigurájához kapcsolódó emléktárgyakat kínál.
- Szabadtéri létesítmények kialakítása: ide tartozik a Kneipp Park Bükfürdőn⁷, amelyet a Bük, Bükfürdő Turisztikai Egyesület egyik pályázati projektelemekeként valósítottak meg. A száraztaposós park részeként meditáció pont és jogapark, valamint gyógy- és fűszernövénykert is kialakításra került. A Vonyarcvashegyi Turisztikai Egyesület⁸ hiánypótló jelleggel és az általa érintett terület rehabilitációja céljából felnőtt játszótérrel is létesített.
- Időszakos vagy állandó animációs programok: főként szezonálisan, a nyári időszakban jellemző a fürdővel rendelkező településeken. Ilyen például a Matyófüldi Idegenforgalmi Egyesület által biztosított programok, vagy a Balaton-parti településeken működő szervezetek (például Balatonföldvári Kistérségi Turisztikai Egyesület, Gyenesdiási Turisztikai Egyesület) animátor programjai.
- Turisztikai kedvezménykártyák kínálata, értékesítése: a turisztikai kedvezménykártya a turisták által ingyenesen vagy térítés ellenében, az adott célterületen töltött idő alatt, általában vendégéjszakához kötött szolgáltatáscsomag. A kártya általában a mai digitális kornak megfelelően chippel ellátott, terminálon leolvasható kártya, amely képes az adatok tárolására és nyilvántartások, valamint kimutatások készítésére. Jó gyakorlatok között tartjuk nyilván a Gyulai Turisztikai Nonprofit Kft. nevét fémjelző VisitGyula Cardot, valamint a Miskolc Pass Turisztikai Kártyát, szintén TDM szervezet fenntartásában. Utóbbi példához kiemelendő a Miskolc Pass Gyerekkártya, amelyet a 14 év alatti vendégek vehetnek igénybe. Nem ritka a szakosodott vagy tematikus turisztikai kártya sem, amelyre jó példát szolgál a Gyenesdiás Gastro Card.
- Bővített szolgáltatásokat kínáló Tourinform iroda fenntartása, működtetése a komplexitás jegyében: remek példának számít a MIDMAR Miskolci Idegenforgalmi Marketing Nonprofit Közhasznú Kft. által üzemeltetett Tourinform Miskolc, Miskolc Bolt és Miskolc Café⁹, ahol egy légtérben kaphatunk turisztikai információt, vásá-

rolhatunk miskolci ajándéktárgyakat és kóstolhatunk Miskolc kávéját és Miskolc koktélt is.

- Projektmenedzsment feladatok ellátása: ezalatt értjük a TDM szervezetfejlesztési projektek elkészítését és megvalósítását. Szekunder kutatások (TÉRKÉPTÉR 2017) szerint, 2009–2015 között 103 darab projektet támogattak, amelyek mögött 83 kedvezményezett szervezet állt. Primer kutatásunk (Varga 2017) kitért a TDM szervezetek működési ideje és az első sikeres pályázat támogatási döntésének korrelációvizsgálatára is. A lineáris korrelációs (más néven Pearson-féle) együttható 0,879 értéket eredményezett, amely alapján elmondható, hogy a vizsgált két változó között erős pozitív kapcsolat van (a korreláció 0,01 szinten szignifikáns). Az is kiderült, hogy „minél fiatalabb az adott szervezet, annál korábban nyújtott be először pályázatot, azaz a megalakulás éve és az első sikeres pályázat között annál rövidebb idő telt el” (Varga 2017:73).
- Képzések és tréningek szervezése: a turisztikai egyesülés által szervezett képzések és tréningek tartoznak ide, amely vagy kizárólag a TDM szervezet tagjai számára elérhető, vagy a helyi lakosság részvételét is lehetővé teszi. 2011-ben a Gyulai Turisztikai Nonprofit Kft. „Gyuláról Gyulaiaknak”¹⁰ című tréning-sorozatát szervezte, amelyen a helyi lakosság, a helyi társadalom tagjai ingyenesen részt vehettek, megismerve a helyi turisztikai lehetőségeket. A tréning teljesítésével „Kiváló Gyulai Vendégváró” címet nyerhettek el a programot szorgalmasan látogatók.

Összefoglalás

A civil együttműködések és kezdeményezések száma figyelemre méltó a hazai turizmusban, amelyek nem csak a prioritást élvező, ún. „húzó” turisztikai termékek (például egészségturizmus) vonatkozásában jelennek meg. Aligha találni olyan turisztikai terméket, amelyek szakmai támogatását és érdekképviseletét ne segítenék civil szervezetek, társulások és szövetségek, vagy akár klaszterek. A teljesség igénye nélkül például a falusi turizmust a Falusi és Agroturizmus Országos Szövetsége, Falusi Vendégasztal Szolgáltatók Egyesülete, Dél-Dunántúli Falusi Turizmus Klaszter; a kempingturizmust a Magyar Kempingek Szakmai Szövetsége, a gasztronómiai turizmust a Magyar Nemzeti Gasztronómiai Szövetség és a Magyar Gasztronómiai Egyesület, a hivatásturizmust a Magyar Kongresszusi Iroda, valamint a Magyarországi Rendezvényszervezők Szövetsége stb. A TDM szervezetek, amelyeknél a helyi önkormányzatok tagsága révén érvényesül a PPP-konstrukció (public-private partnership, azaz a köz- és a magánszféra együttműködése), javarészt civil szerveződéseknek tekinthetők. Itt nem elsősorban a lehetséges szervezeti formákra (egyesület vagy nonprofit gazdasági társaságok) gondolunk, hanem a TDM szervezetek mindennapi tevékenységeire, ugyanis munkájukkal nemcsak a turistákra összpontosítanak, hanem a helyi közösségek és társadalmak érdekeit is maximálisan figyelembe veszik, ennél fogva a vizsgált szervezetek közérdeket érintő tevékenységeket is megvalósítanak. A TDM szervezetek azok, amelyek segítenek fenntartani a helyi hagyományokat,

valamint a helyi értékeket és termékeket, következőképpen a kis- és őstermelők turizmusba való bekapcsolásának előmozdítói ezek a társulások. Konkrét példákat a vonatkozó fejezetben ismertettünk. A fentiek mellett a stakeholder megközelítésünk is jól mutatja, hogy szerteágazó desztinációs szintű és méretű hálózatról beszélhetünk, számottevő civil szereplőt integrálva, illetve együttműködési megállapodás keretében azokkal együttműködve. A civil együttműködések, így a TDM szervezetek előnyére írható az is, hogy azok alulról szerveződve és önkéntességen alapulva jönnek létre, megőrizve ezzel a szubszidiaritás elvét.

Irodalom

- Aubert Antal (szerk.) (2007): *A térségi turizmus kutatás és tervezés módszerei, eredményei*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem – Természettudományi Kar Földrajzi Intézet, Grafikai Műhely.
- Aubert Antal–Jónás-Berki Mónika–Pálfi Andrea (2015): A desztináció megújulási kérdései Magyarországon. In: Rátz Tamara–Michalkó Gábor (szerk.): *Kreativitás és innováció a turizmusban*. Turizmus Akadémia 7. Székesfehérvár–Budapest: Kodolányi János Főiskola, MTA CSFK Földrajztudományi Intézet, Magyar Földrajzi Társaság. 223–232.
- Bernát Tivadar et al. (1998): Magyarország természeti erőforrásai és gazdaságföldrajzi adottságai. Egyetemi jegyzet, javított kiadás. Budapest: Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem.
- Buhalis, Dimitrios (2000): Marketing the competitive destination of the future. *Tourism management*, 21, 97–116.
- Dankó László (2010): *Közösségi turizmusfejlesztés. Marketing kaleidoszkóp* 2010. 63–94. (<http://www.marketing-turizmus.hu/otka/n29.pdf>) (Letöltés ideje: 2015. 01. 10.)
- Dávid Lóránt–Bujdosó Zoltán–Patkós Csaba (2003): A turizmus hatásai és jelentősége a területfejlesztésben. In: Süli-Zakar István (szerk.): *A terület- és településfejlesztés alapjai*. Budapest–Pécs: Dialóg Campus Kiadó. 433–472.
- Dávid Lóránt (szerk.)–Jancsik András–Rátz Tamara (2007): *Turisztikai erőforrások: A természeti és kulturális erőforrások turisztikai hasznosítása*. – „GLOBUS-Globális BSc az üzleti képzésben, országos szintű felsőfokú alapképzés megteremtése az üzleti alapszakokon” Budapest: Budapesti Gazdasági Főiskola.
- Epp, Aimee (2013): *Assessing the impact of stakeholder engagement on perceptions of DMO performance*. ICRT (International Centre for Responsible Tourism) occasional paper n. 28 July 2013 (<http://www.icrtourism.org/wp-content/uploads/2012/03/OP28-paper.pdf>) (Letöltés ideje: 2014. 12. 16.)
- Fyall, Alan–Garrod, Brian–Wang, Youcheng (2012): Destination collaboration: A critical review of theoretical approaches to a multi-dimensional phenomenon. *Journal of Destination Marketing & Management*, (1), 10–26.
- Gajdošik, Tomas–Maráková, Vanda (2015): Development of Cooperative Management in Tourism Destination (a case study of the Slovak Republic). In: *New Trends 2014*. proceeding from 9th international scientific conference. Znojmo: Soukromá Vysoká škola Ekonomická Znojmo s.r.o. 46–54.
- Hidvéginé Molnár Judit–Piskóti István–Pataki Sándor–Schupler Helmut–Gulyás István (2007): *Desztináció-menedzsment lépésről-lépésre. Módszertani füzet desztináció-menedzsment szervezetek létrehozásához és működtetéséhez az Észak-magyarországi turisztikai régió példáján*. Munkaanyag. Eger–Miskolc (<http://www.piskotistivan.hu/attachments/article/73/%C3%89M-DM-k%C3%A9zik%C3%B6nyv-.pdf>) (Letöltés ideje: 2012. 02. 02.)
- Kaurav, Rahul Pratap Singh–Raturaj, Baber–Nimit, Chowdhary–Shakir, Kapadia (2015): *Destination Performance: Importance of Redefining DMOs*. *Asia-Pacific Journal of Innovation in Hospitality and Tourism*, (APIHT) 4., (1), March 125–142.
- Lengyel Márton (szerk.) (2008): *TDM Működési Kézikönyv*. Budapest: Heller Farkas Főiskola.
- Magyar TDM Szövetség (2012): VII. Országos TDM Konferencia. 2012. május 15–16. Szilvásvárad
- Maráková, Vanda–Medved'ová, Miroslava (2016): Innovation in tourism destinations. *Forum Scientiae Oeconomia Volume, 4.*, (1) 33–43.
- Michalkó Gábor (2012): *Turizmológia*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Morrison, Alastair M. (2013): *Marketing and Managing Tourism Destinations*. London–New York: Routledge.
- Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia 2005–2013. (2005): Magyar Turisztikai Hivatal (<http://neta.itthon.hu/szakmai-oldalak/strategiai-dokumentumok/nemzeti-100112>) (Letöltés ideje: 2007. 09. 10.)

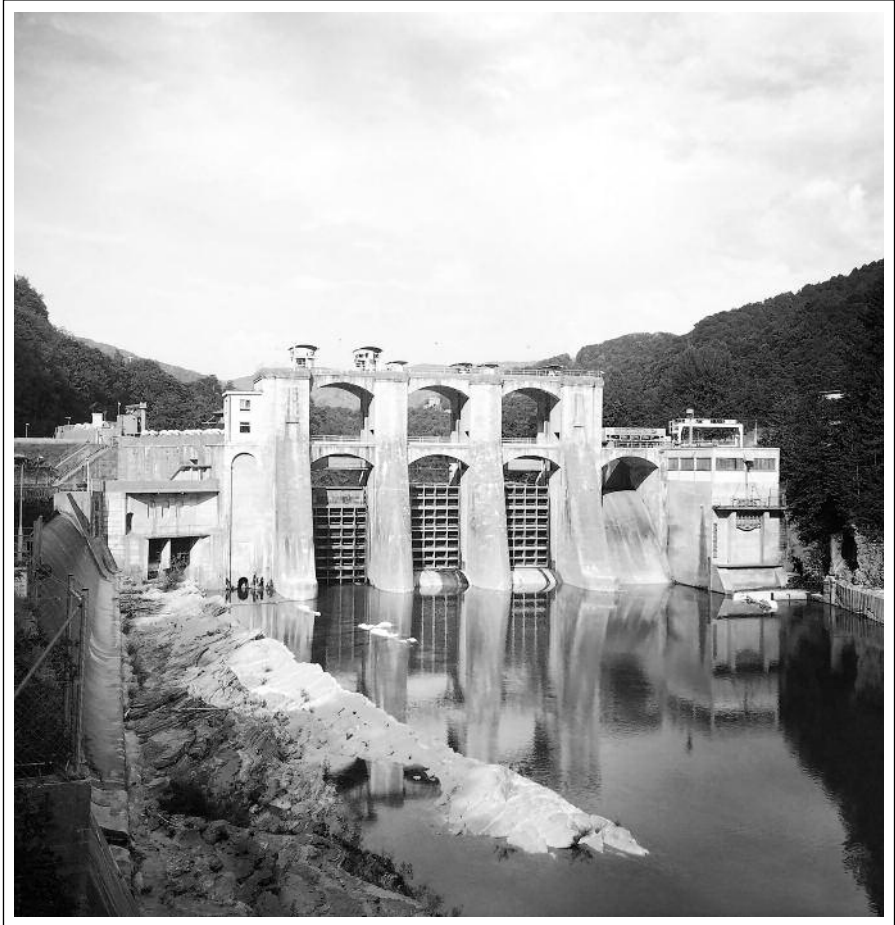
- OFTK (2013): H/13094. számú Országgyűlési Határozati Javaslat a Nemzeti Fejlesztés 2030 – Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Koncepcióról. Budapest:Magyarország Kormánya.
- OTK (2005): 97/2005. (XII. 25.) OGY határozat az Országos Területfejlesztési Koncepcióról.
- Panyor Ágota–Győriné Kiss Erika–Herbály Katalin (szerk.) (2011): *Desztináció és marketing menedzsment*. Egyetemi tankönyv. Keszthely.
- Patkós Csaba (2013): *Társég- és településmenedzsment*. Elektronikus tananyag 3.0 verzió. Eszterházy Károly Főiskola http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop412A/2011-0038_16_patkos_hu/ch01s11.html (Letöltés ideje: 2015. 03. 10.)
- Piskóti István (2011): A megoldás, vagy csak divat? A turisztikai desztináció-menedzsment rendszer elvei és gyakorlati feladatai. In: Dankó László (szerk.): *Örökséértékek és turizmusfejlesztés – tudományos szimpózium*. 2011. 05. 20–21.
- Puczko László–Rátz Tamara (szerk.) (2003): *Turizmus történelmi városokban. Tervezés és menedzsment*. Budapest: Turisztikai Oktató és Kutató Kkt.
- Raffay Ágnes (2007): *Stakeholderek bevonása a városi turizmusfejlesztésbe. Mese két városról*. Stakeholder involvement in urban tourism development. A tale of two cities. Doktori (PhD) értekezés. Veszprém:Pannon Egyetem Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola. http://konyvtar.uni-pannon.hu/doktori/2007/Raffay_Agnes_dissertation.pdf
- Rechnitzer János (1998): *Területi stratégiák*. Budapest–Pécs: Dialóg Campus Kiadó.
- Remenyik Bulcsú–Szabó Lajos–Guth László–Abalfaz, Abdullayev (2016): Településmenedzsment és turizmus a TOP városokban. In: Árpási Zoltán–Bodnár Gábor–Gurzó Imre (szerk.): *A magyar gazdaság és társadalom a 21. század globalizálódó világában* 2. kötet: „30 éves a békéscsabai felsőoktatás” jubileumi konferencia. Békéscsaba:Szent István Egyetem Gazdasági, Agrár- és Egészségtudományi Kar–Alapítvány a Felsőfokú Közgazdasági Képzésért Békés Megyében.
- Ricz Judit–Salamin Géza (szerk.) (2010): *Kézikönyv az Európai Unió Területi Agendájának hazai érvényesítéséhez*. Nemzeti Fejlesztési Gazdasági Minisztérium (NFGM), VÁTI Magyar Regionális Fejlesztési és Urbanisztikai Nonprofit Kft. http://regionalspolitika.kormany.hu/download/8/8a/10000/TA%20K%C3%A9zik%C3%B6nyv_HU.pdf
- Sheehan, Lorn R.–Ritchie, J.R. Brent (2005): Destination stakeholders. Exploring Identity and Salience. *Annals of Tourism Research*, 32., (3), 711–734.
- Tuohino, Anja–Konu, Henna (2014): Local stakeholders’ views about destination management: who are leading tourism development? *Tourism Review*, 69., (3), 202–215.
- Varga Dorottya (2017): *Turisztikai Desztináció Menedzsment Szervezetek vizsgálata Magyarországon*. Doktori (PhD) disszertáció. Gödöllő:Szent István Egyetem.
- Waligo, Victoria–Clarke, Jackie–Hawkins, Rebecca (2013): Implementing sustainable tourism: A multi-stakeholder involvement management framework. *Tourism Management*, (36.), 342–353.
- Xellum Kft. (2006): Gyula város marketing tervének frissítése. Jelentés. 2006. május 31.
- Żemła, Michał (2014): Inter-destination cooperation: Forms, facilitators and inhibitors – The case of Poland. *Journal of Destination Marketing & Management*, (3), 241–252.

Internetes hivatkozások

- http://bkf.blog.hu/2012/03/14/tadm_szakirany
- <http://www.gyenesdias.info.hu>
- http://www.gyenesdias.info.hu/hu/info/izek_elmenyek_gyenesdias_balaton/hal_termelo_piac_gyenesdias_balaton/termelo_piac.html
- <https://www.gyulaihirlap.hu/3720-gyularol-gyulaiaknak-8211-treningterv>
- <https://www.hellomiskolc.hu/miskolc-bolt-es-miskolc-cafe-p-1318.html>
- http://www.tdmiszovetseg.eu/vonyarcvashegyi_turisztikai_egyesulet
- http://turizmusonline.hu/aktualis/cikk/civil_turisztikai_onkormanyzatokkent_mukodne_k_a_tdm_ek
(Mentusz, K. (2012): Civil turisztikai önkormányzatokként működnek a TDM-ek. 2012. május 17 00:28)
- <http://www.visitbuk.hu/esemeny/termelo-piac.html>
- <http://www.visitbuk.hu/hu/info/programok-latnivalok/kneipp--park-bukfurdo.html>
- <https://www.velencei-to.hu/A-Borkereskedo-Vinoteka-Delikat>

Jegyzetek

- 1 Jelen cikk nagyban támaszkodik Varga Dorottya szerző doktori (PhD) disszertációjára (Varga 2017).
- 2 http://bkf.blog.hu/2012/03/14/tdm_szakirany
- 3 A település (Gyenesdiás) szlogenje. Forrás: <http://www.gyenesdias.info.hu>
- 4 Forrás: <http://www.visitbuk.hu/esemeny/termeloi-piac.html>
- 5 Forrás: http://www.gyenesdias.info.hu/hu/info/izek_elmenyek_gyenesdias_balaton/hal_termelo_piac_gyenesdias_balaton/termeloi_piac.html
- 6 Forrás: <https://www.velencei-to.hu/A-Borkereskedo-Vinoteka-Delikat>
- 7 Forrás: <http://www.visitbuk.hu/hu/info/programok-latnivalok/kneipp--park-bukfurdo.html>
- 8 Forrás: http://www.tdmszovetseg.eu/vonyarcvashegyi_turisztikai_egyesulet
- 9 Forrás: <https://www.hellomiskolc.hu/miskolc-bolt-es-miskolc-cafe-p-1318.html>
- 10 Forrás: <https://www.gyulaihirlap.hu/3720-gyularol-gyulaiaknak-8211-treningterv>

Fotó/Gönczö Viktor

ÚJABB FEJLEMÉNYEK AZ EURÓPAI UNIÓBAN A SZOCIÁLIS GAZDASÁG TERÉN^{*,**}

Összefoglaló

CIRIEC-International

■ ELŐSZÓ: Luca JAHIER

Nagy örömmel üdvözlöm az „Újabb fejlemények az Európai Unióban a szociális gazdaság terén” című tanulmány megjelenését, amelyet az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság (EGSZB) rendelt meg, és a CIRIEC készített el. 2008 óta egymást követően három tanulmányt is közzétettünk, bizonyítva, hogy tartósan elköteleztük magunkat a szociális gazdaság Európában történő támogatása és előmozdítása mellett.

A tanulmány megbízható és összehasonlítható adatokat tartalmaz, így lehetővé teszi, hogy felmérjük az előrelépéseket. Látható, hogy a szociális gazdaság nagyobb veszteségek nélkül vészeltte át a gazdasági és pénzügyi válságot. A szektor ma az EU-28 dolgozó népessége 6,3 százalékának nyújt fizetett munkát, míg 2012-ben ez az arány 6,5 százalék volt.

* Jelen tanulmány másodközlés, melyre a szerzői jog tulajdonosának engedélyével kerül sor. Eredeti megjelenés: CIRIEC (2017): Újabb fejlemények az Európai Unióban a szociális gazdaság terén. Brüsszel: Európai Unió, Európai Gazdasági és Szociális Bizottság. EESC-2017-104-HU (ISBN 978-92-830-3902-0; doi:10.2864/467848) <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/c1f1e8e6-bd27-11e7-a7f8-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/>

** A tanulmányban szereplő információk és nézetek a szerzők álláspontját képviselik, és nem feltétlenül tükrözik az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság hivatalos véleményét. Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság nem vállal garanciát a tanulmányban foglalt adatok helyességéért. Sem az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság, sem a nevében eljáró személyek nem vonhatók felelősségre a tanulmányban szereplő információk esetleges felhasználásáért.

Szilárd meggyőződésem, hogy a szociális gazdaság jól illusztrálja és egyúttal védi is azokat az értékeket, amelyekre az Európai Unió épült (lásd az EUSZ 3. cikkét). Lehetőséget és eszközt biztosít a polgárok részvételéhez és felelősségvállalásához, valamint ahhoz, hogy az emberek feladatuknak érezzék egy fenntartható jövő kialakítását. Emellett hatásos eszköz annak eléréséhez, hogy az EU közelebb kerüljön az ENSZ 2030-ig tartó időszakra vonatkozó fenntartható fejlesztési menetrendje keretében vállalt kötelezettségeinek teljesítéséhez.

Kiemelten fontos ezért, hogy az EU az Európai Szociális Alap (ESZA) révén egyre több támogatást nyújt a szociális gazdaságnak. Az is nagy elégedettséggel tölt el, hogy az elmúlt néhány évben az Európai Unió Tanácsának egymást követő elnökségei prioritásként kezelték a szociális gazdaságot, és üdvözölték az EGSZB munkájukhoz nyújtott hozzájárulását.

Mindezek ellenére még mindig sok a tennivaló, többek között az ágazat láthatóságának és elismertségének növelése terén. Őszintén remélem, hogy a közeljövőben sikerül előrelépni a különböző szociális gazdasági csoportokra vonatkozó rendszerszintű statisztikák kidolgozása terén, valamint abban, hogy a szociális gazdaság is szerepeljen a nemzeti statisztikákban. Kétségtelen, hogy ez volna az első szükséges lépés afelé, hogy a szociális gazdaság megkapja a neki járó elismerést. Azt is gondolom, hogy óriási kihasználatlan potenciál rejlik az uniós szociális gazdaság belső és külső dimenzióinak összekapcsolásában, különösen a szomszédainkkal való kapcsolataink terén, az egyre nagyobb politikai, biztonsági és gazdasági turbulenciák idején.

Ezért arra kérem az összes érintett szereplőt, hogy fogjanak össze, és fokozzák tevékenységeiket.

Máris komoly haladást értünk el. Folytassuk együtt ezen az úton!

Luca JAHIER
az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság (EGSZB)
„Különféle érdekcsoportok” csoportjának elnöke

ELŐSZÓ: Alain COHEUR

Az EGSZB a 2008-ban és 2012-ben elkészült tanulmányokat követően idén harmadszor jelentette meg az „Újabb fejlemények az Európai Unióban a szociális gazdaság terén” című tanulmányát. A CIRIEC kutatóközponttól megrendelt tanulmány nem csupán a korábbi változatok frissítését tartalmazza, hanem három területre összpontosít:

- a szociális gazdaság és a vele kapcsolatban kialakult koncepciók/mozgalmak;
- tágabb értelemben vett közpolitikák, amelyeket az elmúlt években uniós és tagállami szinten dolgoztak ki a szociális gazdasági ágazat fejlesztése céljából;
- a szociális gazdaság mérete az egyes EU-tagállamokban.

E tanulmány közzétételével az EGSZB erősíti a szociális gazdaság elismertetése és előmozdítása iránti elkötelezettségét. Olyan ágazat ez, amely nem csupán a munkahelyteremtés és a társadalmi kohézió sarokköve egész Európában, hanem a szociális jogok európai pillérének felépítését és megszilárdítását is szolgálja.

A tanulmány hangsúlyozza a szociális gazdaság által a piacgazdaság terén játszott fontos – és egyre növekvő – szerepét, amellyel együtt és egy időben működik. Biztosítva, hogy a gazdasági hatékonyság szociális szükségleteket szolgáljon, a szociális gazdaság szoros kölcsönhatást alakít ki a gazdasági és a szociális kérdések között, ahelyett, hogy az egyik aspektust a másikkal szemben előtérbe helyezné.

A szociális gazdaság társadalmi és gazdasági válság idején is tapasztalható növekedési potenciálját már számos alkalommal kiemelték. A szociális gazdaság valóban az ellenálló képesség példája, és folyamatosan fejlődik, miközben más gazdasági ágazatok nehéz helyzetben vannak. A szociális gazdaság nem melléktermék: a szociális gazdasági vállalkozások egy olyan gazdaság iránti igényre reflektálnak, amely a szociális, gazdasági és pénzügyi dimenziókat összehangolja, képes jólétet biztosítani, és amelyet nem csupán pénzbeli tőkájével, hanem – és elsősorban – társadalmi tőkájével mérnek. A szociális gazdasági vállalkozások tevékenységeit nem csupán a piaci vagy növekedési kritériumok vezérlik. Nem a fejlődés, a két számjegyű nyereségesség és a jövedelmezőség a végső cél, hanem a társadalom általános érdekéhez, kohéziójához és jólétéhez való hozzájárulás.

E tanulmány azt mutatja be, hogy alapvető fontosságú folytatni a vitát a szociális vállalkozás koncepciójáról egy tágabb, átfogó terv keretében, amelynek célja a szociális gazdaság, valamint alapelveinek és irányításának támogatása, előmozdítása és fejlesztése. Elengedhetetlen továbbá a bevált gyakorlatok cseréjének ösztönzése a szociális gazdaság terén nagy tapasztalattal rendelkező tagállamok között.

A szociális gazdaság növekedésének támogatásához politikai bátorság szükséges, mivel konkrét intézkedéseket kell hozni az adózás, hitelezés, valamint a bürokrácia területén, továbbá gyakorlati intézkedésekre is szükség van a szociális gazdaság támogatásához, különösen a fiatalok esetében, akik felelősségteljesebb gazdaságban akarnak részt venni, és az emberekbe szeretnének beruházni.

Az EGSZB a továbbiakban is hűséges szövetségese lesz a szociális gazdasági vállalkozásoknak.

Alain COHEUR

az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság (EGSZB)
„Szociális gazdaság” kategóriájának társzövívője

ELŐSZÓ: Krzysztof BALON

Az EGSZB „Újabb fejlemények az Európai Unióban a szociális gazdaság terén” című tanulmány újból megerősíti, hogy milyen fontos szerepet tölt be a szociális gazdasági ágazat a munkahelyteremtés, a fenntartható növekedés elősegítése, a szolgáltatások és a szükségletek összehangolása, valamint a jövedelem és a vagyon tisztességesebb elosztása terén. A szociális gazdasági szereplők által végzett tevékenységek azonban sokkal tágabb kontextusban valósulnak meg, mégpedig a részvételi demokrácia és társadalmi tőke építésének összefüggésében. Ez különösen igaz azokra a tagállamokra, amelyek 2004 óta csatlakoztak az EU-hoz. E tagállamok nagy része 1989–1990-ig a Szovjetunió befolyása alatt álló szocialista ország volt, amelyben a civil társadalom nem létezett, vagy tevékenysége igen korlátozott volt. E történelmi fejlődés következményei többek között a nem kormányzati szervezetek bizonytalan anyagi helyzete, valamint a civil társadalom helyi munkahelyteremtésben való csekély részvétele. Ez a statisztikákban is látható: míg a szociális gazdaságban a fizetett alkalmazásban állók aránya 6,3 százalék az EU egészében, az új tagállamokban ez az arány átlagosan 2,5 százalék.

Ex oriente lux (keletről jön a fény): másfelől viszont az ezekből az országokból származó új ötletek és megközelítések növelik az európai szociális gazdaság értékét. A lengyel Solidarność/Szolidaritás mozgalom tapasztalataitól a szubszidiaritás elvének végrehajtásáról szóló vitákig, beleértve a szociális gazdaság hatóságoktól való függetlenségét is, egészen az olyan gyakorlati példákig, mint az önkormányzati szociális vállalkozások szlovák modellje.

A törvényhozók/politikusok és a szociális gazdasági ágazat közötti, nemzeti és európai szintű állandó párbeszéd, amely valamennyi tagállam tapasztalatait magában foglalja, meghatározó jelentőségűnek tűnik a szociális gazdaság fejlesztését szolgáló hosszú távú stratégia kialakítása szempontjából. Valamennyi érintett szereplőt felkérünk, hogy működjenek együtt az EGSZB-vel annak eléréseért, hogy a szociális gazdaságot ismerjék el Európa jövőbeli gazdasági és szociális modelljének kulcsfontosságú, sőt talán domináns részeként.

Krzysztof BALON

az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság (EGSZB)
„Szociális gazdaság” kategóriájának társ szóvivője

I. Bevezetés és célok

I.1. Célok

A CIRIEC által készített jelentés általános célja a szociális gazdaság közelmúltbeli alakulásának vizsgálata az Európai Unióban (EU) és a 28 tagállamban. A jelentés három területre összpontosít: először is a szociális gazdaságra, valamint az államok és piaci/profitorientált vállalkozások közötti térrel kapcsolatos új koncepciókra/mozgalmakra, másodsor a tágabb értelemben vett közpolitikákra, amelyeket az elmúlt években uniós és tagállami szinten dolgoztak ki a szociális gazdasági ágazat erősítése céljából, valamint harmadszor a szociális gazdaság jelentőségének mérésére az egyes uniós tagállamokban. Ez a kutatás nem csupán a CIRIEC által készített és az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság által közzétett 2008-as és 2012-es, *„A szociális gazdaság az Európai Unióban”* című tanulmány frissítése, hanem az ezen a területen Európában az elmúlt néhány évben lezajlott fejlődés elemzését és értékelését is tartalmazza. A kutatási témák megválaszolása érdekében a projekt három terület köré szerveződött. Az elsőnél – a koncepcionális területen – a kutatás áttekintette a kialakulóban lévő koncepciókat, összevetette azokat a szociális gazdaság már kialakult uniós koncepciójával, és megállapította a rájuk jellemző kihívásokat.

A második területen – közpolitikák – a kutatás a kormányok által, európai szinten és nemzeti szinten a közelmúltban (2010–2016 között) bevezetett, a szociális gazdaság irányába mutató politikákra összpontosított. A szociális gazdaság környezete és „ökoszisztémája” olyan jelentős tényező, amely elősegítheti a szociális gazdasági szereplők fejlődését, de akár külső akadályt is jelenthet számukra. A projekt egy keretet fogalmazott meg mindezen politikák kategorizálásához. A jelentés megvizsgálja az uniós és nemzeti szinten bevezetett legfontosabb kezdeményezéseket, és elvégzi a szociális gazdasággal kapcsolatos új nemzeti jogszabályok összehasonlító elemzését, valamint az Európára gyakorolt hatásuk értékelését.

A harmadik terület a statisztikai. Központi célja az volt, hogy mennyiségi adatokat szolgáltatson a szociális gazdaságról a 28 tagállamban, a CIRIEC által az EGSZB megbízásából készített két korábbi tanulmányban alkalmazott módszert követve. Megvizsgálta továbbá a statisztika területén megvalósult legutóbbi fejleményeket, valamint az Európára szerinte rendelkezésre álló adatokat.

I.2. Módszerek

A jelentés vezető koordinátorai és nagyrészt szerzői is Rafael Chaves és José Luis Monzón voltak a CIRIEC részéről. Munkájukat egy szakértői bizottság segítette, amely a munka ütemezését, a módszertant és az előterjesztett végleges jelentést megvitatta az igazgatókkal, és segített nekik azon vállalatok és szervezetek különböző kategóriáinak feltérképezésében, amelyek az egyes EU-országokban a szociális gazdaság részét képezik.

Ami a módszertant illeti, a jelentés első része a szociális gazdaság üzleti vagy piaci ágazatának az Európai Bizottság szövetkezetekre és önszerveződő társaságokra vonatko-

zó szatellit számlák elkészítéséről szóló kézikönyvében megadott definícióját veszi alapul a szociális gazdaság általános meghatározásához, mivel ez széles körű politikai és tudományos konszenzuson alapul.

A jelentés második célkitűzésével kapcsolatban 2017 márciusában és áprilisában nagyszabású tereptanulmányra került sor a 28 tagállamnak elküldött kérdőív formájában. A kérdőívet azoknak a kivételes helyzetben lévő személyeknek küldték el, akik szakértő módon ismerik a szociális gazdaság fogalmát és a kapcsolódó területeket, illetve az ágazat tényleges működését a saját országukban. A szakértők között voltak egyetemi kutatók, a szociális gazdaságot képviselő szövetségekben és szervezetekben dolgozó szakemberek és a szociális gazdasággal kapcsolatos feladatokat ellátó, magas rangú kormányzati köztisztviselők. Az eredmények kiválónak mondhatók, hiszen az EU 28 tagállamából 89 kitöltött kérdőívet sikerült begyűjteni.

A jelentés harmadik köztes célja a közpolitikák azonosítása, amit a szakértői bizottsággal és ágazati szakértőkkel való konzultáció során végeztek el, a kérdőívekből és a szakértői bizottsággal folytatott megbeszélések során szerzett információk segítségével.

2. A szociális gazdaság fogalma és a hozzá kapcsolódó fő elméleti megközelítések

2.1. A szociális gazdaság jelenlegi meghatározása és elismertsége

A szociális gazdaság legfrissebb fogalmi meghatározása maguktól a tagoktól származik, és a Social Economy Europe, a szociális gazdaságot képviselő európai szintű egyesület „A szociális gazdaság alapelveinek chartája” című kiadványában található. Ezek az alapelvek a következők:

- az egyén és a szociális célok elsőbbsége a tőke érdekeivel szemben;
- önkéntes és nyílt tagság;
- a tagok általi demokratikus ellenőrzés (nem vonatkozik az alapítványokra, mivel azoknak nincs tagsága);
- a tagok és a szolgáltatásokat igénybe vevők érdekeinek és/vagy a közérdek kombinációja;
- a szolidaritás és a felelősség elveinek védelme és alkalmazása;
- önálló irányítás és az állami hatóságoktól való függetlenség;
- a többlet nagy részét a fenntartható fejlesztési célok elérésére, a tagok érdekeit vagy az általános érdeket szolgáló szolgáltatásokra használják.

2.2. A szociális gazdaságnak a nemzeti számlák rendszerével összhangban álló meghatározása

A 2012-es jelentésben is szerepelt a javasolt fogalom meghatározás:

„Azon magán jellegű, formális keretek között szervezett vállalkozások csoportja, amelyek döntéshozatali szabadsággal és önkéntes tagsággal rendelkeznek, és amelyeket tag-

jaik szükségleteinek piacon keresztül, áruk előállítása, szolgáltatásnyújtás, illetve biztosítás és finanszírozás révén történő kielégítése érdekében hoztak létre, továbbá amelyek esetében a döntéshozatal, valamint bárminemű nyereség és többlet tagok közötti elosztása nem kapcsolódik közvetlenül a tagok által befektetett tőkéhez, illetve befizetett díjhoz, hanem minden esetben demokratikus, részvételen alapuló döntéshozatali eljárások révén történik, és minden tag egy szavazati joggal rendelkezik. A szociális gazdaság magában foglal olyan magán jellegű, formális keretek között szervezett, döntéshozatali szabadsággal és önkéntes tagsággal rendelkező szervezeteket, amelyek nem piaci jellegű szolgáltatásokat nyújtanak háztartások részére, és amelyeknek az esetleges nyereségtöbbletet nem sajátíthatják ki az őket létrehozó, ellenőrző vagy finanszírozó pénzügyi szereplők.”

1. táblázat. Szociális gazdasági szereplők az ESA 2010 intézményi szektorban

ESA 2010 intézményi szektor	Szociális gazdasági vállalkozások és mikrogazdasági szervezetek	
Piaci termelők	Nem pénzügyi vállalatok (S11)	• Szövetkezetek (munkavállalói, mezőgazdaság-élelmiszeripari, fogyasztói, oktatási, közlekedési, lakásügyi, egészségügyi, szociális stb.)
		• Szociális vállalkozások
		• Egyéb szövetségalapú vállalkozások
		• Egyéb magánpiaci termelők (bizonyos szövetségek és egyéb jogi személyek)
		• A szociális gazdasági nem pénzügyi szervezeteket segítő nonprofit intézmények
	• A szociális gazdaság által ellenőrzött nem pénzügyi vállalatok	
Pénzügyi vállalatok (S12)	• Hítelszövetkezetek	
	• Önszegélyező biztosítótársaságok*	
	• Biztosítási szövetkezetek	
	• A szociális gazdasági nem pénzügyi szervezeteket segítő nonprofit intézmények	
Kormányzat (S13)	—	
Nem piaci termelők	Háztartások (S14)**	• Háztartásokat segítő nem igazán nagy nonprofit intézmények
	Háztartásokat segítő nonprofit intézmények (S15)	• Társadalmi fellépést végző szövetségek***
		• Társadalmi fellépést végző alapítványok***
		• Egyéb, háztartásokat segítő nonprofit szervezetek (kulturális, sport stb.)

(*) Kivéve a társadalombiztosítási rendszert irányító szervezeteket, és általában a kölcsönös önszegélyező társaságokat, amelyeknél kötelező a tagság, és a nem szociális gazdasági társaságok által ellenőrzött társaságokat.

(**) A háztartási ágazatba (S14) tartoznak az egyéni vállalkozók és a jogi személyiség nélküli közkereseti társaságok, amelyek piaci termelők, és nem tartoznak a szociális gazdasághoz. Ide tartoznak a korlátozott méretű nonprofit szervezetek is („nem igazán jelentős”), amelyek nem piaci termelők, de a szociális gazdasághoz tartoznak.

(***) Olyan nonprofit szervezetek, amelyek magánszektorbeli nem piaci termelők, önkéntes tagsággal és részvétellel, valamint stratégiai és operatív önállósággal, és amelyek célja a szociális jóléti célkitűzések megvalósítása, és ezt úgy kívánják elérni, hogy veszélyeztetett, kirekesztett vagy kirekesztéstől fenyegetett személyek vagy csoportok részére ingyen vagy gazdasági szempontból elhanyagolhatóan alacsony áron termékeket és szociális vagy érdemszolgáltatásokat biztosítsanak vagy nyújtanak. Ezek a szervezetek alkotják a társadalmi fellépés harmadik szektorát, amely értelemszerűen a szociális gazdaság része.

2.3. A szociális gazdaság legfőbb elméleti megközelítései

A nonprofit szervezetek (NPSZ) koncepciója

A nonprofit szektor modern fogalmát egy nemzetközi kutatási projekt keretében határozták meg pontosabban, amely az 1990-es évek elején indult a Johns Hopkins Egyetem (Baltimore, USA) vezetésével, hogy felmérje és számszerűen meghatározza e szektor méretét és felépítését, elemezze fejlődési kilátásait és értékelje társadalmi hatását.

A projekt keretében olyan szervezeteket vizsgáltak, amelyek teljesítik a nonprofit szervezetek „strukturális-operatív definíciójában” megadott öt fő kritériumot. Ezek tehát:

- a) *szervezetek, azaz intézményes struktúrával és jelenléttel rendelkeznek.* Általában jogi személyek;
- b) *magánszervezetek, azaz intézményes értelemben függetlenek a kormányzattól, bár részesülhetnek állami támogatásban, és irányítótestületeikben foglalkoztathatnak közalkalmazottakat;*
- c) *saját igazgatási struktúrával rendelkeznek, azaz képesek saját tevékenységeik ellenőrzésére, és szabadon választhatják, illetve meneszthetik irányítótestületeiket;*
- d) *a nyereség elosztása nonprofit jellegű.* A nonprofit szervezetek ugyan termelhetnek nyereséget, de ezt vissza kell forgatni a szervezet fő küldetési területébe, és nem lehet elosztani a szervezet tulajdonosai, tagjai, alapító tagjai vagy irányítótestületei között;
- e) *önkéntes jellegűek, ami két dolgot jelent: először is a tagság nem kötelező jellegű vagy törvényileg előírt, másodsor pedig kell lennie olyan tagoknak, akik önkéntes alapon részt vesznek a szervezet tevékenységeiben vagy irányításában.*

A szolidaritáson alapuló gazdasági megközelítés

A szolidaritáson alapuló gazdaság koncepciója az 1980-as években alakult ki Franciaországban. Ebben a megközelítésben a gazdaság három pólus körül forog: a piac, az állam és a kölcsönösség. Ez a három pólus a piac, az újraelosztás és a kölcsönösség elveivel kapcsolódik. Ez utóbbi a nem pénzügyi jellegű cseretevékenységet jelenti az elsődleges közösségi szellem területén, ami mindenekelőtt az összefogásban jelenik meg.

Röviden, a gazdaság plurális jellegű, és nem is lehet szigorúan kereskedelmi és pénzügyi viszonylatokra leegyszerűsíteni. A szolidaritáson alapuló gazdaság koncepciója egy előzmény nélkül álló kísérlet a rendszer három pólusának összekapcsolására, így a kifejezetten szolidaritáson alapuló gazdasági kezdeményezések a piacgazdaság, a nem piaci és a nem pénzügyi gazdaság közötti hibrid formákat képeznek. Nem illeszkednek az ortodox gazdaságpolitika piaci sztereotípiájába, és a forrásaik is több helyről származnak: a piaci (árak és szolgáltatások értékesítése), nem piaci (állami támogatások és adományok) és nem pénzügyi (önkéntesek) forrásból.

A szolidaritáson alapuló gazdaság e koncepciójának kiindulópontja Franciaországban van, de a szolidaritáson alapuló gazdaság másik elképzelésének néhány latin-amerikai országban is van némi súlya, ahol a társadalmi változás erejét, a neoliberais globalizáció

helyetti alternatív társadalomhoz vezető projekt képviselőjét látják benne. A szolidaritáson alapuló gazdaságot a piaccal és az állammal összeegyeztethetőnek tekintő európai megközelítéssel ellentétben a latin-amerikai szemlélet arra helyezi a hangsúlyt, hogy a kapitalizmus globális alternatívájaként továbbfejlessze ezt a koncepciót.

Más megközelítések

Az előző bekezdésben bemutatott szemlélethez kapcsolódik, hogy más elméleti elképzelések egyenesen a magántulajdonú termelőeszközökkel működtetett piacgazdaság felváltását javasolják a termelési rendszer másfajta szervezésével. Ezek közé tartozik *a) az alternatív gazdaság*, amelynek gyökerei a Franciaországban 1968 májusa után kialakuló rendszerellenes mozgalomig nyúlnak vissza, és *b) a népi gazdaság*, amely 1980 óta terjed a különböző latin-amerikai országokban, a szolidaritáson alapuló gazdaság latin-amerikai változatához nagyon hasonló jellemzőkkel, olyannyira, hogy ez a *szolidaritáson alapuló népi gazdaság* néven is ismert. A népi gazdaság kizárja a munkáltató/alkalmazott viszony minden fajtáját, és a termelés fő tényezőjének a munkát tekinti.

3. A szociális gazdaság és a vele kapcsolatban kialakult fogalmak Európában

3.1. Szociális vállalatok, szociális vállalkozás és szociális innováció

Az Európai Bizottság a szociális vállalkozásokat a szociális gazdaság szerves részeként határozza meg: „*A szociális vállalkozás mint a szociális gazdaság szereplője ugyanis olyan vállalkozás, amelynek elsődleges célja az, hogy társadalmi hatást érjen el, nem pedig az, hogy tulajdonosainak vagy részvényeseinek hasznot hozzon. Piaci működése abból áll, hogy a vállalkozás eszközével, innovatívan állít elő javakat, illetve nyújt szolgáltatást, többletbevételeit pedig elsősorban szociális célokra fordítja. Irányítása felelősségtudatos és átlátható, különösen azáltal, hogy abba munkavállalóit, ügyfeleit és a gazdasági tevékenységében érintett feleket is bevonja*” (Az Európai Bizottság közleménye – *Kezdeményezés a szociális vállalkozásért*, COM(2011) 0682 végleges, 2011.10.25.). A Bizottság e közleménye a szociális vállalkozások fő tevékenységi köreit is megállapítja: *a) olyan vállalkozások, amelyek szociális ellátást nyújtanak, és/vagy kiszolgáltatott helyzetűeknek szánt árukat és szolgáltatásokat kínálnak, továbbá b) olyan vállalkozások, amelyek a szakmai nehézségekkel küzdő személyek foglalkoztatás útján történő integrációját szolgálják, de amelyek tevékenysége nem szociális jellegű javakra vagy szolgáltatásokra is kiterjedhet.*

A szociális vállalkozásokkal kapcsolatos észak-amerikai megközelítések két fő csoportba sorolhatók: a „munkajövedelem” és a „szociális innováció” iskolája, amelyet a Bill Drayton által 1980-ban létrehozott Ashoka Alapítvány mozdított elő.

A szociális innovációs megközelítés hangsúlyozza a szociális vállalkozó egyéni szerepét, aki vállalja a társadalmi érték teremtésére és fenntartására irányuló küldetést, felismeri és megvalósítja az ezt a küldetést szolgáló új lehetőségeket, részt vesz a folyamatos innovációban, határozottan fellép, és ebben nem korlátozzák a rendelkezésére álló erőforrások, továbbá az általa szolgált közösség felé és az elért eredményekért vállalt foko-

zott felelősség és elszámoltathatóság jellemzi. Röviden tehát a szociális vállalkozók valamely szociális küldetést követnek, és a küldetéshez kapcsolódó hatás a szociális vállalkozó azonosításának fő kritériuma (nem pedig a jólét megteremtése). A szociális innovációs megközelítés szerint a szociális vállalkozás tulajdonosi formája (állami tulajdon, tőkealapú vagy szociális gazdasági) másodlagos, és a legfontosabb szereplő a szociális vállalkozó, aki a vállalkozásért és a szociális változásért felelős személy.

2. táblázat. A szociális vállalat, szociális vállalkozás és szociális innováció fogalma közötti hasonlóságok és eltérések

Dimenziók	EMES-megközelítés	A munkajövedelem iskolája		A szociális innováció iskolája
		Magánszektorbeli nonprofit	Küldetésvezérelt vállalkozás	
Gazdasági és üzleti dimenzió	A gazdasági tevékenység jellege szorosan kapcsolódik a társadalmi küldetéshez	A gazdasági tevékenység jellege nem kapcsolódik a társadalmi küldetéshez		A gazdasági tevékenység jellege szorosan kapcsolódik a társadalmi küldetéshez
	Gazdasági kockázat: a pénzügyi fenntarthatóság a piaci bevétel (kereskedelmi bevétel) és a nem piaci bevétel (támogatások, segélyek, adományok) keverékén alapul	Kereskedelmi bevételen alapuló fenntarthatóság		A fenntarthatóság piaci és nem piaci bevételek keverékén alapul
Szociális dimenzió	Egyértelműen a közösség javát szolgáló vagy a társadalmi érték teremtéséhez fűződő célkitűzés	A közösség javát szolgáló célkitűzést az összes nyereség újbóli befektetése biztosítja	Nincs biztosítva a közösség javát szolgáló célkitűzés	Egyértelműen a közösség javát szolgáló célkitűzés
	Kollektív dinamika	Nincs szó egyéni vagy kollektív vállalkozásról	Nincs szó egyéni vagy kollektív vállalkozásról	Az egyéni kezdeményezések elsőbbsége
	A nyereség korlátozott mértékű elosztása megengedett (nonprofit és nyereségorientált szervezetek)	Tilos a nyereség elosztása (nonprofit szervezetek)	A nyereség elosztása megengedett (nonprofit és nyereségorientált szervezetek)	A nyereség elosztása megengedett (nonprofit és nyereségorientált szervezetek)
Részvételi dimenzió	Autonómia	Nincs meghatározva, de az állami szervektől való autonómiát látszólag az önellátás biztosítja, bár az alapító magánszervezetektől való autonómiát nem		Nincs meghatározva, de az autonómia implicit
	Demokratikus döntéshozatal	A demokratikus döntéshozatal nem követelmény		A demokratikus döntéshozatal nem követelmény
	Részvételen alapuló döntéshozatal	A részvételi döntéshozatal nem követelmény		A részvételi döntéshozatal nem követelmény

Forrás: Monzon-Herrero (2016).

3.2. A közösségi gazdaság és kapcsolódó fogalmai, valamint a szociális gazdaság

A 21. század kezdete óta egy új fogalom erősödött meg: a közösségi gazdaság fogalma, amely a fogyasztás, termelés, pénzügy, oktatás, vagy akár a kormányzás területéhez kapcsolódó tevékenységek széles körére alkalmazható. Az Európai Bizottság „A közösségi gazdaság európai menetrendje” című közleményében [COM(2016) 0356 final, 2016.6.2.] a közösségi gazdaság „olyan üzleti modellre utal, amelynek keretében a tevékenységeket olyan együttműködési platformok könnyítik meg, amelyek nyitott hozzáférést biztosítanak a gyakran magánszemélyek által kínált áruk és szolgáltatások időleges használatához”. A Bizottság a közösségi gazdaság szereplőit három csoportba sorolja: *a)* szolgáltatók, akik lehetnek magánszemélyek vagy szakmai szolgáltatók, *b)* e szolgáltatások felhasználói, valamint *c)* közvetítők, akik – online platform útján – kapcsolatot létesítenek a szolgáltatók és a felhasználók között, valamint megkönnyítik köztük az ügyletet („együttműködési platformok”). A közlemény végül megállapítja, hogy a közösségi gazdaság keretében zajló ügyletek nem járnak tulajdonjog átruházásával, elvégzésük nyereségorientált vagy nonprofit formában is történhet.

Bár a közösségi gazdaság jelenlegi konjunktúrája szempontjából az *együttműködési platformok* nem létfontosságúak, mégis nagyon fontos szerepet töltenek be. Fő feladataik a következők: *a)* megteremtik a kereslet és kínálat közötti összeköttetést biztosító platformot; *b)* megteremtik a gazdasági tranzakciók elektronikus lebonyolítását lehetővé tevő mechanizmust, és *c)* olyan ellenőrzési mechanizmusokat hoznak létre, amelyek minimálisra csökkentik a tranzakciós kockázatokat és az idegenekkel való üzletkötéssel járó költségeket. Összefoglalva: a közösségi gazdaság az információs technológiát az információs aszimmetriáknak, valamint a cserélt vagy megosztott áruk és szolgáltatások tranzakciós költségének a csökkentésére, továbbá a közösségi piacok kiterjesztésére és elmélyítésére használja.

Európában számos együttműködési platformot fejlesztettek ki. A LAMA és a Cooperatives Europe 11 országból 38 esetet, valamint 3 Európai Unió kívüli kezdeményezést tanulmányozott. Következtetéseiben a tanulmány rámutatott arra, hogy milyen terjeszkedési lehetőségeket jelent a közösségi gazdaság a szövetkezetek számára, valamint a velük szemben álló akadályokra és nehézségekre is utalt, amelyek közé tartoznak a finanszírozási problémák, valamint a közösségi gazdasági kezdeményezéseket támogató szövetkezet kis mérete, ami miatt romolhat hatékonyságuk.

3.3. A gazdaság a közjó érdekében és a szociális gazdaság

A gazdaság a közjó érdekében (Economy for the Common Good, ECG) (1) Christian Felber osztrák közgazdász által 2010-ben alapított társadalmi-gazdasági és politikai mozgalom. Az ECG-modell központi tétele az, hogy a gazdaságnak az embereket, azaz a közjót kell szolgálnia. Az ECG minden ember által egyetemesként elismert értékeken alapul: emberi méltóság, szolidaritás, környezeti fenntarthatóság, társadalmi igazságosság,

átláthatóság és demokratikus részvétel. Az ECG-modell diszciplinákon átívelő, és mindenfajta vállalatra és szervezetre érvényes.

A gazdasági rendszert alkotó vállalatok és szervezetek közjóhoz történő hozzájárulásának elismeréséhez egy külön rendszert alkalmaznak, amely a közjó mérlegén (CGB), a közjó-mátrixon (CGM), a közjóról szóló beszámolókon és a közjó külső auditján alapul.

3.4. A körforgásos gazdaság és a szociális gazdaság

A körforgásos gazdaság lényege, hogy a „kiválasztani, előállítani, felhasználni, eldobni” modellen alapuló lineáris gazdasági modellt felváltja egy körforgásos modell, amelyben a hulladék erőforrássá alakítható át, hogy a jobb erőforrás-gazdálkodás, valamint a kitermelés és szennyezés csökkentése révén a gazdaság fenntarthatóbbá váljon, és csökkentse negatív környezeti hatásait. Ugyanakkor a körforgásos gazdaság lehetővé teszi a vállalatok számára, hogy a nyersanyagokkal történő jobb gazdálkodásnak köszönhetően versenyelőnyre tegyenek szert, új piacokon új gazdasági lehetőségeket nyújtsanak, és a helyben történő munkahelyteremtésre is módot ad.

A körforgásos gazdaság és a szociális gazdaság több fontos csomóponton is érintkezik egymással. Mindkét modell középpontjában az egyén és a fenntartható fejlődés áll. A szociális gazdasághoz hasonlóan a körforgásos gazdaság sikerességének egyik fő tényezője a kreatív és innovatív kapacitás helyi szintű megerősítése, ahol a közelségi viszonyok döntő jelentőségűnek számítanak. Más szóval a szövetkezeti mozgalom és a szociális gazdaság értékei és alapelvei, mint például a helyi szinttel való összeköttetés, az együttműködés vagy a szolidaritás, döntő jelentőségű pillérei a fenntartható fejlesztési folyamatok biztosításának mindhárom dimenzióban, azaz a környezeti, gazdasági és társadalmi területen egyaránt. Nem véletlen, hogy Európában a szociális gazdaság volt a körforgásos gazdaság úttörője a hulladék energetikai és mezőgazdasági területen történő újrafelhasználásában és újrafeldolgozásában. Újabban a közösségi gazdaság együttműködési platformjai közismert példái azoknak a kezdeményezéseknek, amelyek segítik a természeti tőke megőrzését és javítását, az erőforrások felhasználásának optimalizálását, valamint a rendszerhatékonyág erősítését. Az Európai Bizottság *a körforgásos gazdaságra vonatkozó uniós cselekvési tervben maga is elismerte*, hogy a szociális gazdasági vállalkozások „hozzájárulása kulcsfontosságú lesz a körforgásos gazdaság szempontjából”.

3.5. Vállalati társadalmi felelősségvállalás, a vállalatok polgári szerepvállalása és a szociális gazdaság

2011-ben az Európai Bizottság közzétette *a vállalatok társadalmi felelősségének európai keretrendszerét támogató zöld könyvet*, amely szerint „a vállalati társadalmi felelősségvállalás alatt azt az üzleti koncepciót értjük, melynek értelmében a vállalatok –

önkéntes alapon – társadalmi és környezetvédelmi szempontokat érvényesítenek üzleti tevékenységük során és partnereikkel fenntartott kapcsolataikban”.

Egy, a vállalati társadalmi felelősségvállaláshoz szorosan kapcsolódó fogalom a *vállalatok polgári szerepvállalása* (corporate citizenship, CC). A CC-vel kapcsolatos elméletek szerint egy vállalat nem csupán a részvényesek és az érdekelt felek felé tartozik felelősséggel, hanem a vállalatnak magának is részt kell vállalnia a társadalomból. A vállalatnak „jó polgárként” kell eljárnia. Bár a vállalati társadalmi felelősségvállalás fogalma eredetileg a vállalatnak a közvetlenül a részvényesekkel és érdekelt felekkel szemben vállalt helyes gyakorlataihoz fűződött, a vállalati társadalmi felelősségvállalás Európai Bizottságtól származó új fogalom meghatározása szó szerint átvette az ENSZ Globális Megállapodását (COM(2006) 136 final, 2. pont), tehát levonható az a következtetés, hogy a két fogalom megegyezik, legalábbis a Bizottság programjában.

Mivel a szociális gazdaság szövetkezeti alapelvekből táplálkozó elvei lényegében a vállalati társadalmi felelősségvállalás valamennyi aspektusának alkalmazását jelentik, kimondható, hogy a szociális gazdaság úttörőként járt el a vállalati társadalmi felelősségvállalás alkalmazása terén, hiszen a vállalati társadalmi felelősségvállalás a szociális gazdaság értékeinek és működési szabályainak szerves részét képezi.

3.6. A szociális gazdaság és az ahhoz kapcsolódó új fogalmak nemzeti ismertsége

- *Országok, amelyekben a szociális gazdaság fogalma széles körben ismert:* Spanyolországban, Franciaországban, Portugáliában, Belgiumban és Luxemburgban a legnagyobb a szociális gazdaság fogalmának ismertsége a közigazgatási szervek körében, valamint a felsőoktatási és tudományos körökben, illetve magában a szociális gazdasági ágazatban. Az első két ország kiemelkedik, mivel Franciaország ennek a fogalomnak a bölcsője, 2011-ben pedig Spanyolország fogadta el Európában elsőként a szociális gazdaságról szóló nemzeti jogszabályt.
- *Országok, amelyekben a szociális gazdaság fogalma mérsékelten ismert:* ide tartozik Olaszország, Ciprus, Dánia, Finnország, Svédország, Lettország, Málta, Lengyelország, az Egyesült Királyság, Bulgária, Görögország, Magyarország, Írország, Románia és Szlovénia. Ezekben az országokban a szociális gazdaság fogalma az egyéb koncepciókkal, például a nonprofit szektor, az önkéntes szektor és a szociális vállalkozások fogalmával párhuzamosan létezik. Az Egyesült Királyságban a szociális gazdaság csekély ismertsége ellentétben áll a kormánynak a szociális vállalkozásokat támogató politikájával.
- *Azok az országok, ahol a szociális gazdaság fogalma kevésbé vagy egyáltalán nem ismert:* A szociális gazdaság fogalma kevésbé ismert, kialakulóban van, vagy ismeretlen a következő országokban: Ausztria, Csehország, Észtország, Németország, Lettország, Litvánia, Málta, Hollandia, Szlovákia és Horvátország. A kapcsolódó kifejezések, mint például a nonprofit szektor, önkéntes szektor és a nem kormányzati szervezetek viszonylag ismertebbek.

Ami a kialakulóban lévő kapcsolódó fogalmakat illeti, az uniós országokban a legismertebbek a nonprofit, harmadik szektor, civil társadalom és önkéntes szektor, vállalati társadalmi felelősségvállalás, szociális vállalkozások és szociális innováció. Az egyéb fogalmak, mint például a körforgásos gazdaság vagy közösségi gazdaság egyre ismertebbek a legtöbb uniós országban, míg a közjó gazdasága és a szolidáris gazdaság sok uniós országban nehezen tör be a köztudatba, ahol alig vagy egyáltalán nem ismert fogalom.

4. A szociális gazdaság irányába mutató, európai szintű közpolitikák az elmúlt időszakban (2010–2016)

4.1. Szabályok: statútumok és szabályozási keretek

2009 és 2017 között az európai intézmények számos kezdeményezést valósítottak meg a szociális gazdaság, pontosabban a szociális gazdasághoz tartozó szociális vállalkozások terén, amivel egy új időszakot nyitottak meg az európai közpolitikák vonatkozásában. A jogi formákat illetően kevés előrelépés történt. Az önszerveződő társaságok európai statútumára és az európai alapítvány statútumára irányuló projektek szóba kerültek ugyan, de végül az intézményi támogatás hiánya miatt visszavonták őket. Jelenleg az Európai Parlament dolgozik egy, a szociális és szolidaritáson alapuló vállalkozások statútumáról szóló jogalkotási kezdeményezésen.

A szociális gazdasági szervezetek fejlesztésének szabályozási kereteit és jogi akadályait illetően az elfogadott irányelvek a közelmúltig nem fordítottak kellő figyelmet a szociális gazdasági szervezetek sajátosságaira. A versenypolitika alkalmazása élvezett elsőbbséget. Újabbban e szabályozási keret enyhítésére a Bizottság 2012-ben fogadta el az általános érdekű szolgáltatások területére vonatkozó *de minimis* rendeletet, 2014-ben pedig jóváhagyták a közbeszerzési reformcsomagot. Ez lehetővé teszi a hatóságok számára, hogy a közbeszerzési eljárásokba és feladatmeghatározásokba bizonyos szociális záradékokat illesszenek be. Ez azonban kevés hatással járt. A szabályozási keret összefüggésében egy kialakulóban lévő akadály kvalitatív megszorító politikának minősül. Ez arra vonatkozik, hogy a közszféra és a szociális gazdasági vállalkozások hogyan viszonyulnak egymáshoz, nem csupán a megnövekedett bürokráciát illetően, hanem olyan késedelmekkel, kérelmezési és végrehajtási eljárásokkal, illetve egyéb követelményekkel kapcsolatban is, amelyek megnehezíthetik vagy akár ellehetetlenítik a harmadik szektor és a közszféra közötti együttműködést.

Európai és nemzeti kormányzati szinten történtek erőfeszítések a civil társadalom kognitív dimenziójának és részvételének fokozására, mint például az Európai Unió Tanácsának elnökségei által vagy valamely elnökség keretében szervezett európai konferenciák, az egymást követő EGSZB-vélemények, az Európai Parlament szociális gazdasági frakcióközi csoportjának, és egyes esetekben a Régiók Bizottságának vagy akár a Bizottságnak a kezdeményezései és véleményei. A legutóbbi kezdeményezés a Madrid-

ban 2017. május 23-án elfogadott madridi nyilatkozat volt, amely a médiában és a közösségi hálózatokon egyaránt nagy visszhangot kapott. A társadalmi láthatóság és elfogadottság növelése érdekében azonban a makroszinttől el kell mozdulni a mikroszint irányába. Így módon ráadásul a társadalmak szövete, hálózataik társadalmi tőkéje kulcsfontosságú tényezővé válik. Korábbi jelentések is utaltak rá, hogy az ESZA-n alapuló európai programok nemzeti és nemzetközi szinten egyaránt széles körű strukturáló hatással bírnak, amikor szövetségek, hálózatok, kutatás, kultúra és politikák keretében összefognak, és erősítik az európai szociális gazdaságot. Másfelől az uniós alapok és programok csak komoly nehézségek árán válhatnak a helyi hálózatok számára is hozzáférhetővé.

Mint korábban említettük, szintén gondot jelent a szociális gazdaság területét leíró fogalmi meghatározás láthatósága és elismertsége. Az „új fogalmak” rendszeres időközönként történő felbukkanása szintén nem segít. Az 1970-es években a szociális gazdasággal kapcsolatos sokféle kifejezés közé tartozott a harmadik rendszer, civil társadalom és a nonprofit. A gazdasági válság összefüggésében új fogalmak egész sora jelent meg, mint például a szociális vállalkozások, a közösségi gazdaság és a közjó gazdasága. Hangsúlyoznunk kell, hogy ezek a kérdések nem csupán az alkalmazandó megnevezés terén mutatkozó konszenzus hiányát, hanem azt a rejtett stratégiát is jelzik, hogy ne történjen előrelépés ezen a területen.

4.2. Kemény politikák: források és szakpolitikai területek

Az Európai Bizottság szociális gazdasággal, pontosabban a szociális vállalkozásokkal kapcsolatos politikai napirendjében fontos elmozdulás történt 2011-ben, amikor a Bizottság megkezdte a „szociális vállalkozás” kezdeményezés végrehajtását („Kezdeményezés a szociális vállalkozásért – A szociális vállalkozásokat mint a szociális gazdaság és innováció kulcsszereplőit előmozdító szabályozási légkör kialakítása” [COM(2011) 682 végleges]). Az SBI 11 kulcsintézkedés formájában ismertette az Európai Bizottság szakpolitikai agendáját. Az egyik tengely a *magánfinanszírozás és a közpénzből történő finanszírozás javítása*. A magánbefektetők szociális vállalkozásokban való érdekltségének növelésére elfogadták az európai szociális vállalkozási alapokról (ESZVA) szóló 346/2013/EU rendeletet. Létrehozták a foglalkoztatás és a szociális innováció európai uniós programját (EaSI) egyéb pénzügyi kezdeményezésekkel együtt, mint például az EaSI garanciaeszköz, az EaSI kapacitásépítést célzó beruházási lehetőség, valamint a szociális hatás-katalizátor (SIA). A közpénzeket illetően „a szociális gazdaság és a szociális vállalkozások támogatása” cél átkerült az ERFA-hoz és az ESZA-hoz. A kifejezetten a szociális gazdaságot célzó európai költségvetési politika azonban még mindig várat magára. A legutóbbi madridi nyilatkozat (2017.5.23.) is ezt sürgeti.

A megkérdezettekkel folytatott vizsgálatunk rámutatott az EU legfőbb pénzügyi eszközének, az ESZA-nak a fontosságára. A nemzetközi kongresszusok és hálózatok, a LEADER-kezdeményezés, valamint az európai irányelvek és jogszabályok szintén kulcs-

fontosságú intézkedéseket tartalmaznak. A kongresszusok és hálózatok strukturáló és kognitív hatásokkal járó, például az európai szociális gazdaság civil társadalmát koordináló eszköznek bizonyultak. A közelmúltban létrehozott eszközök (ESBA, EaSI, COSME stb.) elenyésző vagy semennyi hatással nem jártak, különösen a földközi-tengeri és a keleti uniós országokban. Az új politikák hatását értékelő tanulmányokra van szükség.

5. A szociális gazdaság irányába mutató, nemzeti és regionális szintű közpolitikák Európában az elmúlt időszakban (2010–2016)

5.1. Új nemzeti jogszabályok a szociális gazdaságról

Az elmúlt hét évben a legtöbb európai országban odafigyeltek arra, hogy a szociális gazdasággal kapcsolatos jogszabályokat alkossanak. Nemzeti szinten a szociális gazdaságról szóló célzott jogszabályokat fogadtak el Spanyolországban (2011), Görögországban (2011 és 2016), Portugáliában (2013), Franciaországban (2014) és Romániában (2016), valamint regionális szinten Belgiumban (Vallónia, Brüsszel és Flandria) és Spanyolországban (Galícia).

Ezenkívül új törvények, tervezetek és egyéb kezdeményezések, például akkreditációs rendszerek, címkék és átfogó nemzeti többéves tervek is megjelentek ebben az időszakban, ami azt mutatja, hogy a kormányok is növekvő érdeklődést mutatnak e terület iránt. Ezenkívül a szociális gazdaság egyes csoportjaira (szociális harmadik szektorra, harmadik szektorbeli szociális vállalkozásokra, szövetkezetekre és egyebekre) vonatkozó reformokat is elfogadtak, például Olaszországban és Spanyolországban.

A szociális gazdaság új jogi formákkal történő szabályozása önmagában nem jelent olyan előrelépést a szociális gazdaság erősítése szempontjából, amely túlmutat az intézményi elismertségén (Noia, 2017). Az európai szövetkezeti statútumhoz vagy a közelmúltban elfogadott, szociális gazdaságról szóló spanyol törvényhez hasonlóan a hatások igen mérsékeltek lehetnek, ha a törvényt nem kísérik más intézkedések.

5.2. Nemzeti és regionális cselekvési tervek és célzott finanszírozás

A nemzeti és regionális cselekvési tervek a szociális gazdaság fellendítése szempontjából kulcsfontosságú politikák. Különböző szereplők, főként a kormányzat és a szociális gazdaság/harmadik szektor képviselői közötti, nagy horderejű megállapodásokon alapulnak, amelyben a szakszervezetek, egyetemek és más felek is részt vehetnek, hogy hosszú távon a kölcsönös előnyök érdekében javítsák az egymáshoz fűződő viszonyukat. Témáik közé tartoznak az általában stabil finanszírozási keretek, részvételen alapuló és konzultatív rendszerek, fejlesztendő stratégiai területek és a kapcsolatok javítása, valamint a társadalmi változás.

Regionális és helyi szinten az elmúlt évtizedben bevált gyakorlatokat dolgoztak ki Dél-Spanyolország Andalúzia és Murcia régiójában, amelyekben a szövetkezetek legnagyobb arányú fejlesztése valósult meg az egész országban, valamint Franciaország és Belgium több régiójában (Chaves és Demoustier, 2013). Ezen évtized során egyéb bevált gyakorlatok is kialakultak Franciaországban a gazdasági együttműködés területi pólusával (PTCE), amelyet a szociális gazdaságról szóló új törvény is elismer, vagy a szociális és szolidaritási vállalkozások megerősítésére irányuló helyi tervekkel, például Barcelonában (Spanyolország).

Nemzeti szinten és általában az európai strukturális alapokkal együttműködve az elmúlt években több nemzeti cselekvési tervet hoztak létre. Ezek olyan esetek, amelyekben az európai alapok operatív programjai a szociális gazdaságra és a társadalmi befogadásra összpontosítanak. A 3. táblázat tartalmazza a legfontosabb nemzeti terveket. A sikerességhez három kiemelt tényező is fontos: először is a többéves, holisztikus keret, másodsor a kormány, a szociális gazdaság és az egyéb érdekelt felek között partnerség koncepciója, amellyel biztosítják a valódi szükségletek és prioritások teljesítését, és harmadszor az európai strukturális alapok Európa-szerte tapasztalható strukturáló és integráló hatása. Az utóbbi fontos lecke az uniós politikai döntéshozók számára.

3. táblázat. A szociális gazdaságot fellendítő nemzeti tervek az európai országokban (2011–2016)

Ország	Nemzeti terv
Bulgária	Cselekvési terv a szociális gazdaságért (2014–2015; 2016–2017)
Lengyelország	Nemzeti program a szociális gazdaságért. A szociális gazdaság fejlesztéséért felelős nemzeti bizottság létrehozása
Portugália	Nemzeti megállapodás a kormány és a szociális ágazat között („Compromissos de Cooperação para o Setor Social e Solidário”)
Románia	Solidar – A szociális gazdaság megerősítésének támogatását szolgáló program, a POCU – humán tőke operatív program – keretében
Spanyolország	A szociális gazdaság megerősítését szolgáló nemzeti program és a POISES – A társadalmi befogadással és szociális gazdasággal kapcsolatos operatív program – ESZA 2014–2020
Svédország	A munkaerő-piaci integrációt elősegítő szociális vállalkozások támogatását szolgáló többéves program, a Munkaügyi Minisztérium és a Vállalkozáspolitikai Főosztály együttműködésével.
Egyesült Királyság	A kormány, valamint az önkéntes és közösségi ágazat közötti Paktum. 1998-ban kötötték, olyan munkamódszert határoz meg, amely a kölcsönös előnyök érdekében javítja a két fél közötti kapcsolatot

Célzott finanszírozás: Európa-szerte számos finanszírozási keret létezik. Egyeseknél inkább a közpénzből történő finanszírozás a jellemző, máshol a magántőke, illetve léteznek hibrid, köz- és magánforrásokból finanszírozott rendszerek. Ebben a jelentésben az állami szabályokon vagy pénzeszközökön alapuló célzott finanszírozással foglalkozunk.

A szociális gazdaságra irányuló közpénzek jelentik az első pénzügyi pillért. Az EU (például strukturális alapok), valamint a nemzeti és regionális kormányok kifejezetten a szociális gazdaság támogatásához és fejlesztéséhez rendelnek hozzá pénzeszközöket. Ilyenek a szövetkezeteket és a szövetkezeti foglalkoztatást elősegítő hagyományos támoga-

tási programok Németországban, Olaszországban és Spanyolországban. Számos alternatíva is megvalósítható.

Az elmúlt években Európa-szerte számos kormány vezetett be ilyen jellegű pénzeszközöket. Belgiumban a Brasero-alap támogatja Vallónia régióban a munkavállalói szövetkezetek fejlesztését. Cipruson a szociális jóléti szolgáltatások politikája éves támogatást nyújt a működési költségekre, amivel jóléti szolgáltatásokat nyújtó szervezeteket támogat (például gyermekgondozás, tartós ápolás és egyebek). Franciaországban a szociális gazdaságról szóló új törvény új pénzügyi eszközöket alakított ki az ágazat számára, a szociális innovációs alapot (FISO) is beleértve. Olaszországban létrehoztak egy, a szociális vállalkozásokat és szociális szövetkezeteket finanszírozó alapot.

Néhány esetben ezek vegyes alapok, amelyeket a kormány és a szociális gazdasági szervezetek kezelnek: példa erre Franciaországban a szövetségi élet fejlesztését szolgáló nemzeti alap (FNDVA), valamint a sportfejlesztést szolgáló nemzeti alap (FNDS). Több alapnál jellemző a költségvetésen kívüli finanszírozás. Egyéb támogatási programok a személyi jövedelemadón alapulnak. A fizetendő adó egy részét a polgárok önkéntes szervezeteknek ajánlhatják fel. Ez a helyzet Olaszországban és Spanyolországban. Spanyolországban ezeket az összegeket – évente több mint 200 millió eurót – a harmadik szektorbeli szociális szervezeteket támogató nemzeti alapba fizetik be.

További hagyományos célzott támogatási forrást jelentenek a szerencsejátékokból (lottóból, játékgépekből) származó bevételek. Ez a helyzet a RAY és az Oy Veikkaus AB esetében Finnországban, vagy az ONCE – a vakok nemzeti szervezete – esetében Spanyolországban.

5.3. Közbeszerzési szabályok

Hosszú ideig a közbeszerzési piacon a verseny védelme jelentette a fő politikai irányt, azonban az uniós közbeszerzési szabályok 2014-es felülvizsgálata (a 2014/23/EU, a 2014/24/EU és a 2014/25/EU irányelv) új lehetőségeket nyitott meg a nemzeti, regionális és helyi kormányok előtt a szociális gazdaság megerősítésére, amikor megkönnyítette az ágazat számára a közvállalkozás beszállítójának a jogállásához jutást. Ez tehát a szociális gazdaság fellendítését célzó *keresletoldali politika*. A közbeszerzési szerződések odaítélésére irányuló eljárásokban most már megengedett a szociális záradék.

Több nemzeti, regionális és helyi szintű kormány alkalmazta ezeket a szociális záradékokat, például Svédországban, Spanyolországban és az Egyesült Királyságban. Az Egyesült Királyságban a társadalmi értékről (közszolgáltatásokról) szóló 2012. évi törvény előírja a közszolgáltatások nyújtására szerződést kíró közjogi szervek számára, hogy vizsgálják meg, e szolgáltatások hogyan járulnának hozzá a gazdasági és társadalmi fejlődéshez azon a területen, ahol a szolgáltatásokat nyújtani fogják. Spanyolországban egyes városok, például Zaragoza, Barcelona és Madrid nemrégiben vezette be a szociális záradékot az új közbeszerzési szerződésekben.

5.4. Intézményi akadályok

Ebben a jelentésben azzal is foglalkozunk, hogy a szakemberek és a szociális gazdaság képviselői mit tekintenek az ágazat fejlődése terén a legfontosabb akadályoknak, különös tekintettel az intézményi akadályokra. Valójában ez a már végrehajtott vagy még be nem vezetett politikák hatékonyságának mérését szolgálja. A kérdőívben az erre vonatkozó kérdés nagyon nyitott volt. Sokféle válasz érkezett. A válaszadók az akadályokat négy csoportba sorolták: láthatóság és ismertség, vezetés és közigazgatás, finanszírozás és adózás, végül az intézményi akadályok.

Az akadályok első csoportja a szociális gazdaság, a szociális vállalkozások fogalmának és egyéb kapcsolódó fogalmaknak az ismertsége és értelmezése terén a közbeszédben és a tudományos életben mutatkozó hiányára vonatkozott. Ez igen jelentős akadály a keleti uniós országokban, mint például Magyarországon, Lengyelországon, Szlovákián vagy a Cseh Köztársaságon. A válaszadók ezekben az országokban elismerték, hogy a szociális gazdaság legnagyobb támogatása (úgy pénzügyi, mint az elismertség növelése terén) az uniós programokból és kezdeményezésekből származik.

A fogalom ismertségének és értésének hiányával függ össze a szociális gazdaság csekély láthatósága, a médiában és a statisztikákban egyaránt. A szociális vállalkozásokkal vagy a szociális gazdasággal kapcsolatos adatbázisok, hivatalos statisztikák és megbízható adatok hiánya Ausztriától és Szlovákiától egészen Svédorszáig sok országban felmerül. Ezen túlmenően az oktatás minden szintjén szükség van a szociális gazdasággal kapcsolatos oktatási és képzési programokra. Néhány országban, például Franciaországban a kamasz/ fiatal diákok számára elérhetők az iskolai szövetkezeteken keresztül nyújtott képzési programok.

Az akadályok második csoportja a vezető szereppel és a közigazgatással kapcsolatos. Sok válaszadó írta, hogy nincsenek a szociális gazdaságért, szociális vállalkozásokért, önkéntesekért és civil társadalomért felelős intézmények, amelyek képesek lennének a szociális gazdasággal kapcsolatos politikák kidolgozására, és a szociális gazdaság ösztönzésére. Következésképpen a szociális gazdasággal kapcsolatos nemzeti stratégia sem létezik. Ezt a területet nem tartják politikai prioritásnak. A németországi és máltai válaszadók szerint a média és a politikai döntéshozók többsége „nem látja be a szociális gazdaság szükségességét”. Egyes esetekben a nonprofit szervezetek által végzett tevékenységekkel kapcsolatos bizalomhiányról és elutasításról számolnak be.

Részben a fentiek következményeként a kormányzati szervek nem elegendőek a szociális gazdaság szükségleteinek és erőfeszítéseinek támogatásához. Egyes esetekben a kormányzás különböző szintjei és a különféle minisztériumok nem egyeztetnek egymással a szociális gazdasági kérdésekben. Más esetekben a kormányzati szervek nagy mértékben függenek a politikai ciklusoktól, például 2015-ben Dániában a kormányváltás miatt bezárták a szociális gazdasági vállalkozásokkal foglalkozó kormányhivatalt. Végül, de nem utolsósorban, a bürokrácia és a kvalitatív megszorító politikák (Chaves–Zimmer 2017) igen nagy akadályt jelentenek a hatóságokkal együttműködő szociális gazdasági vállalkozások számára.

Az akadályok egy másik csoportjába tartoznak az *intézményi akadályok*. Ezeknek két típusát vizsgáljuk. Az elsőbe tartoznak az ágazatra vonatkozó szabályok változásai, amelyek akadályozzák a szociális gazdasági vállalkozások műveleteit. Franciaországban és Spanyolországban a szociális védelemre vonatkozó kiegészítő szabályozások terén a kormány által bevezetett változások az elmúlt években kedvezőtlenül hatottak a kölcsönös egészségpénztárakra, amelyek arra kényszerültek, hogy jogállásukat nyereséget termelő szervezetre módosítsák. Olaszországban a népbankok reformja (DL 3/2015) úgy rendelkezik, hogy a több mint 8 milliárd EUR eszközállománnyal rendelkező népbankoknak részvénytársasággá kell átalakulniuk. A hitelszövetkezetek reformja (L 49/2016) radikálisan átszervezte a teljes szövetkezeti banki ágazatot, aminek negatív vonatkozásai is voltak. Spanyolországban az edzők társadalombiztosítási besorolásával kapcsolatos változások kedvezőtlenül érintették a sportszövetségeket. Az Egyesült Királyságban a nagy közbeszerzési szerződések a szociális gazdasági szervezeteket arra kényszerítik, hogy alvállalkozóként dolgozzanak be a nagy magánszektorbeli vállalatoknak, és a tendencia is azt mutatja, hogy e szerződéseket inkább az ár, nem pedig a hozzáadott társadalmi érték alapján ítélik oda (a társadalmi értékről szóló törvény ellenére). A jótékonyági szervezetek közelmúltban módosított jogállása is ehhez az új intézményi környezethez igazodik. Finnországban nem hajtják végre a közbeszerzésről szóló irányelvet, amely lehetővé tette a szerződések bizonyos szolgáltatásokra történő fenntartását, így az nem szolgálja a szociális gazdasági szervezetek érdekeit.

Az intézményi akadályok második csoportjába a szociális vállalkozásokra vonatkozó új törvények és jogállások tartoznak. Az első akadály az új szabályozások végrehajtásának elmaradása (amelyek így puha jognak minősülnek). Ez a helyzet a spanyol szociális gazdasági törvénnyel (2011), amelynek nincsenek végrehajtási rendeletei.

Az intézményi akadályok e második csoportjában a második akadálytípus olyan új nehézségeket foglal magában, amelyek a szociális vállalkozások új nemzeti jogi formája vagy a jogi formák módosulása miatt érinti a szociális gazdasági szervezeteket. Lengyelországban és Portugáliában a szövetkezeti jogszabályok közelmúltbeli módosításai nem tűnnek a szövetkezetek számára megfelelőnek. Magyarországon a szociális gazdaságra vonatkozó új törvény számos, polgárok csoportjai által alapított szociális szövetkezetet sodort veszélybe, amelyeknek a törvény 2018-as hatályba lépésétől kezdődően valószínűleg másfajta szervezetté (szövetkezetté vagy nonprofit részvénytársasággá) kell átalakulniuk. Szlovéniában és Bulgáriában a szociális vállalkozásokról szóló törvény kizár egyes, már eleve szociális vállalkozásként működő szervezeteket.

6. A szociális gazdaság fontossága a 28 EU-tagállamban

6.1. Bevezetés: a szociális gazdasággal kapcsolatos statisztikák szükségessége

Az elmúlt két évtizedben a tudomány területén, valamint a nemzeti statisztikai intézetek és a kormányok részéről egyaránt került sor erőfeszítésekre. 2006-ban a CIRIEC az ENSZ nonprofit intézmények szatellit számláira vonatkozó kézikönyvével párhuzamosan

kidolgozott egy módszert az Európai Bizottság számára, a szociális gazdasági vállalkozásokra vonatkozó szatellit számlák elkészítéséről szóló kézikönyvet. A statisztikák elkészítéséhez egyéb módszereket is kidolgoztak. Egyes országok az elmúlt években jelentős munkát fordítottak arra, hogy az egyes szociális gazdasági csoportokkal kapcsolatban megbízható adatokat szolgáltatassanak. Franciaország statisztikai hivatalai és Spanyolország Munkaügyi Minisztériuma a szövetkezetekben és a szociális gazdaságban való foglalkoztatásról idősorokat tesz közzé. Olaszország, Bulgária, Luxemburg, a Cseh Köztársaság és Magyarország komoly fejlesztéseket valósított meg a nemzeti statisztikai hivatalok által közzétett statisztikák terén, egyes esetekben a nonprofit szervezetekre vonatkozó szatellit számla-módszer segítségével. Külön említést érdemel Portugália, Lengyelország és Románia. E három uniós ország az elmúlt években időszakos és rendszeres statisztikákat dolgozott ki a szociális gazdaság egészére vonatkozóan. Portugáliában erről a szociális gazdaságról szóló törvény (2013) rendelkezik, Lengyelországban pedig ez az ESZA-val (az Európai Szociális Alappal) kötött megállapodás eredménye. Ennek ellenére sok erőfeszítés kell az elkövetkező években a különböző szociális gazdasági csoportokra vonatkozó statisztikák rendszerezéséhez.

6.2. Cél és módszertan: kihívások

A tanulmány e részének célja, hogy áttekintést nyújtson az Európai Unióban a szociális gazdaság főbb számadatairól, ország szerinti lebontásban és átfogó módon, különbséget téve a három szervezeti csoport között: szövetkezetek és hasonló elfogadott csoportok, önszerveződő társaságok és hasonló csoportok, valamint végül a szövetségek, alapítványok és egyéb kapcsolódó nonprofit szervezetek.

A statisztikák tereptanulmányok és ellenőrizhető számlák alapján történő összeállítása elengedhetetlenül fontos. Költség- és időbeli vonzata miatt azonban ez meghaladja a tanulmány kereteit, elvégzésére egy későbbi időpontban kell sort keríteni. Az ebben a tanulmányban benyújtott statisztikai információkat az egyes országokban a partnereink által nyújtott másodlagos adatokból vontuk le. A referencia-időszak 2014–2015. A statisztikai jelentések rendelkezésre állása és minősége miatt azonban egyes országok esetében az információ többéves, különösen a szövetségek, alapítványok és hasonló szervezetek vonatkozásában. A keresett számadatok a foglalkoztatott személyek számára vonatkoztak és lehetőség szerint a teljes munkaidős egyenértékre, a tagok számára, az önkéntesek számára, valamint a szervezetek vagy társaságok számára. Egyes országok és szociális gazdasági csoportok esetében forgalmi adatok is rendelkezésre álltak, de nem voltak összehasonlíthatók. A CIRIEC által az EGSZB megbízásából a szociális gazdaságnak a 25 tagú Európai Unióban 2002/2003-ban és 2009/2010-ben tapasztalható helyzetéről készített korábbi tanulmányokból származó adatokkal való összehasonlíthatóság érdekében külön figyelmet kapott a „foglalkoztatás” változója.

6.3. Eredmények áttekintése

Ezek az összesített számok nyomatékosítják, hogy a szociális gazdaság Európában humán és gazdasági szempontból egyaránt nagyon fontos, és olyan realitás, amelyet sem a társadalom, sem a politikai döntéshozók nem hagyhatnak figyelmen kívül.

Az európai szociális gazdaság jellemzői:

- több mint 13,6 millió fizetett munkahely Európában;
- ez az EU-28 aktív népessége 6,3 százalékának felel meg;
- több mint 19,1 millió fős munkaerő, a fizetett és nem fizetett munkaerőt is beleértve;
- több mint 82,8 millió önkéntes, ami 5,5 millió teljes munkaidős munkavállalónak felel meg;
- több mint 232 millió taggal rendelkező szervezetek, önszervező társaságok és hasonló szervezetek;
- több mint 2,8 millió szervezet és vállalkozás.

A helyzet az egyes uniós országokban igen változó. Míg a szociális gazdaság az aktív népesség 9-10 százalékát teszi ki olyan országokban, mint Belgium, Olaszország, Luxemburg, Franciaország és Hollandia, az új uniós tagállamokban, mint például Szlovénia, Románia, Málta, Litvánia, Horvátország, Ciprus és Szlovákia, a szociális gazdaság még mindig csekély jelentőségű, feltörekvő ágazat, amely az aktív népességnek kevesebb mint 2 százalékát foglalkoztatja.

Egy másik következtetés a szociális gazdaságban foglalkoztatottak számának a gazdasági válság idején történő alakulására vonatkozik. A szociális gazdaságban dolgozó munkaerő ellenállt a gazdasági válságnak, hiszen a teljes európai fizetett munkaerő 6,5 százalékáról 6,3 százalékra, 14,1 millió munkahelyről 13,6 millióra esett vissza, ami részben magyarázható a rendelkezésre álló statisztikai adatok minőségével. A fizetett munkaerő csökkenése a szervezetekben és hasonló formátumoknál nagyobb volt, mint a szövetségekben, alapítványokban és hasonló formátumokban.

Végezetül a foglalkoztatásban mérve – hiszen a gazdasági hatás egyéb mérőszámai, mint például a GDP-hez való hozzájárulás, nem könnyen érhetők el – a szövetségek, alapítványok és egyéb hasonló formátumok tekinthetők a fő szociális gazdasági „családnak”, és magukban foglalják a szociális szervezetek/vállalkozások nagy részét, továbbá e szociális ágazatban a foglalkoztatás mintegy 66 százalékát adják.

5. táblázat. Fizetett munkaerő a szociális gazdaságban a teljes fizetett munkaerőhöz képest.
Európai Unió (2014–2015)

Ország	Foglalkoztatás a szociális gazdaságban (A)	Foglalkoztatás összesen* (B)	% A/B
Ausztria	308 050	4 068 000	7,6
Belgium	403 921	4 499 000	9,0
Bulgária	82 050	2 974 000	2,8
Horvátország	15 848	1 559 000	1,0
Ciprus	6 984	350 000	2,0
Csehország	162 921	4 934 000	3,3
Dánia	158 961	2 678 000	5,9
Észtország	38 036	613 000	6,2
Finnország	182 105	2 368 000	7,7
Franciaország	2 372 812	26 118 000	9,1
Németország	2 635 980	39 176 000	6,7
Görögország	117 516	3 548 000	3,3
Magyarország	234 747	4 176 000	5,6
Írország	95 147	1 899 000	5,0
Olaszország	1 923 745	21 973 000	8,8
Lettország	19 341	868 000	2,2
Litvánia	7 332	1 301 000	0,6
Luxemburg	25 345	255 000	9,9
Málta	2 404	182 000	1,3
Hollandia	798 778	8 115 000	9,8
Lengyelország	365 900	15 812 000	2,3
Portugália	215 963	4 309 000	5,0
Románia	136 385	8 235 000	1,7
Szlovákia	51 611	2 405 000	2,1
Szlovénia	10 710	902 000	1,2
Spanyolország	1 358 401	17 171 000	7,7
Svédország	195 832	4 660 000	4,2
Egyesült Királyság	1 694 710	30 028 000	5,6
EU-28 ÖSSZESEN	13 621 535	215 722 000	6,3

* 15–65 éves fizetett munkavállalók, Eurostat, 2015.

6. táblázat. A fizetett foglalkoztatás alakulása az európai szociális gazdaságban

Ország	Foglalkoztatás a szociális gazdaságban			Δ%, 2010–2015
	2002/2003	2009/2010	2014/2015	
Ausztria	260 145	233 528	308 050	31,9
Belgium	279 611	462 541	403 921	-12,7
Bulgária	(n.a.)	121 300	82 050	-32,4
Horvátország	(n.a.)	9084	15 848	74,5
Ciprus	4 491	5 067	6 984	37,8
Csehország	165 221	160 086	162 921	1,8
Dánia	160 764	195 486	158 961	-18,7
Észtország	23 250	37 850	38 036	0,5
Finnország	175 397	187 200	182 105	-2,7
Franciaország	1 985 150	2 318 544	2 372 812	2,3
Németország	2 031 837	2 458 584	2 635 980	7,2
Görögország	69 834	117 123	117 516	0,3
Magyarország	75 669	178 210	234 747	31,7
Írország	155 306	98 735	95 147	-3,6
Olaszország	1 336 413	2 228 010	1 923 745	-13,7
Lettország	300	440	19 341	(n.p.)
Litvánia	7 700	8 971	7 332	-18,3
Luxemburg	7 248	16 114	25 345	57,3
Málta	238	1 677	2 404	43,4
Hollandia	772 110	856 054	798 778	-6,7
Lengyelország	529 179	592 800	365 900	-38,3
Portugália	210 950	251 098	215 963	-14,0
Románia	(n.a.)	163 354	136 385	-16,5
Szlovákia	98 212	44 906	51 611	14,9
Szlovénia	4 671	7 094	10 710	51,0
Spanyolország	872 214	1 243 153	1 358 401	9,3
Svédország	205 697	507 209	195 832	-6,4
Egyesült Királyság	1 711 276	1 633 000	1 694 710	3,8
EU-28 ÖSSZESEN	11 142 883	14 137 218	13 621 535	-3,6

(n.a.): nincs adat, (n.p.): nem megfelelő

Forrás: CIRIEC/EGSZB

Irodalom¹

- Chaves, Rafael–Demoustier, D. (eds.) (2013): *The emergence of the social economy in public policies. An international perspective*. Brussels: Peter Lang.
- Chaves, Rafael–Zimmer, Anette (dir.) (2017): *The Third Sector in Spain and in Europe (El Tercer Sector en España y en Europa)*. Valencia: Edl. Universidad de Valencia.
- Monzón, José Luis–Herrero, Mercedes (2016): Identificación y análisis de las características identitarias de la empresa social europea: aplicación a la realidad de los Centros Especiales de Empleo de la economía española. *CIRIEC-España, Revista de Economía Pública, Social y Cooperativa*, 87, 295–326.

Jegyzet

- 1 A Civil Szemle szerkesztőségének kiegészítése.

Fotó/Gönczö Viktor

EGYÉNI ALTRUISZTIKUS VISELKEDÉSMÓDOK A CSEH KÖZTÁRSASÁG ADÓÖSZTÖNZŐINEK KONTEXTUSÁBAN*

Jana Janoušková–Pavlína Kirschnerová

Bevezetés

■ A nonprofit szektor bevételeinek jelentős részét adományok teszik ki, és a legtöbb ország a jövedelemadó körébe eső adókedvezményeket biztosít a nonprofit szervezetek adományozóinak. A nonprofit szervezetek számára az adókedvezmények mindenekelőtt a közhasznú státuszt jelentik (Bachmann 2012). Ez kiterjeszti lehetőségeiket: számos feladatot láthatnak el különböző közhasznú területeken, így például a szociális ellátás, a kultúra, a környezetvédelem, az oktatás vagy a sport területén, ahol a fő cél nem a profittermelés, hanem a közhasznúság.

A szakirodalomban számos véleményt találhatunk az adózási struktúrában meglévő adóosztönzők hatékonyságával kapcsolatban (Hossain–Lamb 2012). A Cseh Köztársaságban Jareš (2010) azonosította az adóosztönzőket, és a bevezetés célja szerint osztályozta őket. Kubátovával közösen (2011) három megközelítést alkalmazva kvantifikálta ezeket az adókedvezményeket: a kieső bevétel módszerével, a kiegészítő jövedelem módszerével, valamint az ekvivalens költség módszerrel.

Az adóosztönzők elsődleges célja az, hogy támogassák a kívánatos közpolitikát. Lehetnek alacsony költségű adminisztratív eszközök, de jelenthetnek az adórendszerben

* *Köszönetnyilvánítás*

Tanulmányunk megírását az Opava-i Sziléziai Egyetem 2016. évi Diákösztöndíj versenye tette lehetővé. Projektünk az SGS 20/16 szám alatt, „Egyéni adókedvezmények mint a közpolitikák promóciójának részei a Cseh Köztársaságban” címmel valósult meg.

bújtatottan jelenlévő támogatásokat is (Pechman 2001), ami adminisztratív komplikációkat okozhat (mind az adófizető, mind a közigazgatás számára), valamint az állami adóbevételek csökkentését (Özerkek–Çelik 2010).

Surrey (1973) az adóössztönzök gazdaságpolitikára gyakorolt hatásával foglalkozott, és a hatékonyság megszüntetésének útjait kereste. Kritériumokat állított fel az adóössztönzök azonosítására, és mennyiségi meghatározásukra kidolgozta a kieső bevétel módszerét. Ferreiro és munkatársai (2015) ugyancsak olyan adókölségként határozták meg az adóössztönzöket, melyek hatással vannak az állami pénzügypolitikára. Az adóössztönzök megléte vagy hiánya szoros összefüggésben van az átalányadó elméletével, melyet két közgazdász, Hall és Rabuszka (2007) dolgozott ki az 1980-as évek második felében. Az átalányadó bevezetésének célja az adórendszer egyszerűsítése, hatékonyabbá és átláthatóbbá tétele anélkül, hogy az állami költségvetés bevételei lényegesen visszaesnének. Ez esetben a gyakorlati eredmény az összköltség csökkenése mind az adóadminisztráció, mind az adófizető oldalán (Walker 2006; Čížik 2008).

Tanulmányukban Faricy és Ellis (2014) a direkt támogatások által finanszírozott szociális programok esetében felmerülő teljes állami költséget hasonlította össze az adóössztönzök formájában indirekt módon nyújtott támogatásokkal. Vizsgálták a két finanszírozási forma ezen szociális programok társadalmi támogatottságára gyakorolt hatását is, és azt találták, hogy a társadalmi támogatás többnyire erősebb, amikor ezek a programok adókiadásokon keresztül kapnak szubvenciót. Az adóössztönzök és az állami szociális kiadások összehasonlításával Prasad (2011) az egyéni hozadékokra hívja fel a figyelmet, valamint arra az igényre, hogy a közfinanszírozás csökkent pénzügyi kapacitásait más adókkal helyettesítsék. Elemzésében Burman (2013) arra a következtetésre jut, hogy az adókedvezmények nagyobb könnyítést jelentenek a magasabb jövedelmű háztartások számára. Egy dologban valamennyi tanulmány egyetért. Az adóössztönzök azonosítása és kvantifikációja nehéz feladat. Az adókönyvitések definíciója valamennyi országban, ahol egyáltalán létezik, más és más, bevezetésük indoklása hiányos, miként azt Brix és munkatársai (2004) az adóössztönzök elméleti megközelítéseiről szóló összegző tanulmányukban megállapítják. A kvantifikációra leggyakrabban használt kieső jövedelem módszer nem veszi számításba az adófizetők viselkedésében a megszüntetés esetén történő változásokat, és az éppen hozzáférhető adatoktól függ.

Az adóössztönzök rendszerszintű elemzésének igénye az Európai Bizottság és Tanács 2011/85/EU sz. direktívájában a fiskális politika számára megfogalmazott ajánlásokon alapszik. A Cseh Köztársaság pénzügyminisztériuma először a 2011–2015 közötti időszak vonatkozásában (MFCR 2016) tett közzé jelentést az adókedvezményekről azzal a céllal, hogy növelje a közfinanszírozás átláthatóságát, illetve hogy információt szolgáltatson a pénzügypolitika alakításához.

A cseh adótörvények az adományozást az adóalapból levonható tételként támogatják (adókönyvitések), a levonás minimumának és maximumának rögzítésével, mind a természetes, mind a jogi személyek esetében (Janoušková 2016). A közhasznú tevékenységek finanszírozása érdekében történő térítésmentes tulajdonszerzés mentes az adó alól (Sobotovičová 2015). Přebyl (2006) szerint az adóössztönzök hatása nem pusztán az

adóöszöntző formájától, hanem a jövedelemadóztatás módszerétől és a személyi jövedelemadó-rendszerétől is függ. A pénzügyi ösztönző lényege valójában az a kérdés, hogy az adófizető milyen mértékben viseli az adomány terhét, és hogy az adókedvezményeket használva milyen mértékben hárítja azt át az államra. Így elsősorban az adófizetőtől és saját akaratától függ, hogy támogat-e egy nonprofit szervezetet, és hogy végigjárja-e az ehhez szükséges lépcsőket. Fontos szerepet játszanak a társadalomnak a nonprofit szektorral kapcsolatos attitűdjei is. Egyes szerzők rámutatnak bizonyos, az adományozás terén megjelenő fókuszokra (Kolibová–Chmelařová 2015), melyek egyben az adókedvezmények eltérő pénzügyi hatékonyságát is jelentik egy adott fókusszal dolgozó nonprofit szervezet számára, vagy bizonyos tevékenységek és események kontextusában, ami inspirációt jelenthet az adókönyvitések mértékének és formájának meghatározásában. Az elmélet és a gyakorlat szintjén sokszor kényes téma, hogy a politikai intézkedések, mint például az adótörvények megváltoztatása, csökkentheti-e a katasztrófák negatív hatásait (Tiefenbach–Kohlbacher 2015), illetve erősítheti-e az adományozási készséget a véradás vagy az egészségügyben szükséges szervek felajánlása terén (Brooks 2007; Petersen–Lippert–Rasmussen 2012).

Nehéz gazdasági helyzetben a nonprofit szektor kiemelt szerepet tölt be. Segítséget ajánl a válság negatív hatásait megszenvedő polgároknak. Tanulmányában Kalousová (2013) az egyéni adományozók alacsony számára hívja fel a figyelmet, illetve annak szükségességére, hogy a nonprofit szervezetek stabil bevételi forrást jelentő, állandó egyéni adományozói bázist építsenek ki.

Kutatási célok és módszerek

Cikkünk az egyéneknek az adományozáshoz fűződő viszonyait vizsgálja, és azokat a motívumokat keresi, melyek hatással vannak a szükségét szenvedők számára tett pénzügyi adományok felajánlására.

A kutatás módszertanilag részben a cseh pénzügyminisztérium másodlagos statisztikai adatainak értékelésén alapszik, részben pedig „Az adókönyvitések hatásai az adófizetőkre a Cseh Köztársaságban” című elsődleges kutatáson, mely 2016-ban zajlott. Statisztikai eszközök használatával vizsgáltuk az adományozásoknak az egyéni jövedelmi szinttel, korrall és iskolai végzettséggel való összefüggéseit.

A pénzügyminisztérium adatai a 2008–2014-es időszak adóbevallásainak aggregált adatain alapszanak, és alapinformációkat adnak az adófizetők jövedelmi szintjéről, illetve az adóalap adómentes részeként adományozásra használt összegekről. Egyszerű regresszióanalízissel vizsgáltuk, hogy van-e statisztikai összefüggés az éves adóalap vonatkozásában 50 000 cseh koronás osztályokba sorolt jövedelmi csoportok átlagos adóalapja és az ezen jövedelmi csoport által az adóalapjukból felajánlott adományok százalékos aránya között, miközben az X értékei az átlagjövedelmek mint független változók, az Y értékei pedig az adó nem adóköteles részéből az adományokra szánt levonásokat jelölő függő változók. A regresszióanalízis használatával kerestük az optimális regressziós

modellt, és először minden, a 2008–2014-es időszakban érintett évre vonatkozóan külön, majd pedig globálisan végeztük el a regresszióanalízist a rendelkezésre álló adatokból.

Eredmények

A cseh pénzügyminisztérium statisztikai adatain végzett regresszióanalízis az egyének által benyújtott adóbevallások aggregált adatai alapján készült, ez átlagosan 1,94 millió adófizetőt jelent a vizsgált időszakban. A rendelkezésre álló adatok részletesebb elemzésével azonosítottuk az adófizetők ezen csoportjának összetételét. Az engedéllyel rendelkező vállalkozók száma átlagosan 1,28 millió, ők adják a teljes állomány 66,1 százalékát. Az adóbevallást benyújtó nem vállalkozók képviselik a fennmaradó 33,9 százalékot (Financial Administration... 2016).

Az elkészült egyszerű regresszióanalízisek, a pontdiagramok és az empirikus adatok elemzésében egyaránt, minden beszámolási évre vonatkozóan kimutatták az adóbevallást benyújtó alanyok adóalapja és az adományok után az adóból való levonások százalékos aránya közti összefüggést. A kimutatott sztochasztikus összefüggés valamennyi évben logaritmusos, és az alábbi regressziós függvényekkel írható le:

$$f(x) = \beta_1 \log x + \beta_0$$

Az összefüggés erősségét leíró és a 0,50–0,83 tartományban mozgó R² együtthatók egyedi determinációja az 1. táblázatban olvasható.

1. táblázat. Determinációs együtthatók

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
R ² determinációs együttható	0,78	0,80	0,83	0,75	0,80	0,54	0,50

Forrás: Saját számítás.

Nemrégiben elkészült az összes adat összegző regresszióanalízise, mely logaritmusos összefüggést mutat, az alábbi egyenlet szerint:

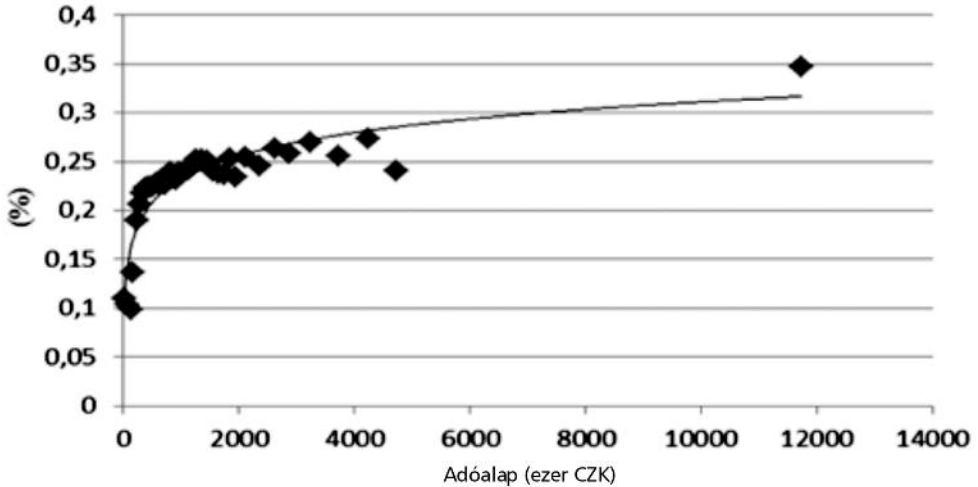
$$y = 0,0344 \log x - 0,0055$$

Az R² determinációs együttható értéke 0,81, ez az adatok egymással való erős kapcsolódását jelzi. A p-érték $4,7425E-15 < \alpha$ (ahol $\alpha = 0,05$). A javasolt regressziós modell statisztikailag szignifikáns, és jól használható ezen adatokra.

A természetes személyek által az adóalapjukból felajánlott adományok százalékos aránya, az adóbevallások szerint, 81 százalékban az adóalap összegétől függ, és ahogy azt az 1. ábra mutatja, az adó nem adóköteles részből való levonások százalékos aránya szignifikánsan emelkedő tendenciát mutat kb. 500 ezer korona éves adóalapig. Ez a ten-

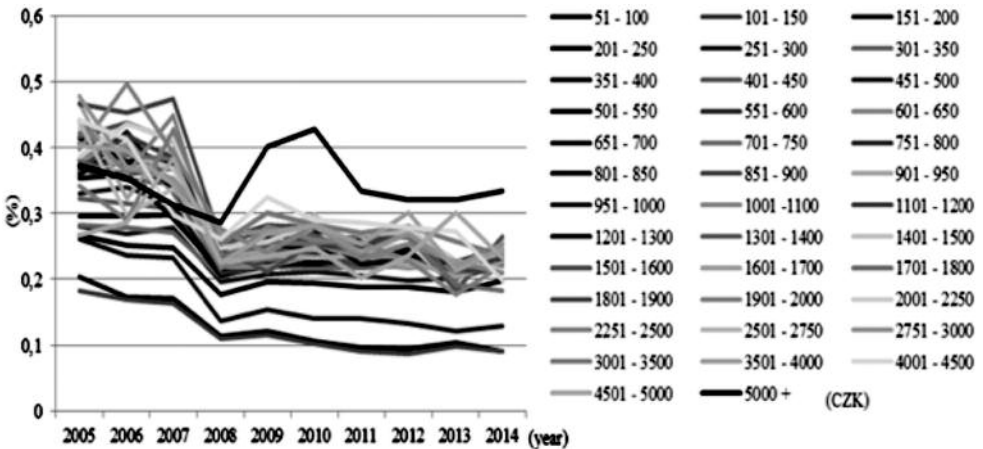
dencia ezt követően lelassul, és az adóalapok összege szignifikánsan nem befolyásolja az adó nem adóköteles részéből az adományokra fordított levonások százalékos arányát.

1. ábra. A logaritmus regressziós függvény pontdiagramja

Forrás: Saját számítás.

2. ábra. Az adóalpból adományokra fordított összegek jövedelmi csoportonként (%)

Forrás: Financial Administration of the CR (2016) adatai alapján, saját számítás.

A cseh pénzügyminisztérium adatai szerint a levonások érvényesítésében 2008-ban törés következett be. Mint azt a 2. ábra grafikája mutatja, az egyének által közhasznú célokra tett adományok kontextusában releváns adóalap százalékos aránya szinte vala-

mennyi jövedelmi szinten visszaesett, az azóta eltelt években azonban enyhe növekedést mutat. Ezt a visszaesést okozhatta az ebben az időszakban előállt bizonytalan gazdasági helyzet; az adófizetők a bizonytalan jövőre való tekintettel költségtakarékos módba kapcsoltak. Az egyéneknek a filantrópiához való hozzáállását alapvetően befolyásolja az adott térség valós gazdasági teljesítménye. Az egyéni adományok visszaesésének másik oka lehet a 2008-ban bevezetett adóreform, melynek során, egyéb intézkedések mellett, megszüntették a progresszív adózást, és 15 százalékos egységes adószintet vezettek be, csökkentve ezáltal az adókedvezményeknek az adófizetőkre gyakorolt hatását. Ugyanekkor eltörölték a minimális adóalapot, redukálva ezáltal az egyének átfogó adóterheit. Csak az 5 millió korona feletti jövedelmi csoporton belül figyelhető meg eltérő viselkedés: itt jelentős növekedés történt az adományokra fordított adóalap százalékos arányában. A recesszió időszakában ez a csoport hajlandó volt adóalapjának nagyobb részét felajánlani adományként.

Az adományozás növekvő trendjének akadálya az adózási motiváció alacsony szintjében keresendő. A levonásokkal élő és adományokat tevő adófizetők száma nem túl magas a Cseh Köztársaságban, körülbelül a benyújtott adóbevallások 6 százaléka érintett e téren. 2014-ben 145 ezer adófizető élt az adományozás utáni levonás lehetőségével (Janoušková–Kirschnerová 2016). Az adományok összértéke nőtt ugyan az elmúlt években, ez azonban az adóbevallást benyújtók számának növekedésével járt együtt; az adományokat az adóalapjukból való levonásként érvényesítő adóalanyok száma 2000 és 2014 között majdnem a duplájára nőtt. Egy adomány átlagos éves értéke szinte konstans, és a 10 és 13 ezer korona közötti értékű adóbevallásokkal áll összhangban.

Az elsődleges kutatás keretében a Cseh Köztársaság gazdaságilag aktív lakosságát egy alaplínia képeztük le. Egy véletlen eljárást alkalmazó mintavétel során 686 főt kérdeztünk meg, akikről 525 érvényes választ kaptunk. A válaszadók 87 százaléka alkalmazott – az ő esetükben feltételezhető, hogy nem nyújtanak be önállóan adóbevallást –, 13 százalékuk vállalkozó. Az elemzett minta összetétele ebben az esetben különbözik a regresszióanalízis során használt mintához képest, mivel az alapegység többnyire az alkalmazott, és az adományok utáni adólevonások relatív gyakorisága ebben az esetben mindössze 8,9 százalék. Közhasznú szervezetnek az 525 válaszadó 41 százaléka ajánlott fel pénzádományt, és csak 22 százalékuk érvényesítette ezt az adományt az adó nem adóköteles részeként az adóbevallásban vagy az éves adószámlán.

A χ^2 próbával ebben az esetben a havi bruttó jövedelem összege és az adományozási hajlandóság közötti összefüggést kerestük. Ennek alapja a felmérésben megjelenő, a 2. táblázatban bemutatott abszolút gyakoriság. Havi bruttó 15 000 korona bevételig a válaszadók 40,8 százaléka adományozott. Az 15 001 és 20 000 korona közti bruttó havi bevétellel rendelkezők 36,8 százaléka tett adományokat, a 20 001 és 30 000 korona bruttó havi betétellel rendelkezőknek 37,7 százaléka. A 30 001 és 50 000 korona havi bruttó jövedelemmel rendelkezők 49,5 százaléka adományozott, míg ez az arány az 50 000 korona feletti havi bruttó jövedelemmel rendelkezők esetében 66,7 százalék volt.

Az összes adomány felajánlói közül a legtöbben az 54–65 éves korcsoportból kerültek ki, arányuk 29,4 százalék. A legkevesebb adományozás a 18–26 éves korcsoportból érkezett, itt 11,7 százalék volt ez az arány. A korcsoportok vonatkozásában megállapított relatív gyakoriság a következő volt: a 18–26 évesek 32,1 százalék adományozott, a 27–35 év közöttiek 43,1 százaléka, a 36–44 évesek 39,4 százaléka, a 45–53 évesek 39,1 százaléka és az 54–65 éves válaszadók 46 százaléka.

Annak érdekében, hogy megállapítsuk, van-e összefüggés az adományozó kora és adományozási hajlama között, felállítottuk azt a nullhipotézist (H2), hogy az adományozás ténye nem függ az adományozó korától. A χ^2 próba 5. táblázatban bemutatott eredményei szerint a nullhipotézist nem lehet elvetni, vagyis az adományozó döntése arról, hogy tesz-e adományt, nem függ a korától.

5. táblázat. A H2 nullhipotézis χ^2 próbája

χ^2	4,43	CHINV(α ;df)	9,4877
α	0,05	p-érték	0,3509
df	4,00		0,0919

Forrás: Saját számítás.

Az adományozó válaszadók összetétele, miként azt a 6. táblázat mutatja, az iskolázottság szerint: 9,8 százalék alapfokú végzettségű, 33,2 százalék középfokú végzettséggel igen, de érettségivel nem rendelkező, 35,5 százalék érettségivel rendelkező és 21,5 százalék az egyetemi végzettséggel rendelkezők aránya. Az alapfokú végzettségűek 46,7 százaléka, a nem érettségizettek 35,9 százaléka, az érettségivel rendelkezők 39,8 százaléka, a felsőfokú végzettséggel rendelkezők 50,5 százaléka számolt be adományozásról.

6. táblázat. Az adományozás iskolai végzettséggel való összefüggésének valószínűségi táblázata

Iskolázottság	Abszolút gyakoriság			Hipotetikus gyakoriság		
	Adomány IGEN	Adomány NEM	Összesen	Adomány IGEN	Adomány NEM	Összesen
Alap	21	24	45	18,35	26,65	45
Középfok, érettségi nélkül	71	127	198	80,71	117,29	198
Középfok, érettségivel	76	115	191	77,85	113,15	191
Egyetem	46	45	91	37,09	53,91	91
Összesen	214	311	525	214	311	525

Forrás: Saját számítás.

Ebben az esetben a válaszadók iskolai végzettségétől függő hajlandóságát vizsgáltuk a következő nullhipotézis felállításával: Az adományozás nem függ az iskolai végzettségtől (H3).

7. táblázat. A H3 nullhipotézis χ^2 próbája

χ^2	6,31	CHINV(α ;df)	7,8147
α	0,05	p-érték	0,0975
df	3,00		0,1096

Forrás: Saját számítás.

A χ^2 próba 7. táblázatban bemutatott eredményei ismét az mutatják, hogy a nullhipotézist nem vethetjük el. Az adományozó döntése, hogy tesz-e pénzádományt egy közhasznú szervezet számára, nem függ iskolázottsági szintjétől.

Következtetések

A legtöbb ország adórendszere ösztönzi az adóalanyokat a nonprofit szektor támogatására, és a különféle adózási lehetőségek kihasználására, legyen az az adomány összegének leírhatósága, az adomány elvárt minimumösszegének támogatása, az adóalapból való levonások különböző formái, adóhitelek, vagy az adómegállapítás különféle lehetőségeinek biztosítása, hogy ezáltal elősegítse a természetes és jogi személyek altruisztikus viselkedésének hosszú távú fennmaradását.

A Cseh Köztársaságban a különféle adózási lehetőségek hosszú évek óta stabilan hozzáférhetőek. A támogatás az adomány összegének az adóalapból való levonásával valósul meg. 2014-ben történtek lépések arra, hogy növeljék a közhasznú tevékenységek támogatását, és megemelték az adóalapból levonható adományösszegek maximumát mind a jogi személyiségek, mind pedig a természetes személyek esetében. Az adóintézkedések kontextusában napirenden van a vér- és csontvelőadás hajlandóságának növelése is, konkrét lépések azonban még nem történtek.

2014-ben történt egy másik változás is, mégpedig az ún. közhasznúság jogszabályi végrehajtása terén. Az adóalapból való levonásra felhatalmazó adományozás kapcsán érvényben lévő célok és tevékenységek konkrét felsorolását egy, a közhasznú tevékenységekről szóló általános jellegű szöveggel helyettesítették, ami előkészítette a közhasznú státuszról szóló törvény bevezetését. A szándék az volt, hogy fokozatosan mozduljanak el egy szélesebb spektrumú koncepció felől a hatékonyabb koncepció felé, és hogy a közhasznú státusz tisztítsa és fejlessze a rendszert. A jövőben így a közhasznú státusz lesz az adókedvezmények érvényesítésének alapkritériuma, és egyben annak eszköze, hogy elkerüljék az olyan egyesületek és ágazati szerveződések javára való adományozást, melyek tagjai elsősorban az adományozókhöz közel álló emberek.

Miként az a kutatásból kitűnt, az altruisztikus viselkedésformákkal kapcsolatban az állampolgárok különféle attitűdökkel rendelkeznek, melyek nem függenek közvetlenül a kortól, a jövedelemtől és az iskolázottság fokától. Nem sikerült összefüggést kimutatni az adományozó neméhez kapcsolódóan sem. Az adókönyvitések terén kimutatható volt az adóműveltség alacsony szintje, ideértve az adófizető nettó jövedelmére gyakorolt hatások ismeretét is. Ha az állam a cseh háztartások és vállalkozások altruisztikus viselkedé-

sét, valamint a szükségét szenvedők számára tett felajánlások emelkedő tendenciáját hosszú távon is meg kívánja őrizni, más intézkedéseket kell hoznia; például a közoktatásban, a tudatosság fejlesztésével vagy az adójóváírások szofisztikáltabb politikájának kidolgozásával. A már meglévő adójóváírások pozitív elemei az adótörvénynek, azonban, miként azt a kutatás kimutatta, az adományok az adóból való levonásának lehetősége nem releváns, nincs erős ösztönző hatása, és nincs jelentős befolyása az adófizetőkre. A Cseh Köztársaságban nem magas azon adófizetők száma, akik élnek ezzel a lehetőséggel, körülbelül az adóvisszatérítések 6 százalékát teszik ki ezek az esetek. A foglalkoztatottak esetében az adomány adóból való levonásának relatív gyakorisága 8,9 százalék.

A Cseh Köztársaságban élő természetes személyek adományait elsősorban megtakarításaik mértéke befolyásolja, melyben a régió gazdasági ereje tükröződik, érzékeny ugyanakkor a gazdasági recesszióra is, amikor a költségoldalán keresik a megtakarítás lehetőségét, és visszaesik a közösségi filantrópiára való hajlam. Egy gazdaságilag nehéz helyzetben azonban megnő a nonprofit szervezetek jelentősége. Segítséget nyújtanak a krízis negatív hatásait elszenvedő embereknek. Az adókönnyítéseknek van hatásuk az adományok volumenére, különösen a nagyobb egyéni adományozók esetében. A Cseh Köztársaságban főként az alkalmi adományozás jellemző, innen kellene elmozdulni a rendszeres egyéni adományok felé, ami stabil bevételi forrást jelenthetne a nonprofit szektor számára.

Irodalom

- Bachmann, Pavel (2012): Selected problems of transparency of the Czech non-profit sector. *E & M, Economics and Management*, (2.), 104–114.
- Brixi, Palackova H.–Valenduc, Christian M. A.–Swift, Zhicheng Li (eds.) (2004): *Tax Expenditures – Shedding Light on Government Spending Through the Tax System. Lessons from Developed and Transition Economies*. Washington, D.C.:The World Bank.
- Brooks, Arthur C. (2007): Income Tax Policy and Charitable Giving. *Journal of Policy Analysis and Management*, 26., (3), 599–612.
- Burman, Leonard E. (2013): Pathways mobility scheme to Tax Reform Revisited. *Public Finance Review*, 41., (6.), 755–790.
- Čížik, Vojtěch (2008): *Information studies – a flat tax in theory and practice*.
<http://www.mfcr.cz/cs/o-ministerstvu/odborne-studie-a-vyzkumy/2008/rovna-dan-v-teorii-a-praxi-9473>
- European Union (2011): *Eur-Lex*. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/?uri=CELEX:32011L0085>
- Farcy, Christopher–Ellis, Christopher (2014): Public Attitudes Toward Social Spending in the United States: The Differences Between Direct Spending and Tax Expenditures. *Political Behaviour*, 36., (1), 53–76.
- Ferreiro, Jesús–Gálvez, Catalina–González, Ana (2015): Fiscal policies in the European Union during the crisis. *Panaeconomicus*, 62., (2), 131–155.
- Financial Administration of the Czech Republic (2016): *Analysis and statistics*.
<http://www.financnisprava.cz/cs/dane-a-pojistne-analyzy-a-statistiky/udaje-z-danovych-priznani>
- Hall, Robert E.–Rabushka, Alvin (2007): *The Flat Tax*. Stanford:Hoover Press.
- Hossain, Belayet–Lamb, Laura (2012): Does the effectiveness of tax incentives on the decision to give charitable donations vary across sectors, donation in Canada? *Applied Economics Letters*, 19., (15), 1487–1491.
- Janoušková, Jana (2016): Government fiscal instruments and supporting donations in the Czech Republic. *International Advances in Economic Research*, 22., (2), 241–242.

- Janoušková, Jana–Kirschnerová, Pavlína (2016): The use of a tax deduction that donations of individuals in the Czech regions. In: Klímová, Viktorie–Žitek, Vladimír (eds.): *19th International Colloquium on Regional Sciences*. Brno: Masaryk University. 899–906.
- Jareš, Martin (2010): *Research study-tax relief in the Czech Republic*.
<http://www.mfcr.cz/cs/o-ministerstvu/odborne-studie-a-vyzkumy/2010/danove-ulevy-v-ceske-republice-9442>.
- Kubátová, Květa–Jareš, Martin (2011): Identification and quantification of the tax breaks in the Czech Republic. *Political economy*, 59., (4.), 475–489.
- Kalousová, Pavlína (2013): *Donations and philanthropy of companies and individual donors*.
http://www.vlada.cz/assets/ppov/rmno/dokumenty/studie_kalousova_darcovstvi_pro_web.pdf
- Kolibová, Helene–Chmelařová, Magdalena (2015): Philanthropy as part of the regional context for social inclusion. In: *Finance and the performance of firms in science, education and practice*. Zlín: Tomas Bata University in Zlín: 638–652.
- Ministry of Finance of the Czech Republic – MFCR (2016): *A report on the tax credits in the Czech Republic for the years 2011–2015*. <http://www.mfcr.cz/cs/verejny-sektor/hospodareni/rozpocetove-ramce-statist>
- Özerkek, Yasmine–Çelik, Sadullah (2010): The Link between Government Spending, Consumer Confidence and Consumption Expenditures in Emerging Market Countries. *Panoeconomicus*, 57., (4.), 471–485.
- Pechman, Joseph A. (2001): *Federal tax policy*. Washington, D.C.: Brookings Institution Press.
- Petersen, Thomas S.–Lippert-Rasmussen, Kasper (2012): Ethics, organ donation and tax: a proposal. *Journal of Medical Ethics*, 38., (8.), 451–458.
- Prasad, Monica (2011): Tax Expenditures and Welfare States: A Critique. *Journal of Policy History*, 23., (2.), 251–266.
- Příbyl, Jiří (2006): Percentage Philanthropy in the Czech Republic. *Theoretical and practical aspects of public finances*. Prague: University of Economics in Prague: E-Commerce Publishing House.
- Sobotovičová, Šárka (2015): Czech Republic's tax policy and its approach to taxation of donations. In: *Finance and the performance of firms in science, education and practice*. Zlín: Tomas Bata University in Zlín. 1389–1399.
- Surrey, Stleyan S. (1973): *Pathways mobility scheme to tax reform: the concept of tax expenditures*. Cambridge: Harvard University Press.
- Tiefenbach, Tim–Kohlbacher, Florian (2015): Disasters, donations, and tax law changes: Disentangling effects on subjective well-being by exploiting a natural experiment. *The Journal of Economic Psychology*, 50., 94–112.
- Walker, David M. (2006): *Government Performance and Accountability: Tax Expenditures Represent a Substantial Federal Commitment and Need to Be Reexamined*. Washington, D.C.: Diane Publishing.

Fotó/Gönczö Viktor

ALTRUISTIC BEHAVIOUR OF INDIVIDUALS IN THE CONTEXT OF THE TAX STIMULUS IN THE CZECH REPUBLIC*

Jana Janoušková–Pavína Kirschnerová

Introduction

One of the basic sources of income of the non-profit sector are donations and most countries provide for donors, who have made the donation to a non-profit organization, tax benefits under the income taxation. Tax benefits bring non-profit organizations above all the public benefit status (Bachmann 2012). This increases the ability to perform a variety of tasks in the areas of public interest, such as the social, cultural, environmental, educational, sports ones, etc., when the main goal is not profit, but public benefit.

In professional studies, we can find a variety of approaches in the context of the evaluation of the effectiveness of the tax incentives included in the structure of taxation (Hossain–Lamb 2012). In the Czech Republic Jareš (2010) identified tax incentives, who classified them according to the purpose for which they were introduced. Along with Kubátová (2011) he also dealt with the quantification of such tax incentives with the use of three approaches, and i.e. by means of the method of lost income, the method of additional income and the method of equivalent expenditure.

The primary objective of tax incentives is to support the desired public policy. They can be a low-cost administrative tool, but they can also represent subsidies hidden in the tax

* Acknowledgements

This paper was supported by the Student Grant Competition of the Silesian University in Opava 2016, with the number SGS 20/16, named "Tax relief individuals as part of the promotion of public policies in the Czech Republic."

system (Pechman 2001), a complication of management (both for the taxpayer and on the side of public administration) and the reduction of tax revenues (Özerkek–Çelik 2010).

Surrey (1973) dealt with the impact of tax incentives on economic policy and examined the ways to remove their inefficiency. He defined criteria for identifying tax incentives and described the method of lost income for their quantification. Ferreiro et. al (2015) also describe the tax incentives as tax expenditures that have an impact on state fiscal policy. The existence or abolition of tax incentives is closely connected with the theory of the flat tax, which was elaborated by the economists Hall and Rabuszká (2007) in the late 1980s of the last century. The aim of the introduction of the flat tax should be the simplification, streamlining and transparency of the whole tax system to avoid a substantial drop in revenues for the State budget. The practical effect should then be the minimization of total cost for both the tax administration and the tax payer (Walker 2006; Čížík 2008).

Faricy and Ellis (2014) in their study compare the total cost of the State in the case of social programs financed by direct expenditures with indirect funding in the form of tax incentives. They pursue also with both forms of funding their impact on public support for these social programs and find that support is generally higher when these programs are provided through tax expenditures. Prasad (2011) in comparing tax incentives with social expenditures of the State draws attention to the benefits of individuals and the need to replace the reduced financial capacities of public finances by increasing other taxes. Burman (2013) in his analysis, then points out a larger benefit of tax benefits for households with higher incomes. All studies agree in one. Quantification and identification of tax incentives is difficult. The definition of tax incentives is different in each country, where applicable, the explanation for their introduction lacks, as reported by Brixi et al. (2004) in the summary of the theoretical views on tax incentives. The most widely used method of lost income for the quantification does not take account of changes in the behaviour of taxpayers in the event of their cancellation, and depends on the available data.

Request for a systematic analysis of tax incentives is based on the request of the European Commission and Council Directive No. 2011/85/EU, with the intention of subsequent recommendations for fiscal policy. For the first time the Ministry of Finance (MFCR 2016) publishes the report on tax incentives in the Czech Republic for the years 2011–2015, with the aim of increasing the transparency of public finances and provision of information for the creation of fiscal policy.

The support of donation in the Czech tax legislation is introduced in the form of deductible items from the tax base (tax allowances) with the fixing of the minimum and maximum amount of the deduction, especially for natural and legal persons (Janoušková 2016). Gratuitous property acquisition for financing public benefit activities is exempted from tax (Sobotovičová 2015). According to Přebyl (2006) the effect of tax incentives depends not only on the form of tax incentive, but also on the method of income taxation or the mode of personal income tax. The essence of the fiscal stimulus should consist in fact, to what extent the taxpayer will bear the donation and to what extent he/she will transfer the weight of the donation to the State using tax savings. It is then in

particular up to the taxpayer and his/her willingness to support a non-profit organization and to undergo the required steps for this purpose. An important role here also plays the general attitude of society to the non-profit sector. Some authors point out different focus in donations (Kolibová–Chmelařová 2015) and thus a different fiscal efficiency of tax incentive in the context of the focus of a non-profit organization, or the nature of the activities and events, which could be an inspiration for the determination of the amount and form of tax incentive. In the context of the theoretical and practical levels they are often a hot topic, whether policy measures, such as changes in tax law, can mitigate the effect of the negative consequences of disasters (Tiefenbach–Kohlbacher 2015) or encourage willingness to donation in connection with the donation of blood or organs needed in the field of Medicine (Brooks 2007; Petersen–Lippert–Rasmussen 2012).

Unique place of the non-profit sector is to be found in the time of a difficult economic situation. It offers assistance to citizens who felt the negative effects of the crisis. Kalousová (2013) in the study draws attention to the low base of individual donors and the need to build a solid base of individual donors to non-profit organizations, which would become a stable source of income.

Research objective and methods

The article explores the relationship of individuals to the donation and is looking for attributes that affect their willingness to make financial donations to the needy.

Methodically the research in part relies on the evaluation of secondary statistical data of the Financial Administration of the Czech Republic and the primary research on the topic “The impact of tax allowances on the tax payers in the Czech Republic”, which took place in the form of a survey in 2016. Using statistical tools the anticipated dependencies of donations provided on the amount of the income of individuals, their age and education are explored.

Data of the Financial Administration are based on aggregated data of tax returns filed for the period 2008–2014 and provide basic information about the amounts of income of taxpayers and amounts that taxpayers used as a non-taxable part of the tax base in the case of making the donations. A simple regression analysis examines whether there is a statistical dependency between the average tax base of income groups graded by 50 thousand CZK of the annual tax base and the percentage amount of the donation that these income groups are willing to make from their tax base, while the values of the X sign represent the amount of average incomes as independent variables, and the values of the Y sign then the dependent variable representing the percentage deductions of non-taxable parts of the tax on the donations. Using the regression analysis, the optimum regression model is searched for, and first for each year under consideration 2008–2014 separately and subsequently the global regression analysis is performed from all data.

Results

The regression analysis made on the basis of statistical data provided by the Financial Administration of the Czech Republic, is based on the pooled data from the tax returns filed by individuals, which represents on average 1.94 million of the taxpayers over the period considered. By a more detailed analysis of the available data, the composition of this set of taxpayers has been identified. Entrepreneurs doing business on the basis of trade license is on average 1.28 million and make up 66.1 percent of the total set. Non-entrepreneurs, who also filed the tax return, represent the remaining 33.9 percent (Financial Administration of the CR 2016).

Simple regression analyses made, showed in all reporting years both in the course of point diagrams and in the analysis of empirical data the existence of dependency between the tax bases of the individuals filing the tax returns and the percentage amount of the deductions per donations. Stochastic dependence demonstrated is logarithmic in all the years and is put by a regression function in the form:

$$f(x)=\beta_1\log x+\beta_0$$

Although individual determination coefficients R^2 , defining the power of dependence, are listed in Table 1 and are moving in the range of 0.50–0.83.

Table 1. Determination coefficients

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Determination coefficient R^2	0.78	0.80	0.83	0.75	0.80	0.54	0.50

Source: Own calculations.

Subsequently a regression analysis summary of all the data was performed for which a logarithmic dependence was found with the equation:

$$y=0.0344\log x-0.0055$$

Determination coefficient R^2 has a value of 0.81 and indicates the high cohesion of data. P-value $4.7425E-15 < \alpha$ (for $\alpha = 0.05$). The proposed regression model is statistically significant and it can be used for the data.

The percentage of donations that are natural persons willing to make, according to tax returns from their tax base depends in 81 percent on the amount of their tax base, and as can be seen from Figure 1, the percentage of deductions of non-taxable parts of the tax on donations has a significantly increasing trend up to the amount of the annual tax base of approximately 500 thousand CZK. This trend is then beginning to slow and the amount of the tax bases does not significantly affect the amount of the percentage of the deduction of the non-taxable parts of the tax applied to the donations.

the taxpayers went to a low cost mode with an uncertain future. Access of individuals to the philanthropy is significantly influenced by the real economic advancement of the region. Another reason for the drop in individual donations may be a tax reform, which took place in 2008, when, inter alia, the progressive tax rate was cancelled and a uniform tax rate of 15 percent was introduced thus reducing the effect of tax allowance for the taxpayer. At the same time a minimum tax base was cancelled, thus reducing the overall tax burden on individuals. Different behaviour can be traced only with income groups with incomes above 5,000 thousand CZK, for which there is a significant increase in the percentage of the tax base applied for the donations. This income group was willing in the period of recession to provide a higher percentage of their tax base for donations.

In connection with the donation, little tax motivation can be considered as the negatives in its development. The number of taxpayers, who apply deductions on donations, is not too high in the Czech Republic and accounts for around 6 percent of the total number of tax returns filed. In 2014, 145 thousand taxpayers applied deductions on donations (Janoušková–Kirschnerová 2016). However, the total value of donations has been increasing in recent years, but is accompanied by an increasing number of taxpayers filing the tax return, when the number of tax entities applying the donations as a deduction from the tax base nearly doubled in 2014, compared to 2000. The average annual value of one donation is almost constant and varies according to the tax returns of 10–13 thousand CZK.

In the context of the primary research economically active population of the Czech Republic was determined for the basic sample. Through a sample survey using a random process 686 respondents was addressed and 525 relevant answers were obtained. The results of the survey was in terms of the resulting composition of respondents made up by 87 percent of employees for whom it can be presumed that they do not file separate tax returns and 13 percent of business active individuals. The composition of the analysed set in this case is different, as opposed to the set used for the regression analysis, as the basic unit is primarily an employee and the relative frequency of tax deductions on the donation in this case is only 8.9 percent. A financial donation for public benefit organizations was provided by 41 percent of the respondents from a total of 525 respondents, and only 22 percent of them used this item of donation as the non-taxable part of the tax in the tax return or in the annual tax bill.

By the χ^2 test in this case the dependency between the amount of the gross monthly income and willingness to provide the donation was searched for. It is based on the absolute frequency of the survey obtained, listed in Table 2. Respondents with a monthly gross income of up to 15,000 CZK made the donation in 40.8 percent. Respondents with a monthly gross income from 15,001 to 20,000 CZK made the donation in 36.8 percent. Respondents with a monthly gross income from 20,001 to 30,000 CZK made the donation in 37.7 percent. The group of respondents with a monthly gross income from 30,001 to 50,000 CZK made the donation in 49.5 percent and respondents with a gross monthly income of over 50,000 CZK made the donation in 66.7 percent.

Most of the donors from the total number of donations made were for respondents in the range of 54–65 years of age, and that is 29.4 percent. The least donations made was in the age category of 18–26 years of age totalling 11.7 percent. The relative frequency conditioned by age are as follows: respondents aged 18–26 years of age made a donation in 32.1 percent, respondents aged 27–35 made a donation in 43.1 percent, respondents at the age of 36–44 years made a donation in 39.4 percent, respondents aged 45–53 made a donation in 39.1 percent and respondents aged 54–65 made a donation in 46 percent.

To determine whether there is a relationship between the age of the donor and his/her willingness to donate the null hypothesis H2 was set: Making a donation does not depend on the age of the donor. The results of the χ^2 test, referred to in Table 5 suggest that the null hypothesis cannot be rejected and, therefore, the decision of the donor whether he/she will make a donation, is not affected by his/her age.

Table 5. χ^2 test for H2

χ^2	4.43	CHIINV(α ;df)	9.4877
α	0.05	p-value	0.3509
df	4.00		0.0919

Source: Own calculations.

The composition of respondents, listed in Table 6, who made the donation, broken down by categories of education accounts for 9.8 percent of those with basic education, 33.2 percent with secondary education without a school leaving exam, 35.5 percent with a secondary education with a school leaving exam and 21.5 percent with a university degree, while the respondents with basic education made a donation in 46.7 percent, respondents with a secondary education without a school leaving exam made a donation in 35.9 percent, respondents with a secondary education with a school leaving exam made a donation in 39.8 percent and university students in 50.5 percent.

Table 6. Contingency table of categories of education and making a donation

Education	Absolute frequency			Hypothetical frequency		
	Donation YES	Donation NO	A total of	Donation YES	Donation NO	A total of
Basic	21	24	45	18.35	26.65	45
Secondary education without a school leaving exam	71	127	198	80.71	117.29	198
Secondary education with a school leaving exam	76	115	191	77.85	113.15	191
University	46	45	91	37.09	53.91	91
A total of	214	311	525	214	311	525

Source: Own calculations.

In this case, the existence depending on the willingness of respondents' education to make the financial donation was ascertained while determining the null hypothesis H3: Making a donation does not depend on education.

Table 7. χ^2 test for H3₀

χ^2	6.31	CHIINV(α ;df)	78147
α	0.05	p-value	0.0975
df	3.00		0.1096

Source: Own calculations.

The results of the χ^2 test, shown in Table 7, again illustrate that the null hypothesis cannot be rejected. The decision of the donor, whether he/she will make financial donation for public benefit organizations, does not depend on his/her education.

Conclusions

In most countries, tax systems encourage entities to fund the non-profit sector and make use of different tax approaches whether in favour of depreciable amounts of the donation, in the amount of the required minimum donation, or forms of the deduction of the tax base or tax credit or introduce the possibility to tax assignments, and strive for the longevity and sustainability of the altruistic behaviour of natural and legal persons.

In the Czech Republic access to the use of tax instruments has been stable for many years. Support is implemented by means of the deduction of the value of the donation from the tax base. Only in 2014, steps were taken to increase the support of public benefit activities, and the maximum limits of the amount of donations deductible from the tax base for both legal entities and natural persons increased. In the context of tax measures, an increase in motivation is discussed for voluntary donor blood or bone marrow, but it has not yet been carried out.

Another change took place in 2014, in connection with the implementation of legislation, the so-called public benefit. The current enumeration of purposes and activities, which can be done in the mode of the deduction from the tax base to make donations, have been replaced by a universal text of public interest activities whose sphere introduces the law on the status of public benefit. The intention was a gradual transition from a broad concept to a more efficient concept, and the status of public benefit has to clean up and improve the system. In the future, then the status of public benefit should be the basic criterion for granting tax benefits and also avoid making donations to associations and branch associations whose members are, in particular, people close to the provider of the donation.

As resulted from the survey, approaches to the altruistic behaviour of citizens are different and do not depend directly on age, income, or education. The dependency has not been proven, nor in relation to the sex of the donor. Low tax literacy also was

revealed in the area of tax reliefs, including their impact on the net income of the taxpayer. If the State wants to achieve the longevity and sustainability of the altruistic behaviour of Czech households and companies along with the rising trend of making donations to the needy, it will have to choose other measures, for example, the larger form of public education, awareness, or more sophisticated policies in tax credits. Existing tax credits are a positive aspect in the tax law, but as it resulted from the research the possibility of deducting the donation, as the non-taxable part of the tax is inadequate, and does not have a strong incentive effect and does not significantly affect taxpayers. The number of taxpayers, who apply deductions on donations, is not too high in the Czech Republic and accounts for around 6 percent of the total number of tax returns filed. In case of employees, the relative frequency of tax deductions on the donation is 8.9 percent.

Donation of natural persons in the Czech Republic in particular is affected by the amount of their profits, which are a reflection of the economic strength of the region, but is also sensitive to the economic recession, when savings are searched for on the cost side, and the willingness to corporate philanthropy decreases. But on the contrary, in a difficult economic situation, the importance of non-profit organizations grows. They offer assistance to citizens who felt the negative effects of the crisis. Tax benefits can have an impact on the volume of donations, especially for large individual donors. In the Czech Republic a form of a one-time donation is rather used and from this the need stems to build the base of individual donors for the non-profit sector, which would become a stable source of income.

References

- Bachmann, Pavel (2012): Selected problems of transparency of the Czech non-profit sector. *E & M, Economics and Management*, (2), 104–114.
- Bixi, Palackova H.–Valenduc, Christian M. A.–Swift, Zhicheng Li (eds.) (2004): *Tax Expenditures – Shedding Light on Government Spending Through the Tax System. Lessons from Developed and Transition Economies*. Washington, D.C.:The World Bank.
- Brooks, Arthur C. (2007): Income Tax Policy and Charitable Giving. *Journal of Policy Analysis and Management*, 26., (3), 599–612.
- Burman, Leonard E. (2013): Pathways mobility scheme to Tax Reform Revisited. *Public Finance Review*, 41., (6), 755–790.
- Čížik, Vojtěch (2008): *Information studies – a flat tax in theory and practice*.
<http://www.mfcr.cz/cs/o-ministerstvu/odborne-studie-a-vyzkumy/2008/rovna-dan-v-teorii-a-praxi-9473>
- European Union (2011): *Eur-Lex*. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/?uri=CELEX:32011L0085>
- Faricy, Christopher–Ellis, Christopher (2014): Public Attitudes Toward Social Spending in the United States: The Differences Between Direct Spending and Tax Expenditures. *Political Behaviour*, 36., (1), 53–76.
- Ferreiro, Jesús–Gálvez, Catalina–González, Ana (2015): Fiscal policies in the European Union during the crisis. *Panaeconomicus*, 62., (2), 131–155.
- Financial Administration of the Czech Republic (2016): *Analysis and statistics*.
<http://www.financnisprava.cz/cs/dane-a-pojistne/analyzy-a-statistiky/udaje-z-danovych-priznani>
- Hall, Robert E.–Rabushka, Alvin (2007): *The Flat Tax*. Stanford:Hoover Press.
- Hossain, Belayet–Lamb, Laura (2012): Does the effectiveness of tax incentives on the decision to give charitable donations vary across sectors, donation in Canada? *Applied Economics Letters*, 19., (15), 1487–1491.

- Janoušková, Jana (2016): Government fiscal instruments and supporting donations in the Czech Republic. *International Advances in Economic Research*, 22., (2.), 241–242.
- Janoušková, Jana–Kirschnerová, Pavlína (2016): The use of a tax deduction that donations of individuals in the Czech regions. In: Klímová, Viktorie–Žitek, Vladimír (eds.): *19th International Colloquium on Regional Sciences*. Brno:Masaryk University. 899–906.
- Jareš, Martin (2010): *Research study-tax relief in the Czech Republic*. <http://www.mfcr.cz/cs/o-ministerstvu/odborne-studie-a-vyzkumy/2010/danove-ulevy-v-ceske-republice-9442>.
- Kubátová, Květa–Jareš, Martin (2011): Identification and quantification of the tax breaks in the Czech Republic. *Political economy*, 59., (4.), 475–489.
- Kalousová, Pavlína (2013): *Donations and philanthropy of companies and individual donors*. http://www.vlada.cz/assets/ppov/rnno/dokumenty/studie_kalousova_darocovstvi_pro_web.pdf
- Kolibová, Helene–Chmelařová, Magdalena (2015): Philanthropy as part of the regional context for social inclusion. In: *Finance and the performance of firms in science, education and practice*. Zlín:Tomas Bata University in Zlín: 638–652.
- Ministry of Finance of the Czech Republic – MFCR (2016): *A report on the tax credits in the Czech Republic for the years 2011–2015*. <http://www.mfcr.cz/cs/verejny-sektor/hospodareni/rozpocetove-ramce-statist>
- Özerkek, Yasmine–Çelik, Sadullah (2010): The Link between Government Spending, Consumer Confidence and Consumption Expenditures in Emerging Market Countries. *Panaeconomicus*, 57., (4.), 471–485.
- Pechman, Joseph A. (2001): *Federal tax policy*. Washington, D.C.:Brookings Institution Press.
- Petersen, Thomas S.–Lippert-Rasmussen, Kasper (2012): Ethics, organ donation and tax: a proposal. *Journal of Medical Ethics*, 38., (8.), 451–458.
- Prasad, Monica (2011): Tax Expenditures and Welfare States: A Critique. *Journal of Policy History*, 23., (2.), 251–266.
- Příbyl, Jiří (2006): Percentage Philanthropy in the Czech Republic. *Theoretical and practical aspects of public finances*. Prague:University of Economics in Prague: E-Commerce Publishing House.
- Sobotovičová, Šárka (2015): Czech Republic's tax policy and its approach to taxation of donations. In: *Finance and the performance of firms in science, education and practice*. Zlín:Tomas Bata University in Zlín. 1389–1399.
- Surrey, Stleyan S. (1973): *Pathways mobility scheme to tax reform: the concept of tax expenditures*. Cambridge:Harvard University Press.
- Tiefenbach, Tim–Kohlbacher, Florian (2015): Disasters, donations, and tax law changes: Disentangling effects on subjective well-being by exploiting a natural experiment. *The Journal of Economic Psychology*, 50., 94–112.
- Walker, David M. (2006): *Government Performance and Accountability: Tax Expenditures Represent a Substantial Federal Commitment and Need to Be Reexamined*. Washington, D.C.:Diane Publishing.

Fotó/Gönczö Viktor

SZÉTHÚZÓ HELYI KÖZÖSSÉGEK — SZÍNHÁZZAL A TÁRSADALMI INTEGRÁCIÓÉRT?

Betekintés egy izraeli civil szervezet munkájába

Kelen Annamária

Bevezetés

■ Az alábbi összefoglaló cikket az ELTE TáTK Közösségi és civil tanulmányok mesterképzési szak képzése során írt szakdolgozatom (2017), illetve az annak háttéréül szolgáló kutatásom alapján írtam. A felderítő jellegű kutatásom során egy észak-izraeli civil szervezet munkáját vizsgáltam, az egyetemi képzést kiegészítő szakmai gyakorlat keretei között (2017. 02–03). Kutatásom célja annak felderítése és bemutatása volt, hogy egy helyi szervezet milyen mértékben, módszerekkel és eredményekkel képes beavatkozni és hatást gyakorolni az érintett közösségek életére, illetve, hogy a lokálisan is megjelenő, az eltérő etnikai háttérű (és esetlegesen érdekeltségű) csoportok közt fennálló feszült és bizalmatlan viszonyrendszeren képes-e, lehet-e változtatni. Az itt leírtak során a kutatásom történeti, etnikai, kulturális és demográfiai aspektusaira nem térek ki, annak a szervezetet érintő részére és az interjúzás során szerzett információkra és eredményekre helyezem a fókuszot.

Történelmi összefoglaló

A palesztinok és zsidók konfliktusa és harca mindig is a föld és az erőforrások körül forgott, ez a mai napig is elhúzódó beduin¹ ügyben sincs másképp. 1948-tól kezdődően

az izraeli állam azon dolgozott, hogy mind az Északi régió, mind a Negev beduin kolóniáit és közösségeit a lehető legkisebb területre sűrítse össze, ezáltal központosítsa a csoportot és földet szabadítson fel állami újrafelhasználás céljából. Jelen írásban csak a témához közvetlenül kapcsolódó, a Galileai régiót érintő intézkedésekre térek ki röviden. A régióban az 1950–1960-as évektől folytatott asszimilációs kormánypolitikának a Ghazi Falah által megkülönböztetett három szakaszát foglalom össze (Falah 1991), amely meghatározta a régió mai demográfiai berendezkedését és létrehozta annak a társadalmi problémának a kontextusát, amellyel a kutatásom során foglalkoztam.

1948–1974 között (első szakasz) indultak meg a (mindaddig arab többségi lakosságú) régió ún. „dearabizálására” és az elfoglalt területek zsidó lakossággal való feltöltésére irányuló állami törekvések. A függetlenségi háborút követően az itt élő palesztin arab népesség körülbelül 56 százaléka elhagyta a régiót. Az állam kitűzött stratégiai célja az arab lakosság területi egységének megbontása volt (Falah 1991). A program 1967-től, a katonai közigazgatás vége és a hatnapos háború után vált központiá Yehud hagail, vagyis Galilea judaizálása néven (Pappé 2011).

1974–1982 között (második szakasz), az arab települések terjeszkedésének megakadályozására és a terület etnikai homogenitásának megbontására került a hangsúly (Falah 1991). 1981-ig 58 új zsidó települést hoztak létre a régióban a palesztin arabok és beduinok lakta települések között, azok egységének megbontása érdekében (Pappé 2011:136). A kormány nagy hangsúlyt fektetett az új zsidó települések fejlesztésére, ugyanakkor az eredetileg is ott elhelyezkedő beduin települések jelentős részét (csakúgy, mint a Negevben), nem ismerték és jegyezték be, a bejegyzett falvak terjeszkedését és fejlődését pedig korlátozták (Svirsky 2006:32).

1982-től (harmadik szakasz) a kialakult függőség tovább fokozódott és a regionális intézkedéseket felváltották a falvakat egyesével megcélzó korlátozások.

A régióra nagy hatást gyakorolt a 2000-ben megkezdődött második (al-Aksza) intifáda, mely kimondottan az Északi régiót érintette (Rostoványi 2006:308).² A régiót tekintve nagy hatású volt a 2006-ban kitörő második libanoni háború is: a Hezbollah, libanoni radikális iszlám politikai és félkatonai (sokak szerint terror) szervezet Libanon déli, azaz Izrael északi határánál kezdte bombázni a határ menti településeket. A háború nagyon nagy számban követelt civil áldozatokat (Tomolya 2007).

A 2000-es évek eseményei következtében az Északi/Galileai régióban (projektrégió) nagymértékben megromlottak a csoportközi viszonyok, az addigi viszonylagos harmóniát gyanakvás, félelem és bizalmatlanság váltotta fel a helyi zsidók és arabok között.

A vizsgált szervezet: Sha’ar La Adam, Bab lil’Insan – Gateway to Humanity

A szervezetről az információk és adatok jelentős többségét annak egyik alapító tagja és menedzsere, *Faiz Suwaed* beszámolója, a vele készített szóbeli interjúk alapján gyűjtöttem össze.

A szervezet története

A szervezet 2002 szeptemberében jött létre, de önálló civil szervezetté csak évekkel később vált. Legfontosabb, helyi kötődésű alapító tagjai *Faiz Suwaed* és *Yakov Arnan*. *Arnan* a szervezet székhelyeül is szolgáló zsidó kibuc egyik alapító tagja, *Suwaed* pedig a kibuc közvetlen szomszédságában található beduin falu, *Suwaed* lakója.

Kibuc *Harduf*-ot 1982-ben alapították. Az alapítók számára a kezdetektől fontos volt a szomszédos falvakkal való jó viszony kiépítése. A kibuc közvetlenül az akkor még államilag el nem ismert (nem bejegyzett) beduin falu, *Suwaed* mellett épült fel. A falu, státuszából adódóan, nem részesült olyan állami szolgáltatásokban, mint például folyó víz és elektromos áram. A kibuc vezetősége segítséget nyújtott a szomszédos közösségnek, és saját erőforrásait osztotta meg a településsel. *Arnan* és *Suwaed* ebben az időszakban ismerkedett meg egymással. Közösségeik és azon túl is a két etnikai csoport együttélésére vonatkozó hasonló nézeteik mentén jött később létre az említett szervezet, *Sha'ar la'Adam, Bab lil'Insan*. A szervezet neve héberül és arabul annyit jelent, hogy „Kapu az Emberiségre” (*Gate to Humanity*). Kettejükön kívül mások is csatlakoztak a kezdeményezéshez, így végül a szervezet három, eltérő kultúra és vallás képviselői közös munkája révén jött létre: a zsidó és az arab részvételen túl egy keresztény német papnő is az alapítók között van. A szervezetet 2014-ben regisztrálták független civil szervezetként.

A szervezet létrejötté az adott időszakban a régióban létrejött, általuk észlelt szükséghelyzetre reagált: a 2. intifáda (2000–2005) kezdetével nagyon megromlott a helyi zsidó–arab közösségek közti viszony. Megtört az addigi viszonylagos harmónia és az általános bizalom nagymértékben sérült. A mindennapi élet során is érezhetővé vált a félelem és a magas fokú frusztráció, illetve a két csoport egymás iránt való érzéketlenség, elutasítása. Ekkor született meg a fiatalokat célzó oktatási projekt ötlete és egy olyan hely létrehozása, ami össze tudja hozni a zsidó és arab közösségek tagjait. Első lépésként egy, a fizikai térben elhelyezkedő találkozási pontot hoztak létre a kibuc és a szomszédos beduin falvak határai között: egy semleges területet választottak erre a célra, hogy mindkét közösség egyaránt a sajátjának érezhesse azt. A szervezet akkor megkezdődő munkája és az elindított projektjei három irányvonal mentén szerveződtek: ökológiai, művészeti és oktatási, valamint „spirituális”, amely projektek közül egyet emelek ki a későbbiek során.

A társadalmi probléma, melyre a szervezet reagál, általánosságban az izraeli társadalom etnikai alapú dezintegrációja, konkrétan pedig a helyi kapcsolatok hiánya arab és zsidó közösségek és a civilek között. A szervezet azt a célt kívánja elérni, hogy az első-sorban helyi, másodsorban regionális (Galilea) arab és zsidó közösségek között egy valódi partnerségi viszony, egy, a csoporthatárokon felül álló közösség és összetartozás-tudat alakuljon ki. Ezt zsidó és arab gyerekek, fiatalok és felnőttek részvételére, aktivizálására és képesség tételére (*empowerment*) építik. A szervezet központja egy oktatási és ökológiai központ, amely többek között teret és helyet hivatott adni az érintettek egyenlő félként való találkozásainak és közös tevékenységeinek, a közös célok megtalálásának és megvalósulásának érdekében. Az elképzelésük az, hogy a közös érdekeket helyezve az

Fotó/Gönczö Viktor

együttműködés fókuszába az előítéletek és feszültségek csökkenése mellett az egymás iránt érzett bizalom és az együttműködésre való hajlandóság nyerjen teret a két csoport tagjai között. Céljuk egy közös identitás kialakítása a résztvevők között, ami magasabb szinten szolgáltató kohéziós erőt és teremt közösséget. Ezt egymás megismerésén és a „másik narratíva” megismerésén keresztül próbálják elérni. A mikro szintű beavatkozásokon és a helyi projekteken keresztül tágabb társadalmi változásokat szeretnének elérni, úgymint: a civil tudat és aktivitás növelése, a közösségek közti éles határok és feszültségek enyhítése, az eltérő etnikai csoportok egymás iránt való érzékenységének és bizalmának növelése. Álláspontjuk szerint a probléma intézményesített, az állam által képviselt megközelítése növeli a távolságot az országban élő csoportok között és növeli a társadalmi szegregáció mértékét. Ők ettől elhatárolódva kötelezik el magukat egy közösségközpontú megközelítés mellett. A galileai térség heterogén, eltérő etnikumú, vallású és kultúrájú lakosságát egy közösségként szemlélik, amelynek minden tagja egyenlő. Az intézményesített egyenlőtlenség az állampolgárok között megnehezíti a bizalom és az egyetértés kialakulását. Ezt a civil projekteken és a közösségekre építő, helyi beavatkozásokon keresztül vélik lehetségesnek ellensúlyozni és oldani.

A szervezet tevékenységének finanszírozása

A szervezet nonprofit formában működik, állami támogatást nem kap. Minden tevékenységét és projektjét eltérő módon finanszírozzák. Alaptőkéje magánadományokból és workshopok szervezéséből, illetve ezek keretei között a szervezet központjában nyújtott szálláslehetőségekből származó bevételből áll össze, amely bevételeket az adókra, a hely fejlesztésére, az alkalmazottak fizetésére és a projektek és tevékenységek fenntartására és egyéb általános költségek fedezésére használják. Ezekről eltérő az egyik projekt, amely állami támogatásban is részesül, illetve az évente egyszer megrendezésre kerülő fesztivál, amely költségeinek fedezéséhez a kibuc és a regionális tanács is hozzájárul.

A vizsgált projekt: etnikailag heterogén színjátszó kör

A szervezetnek azért ezt a projektjét választottam vizsgálatom tárgyául, mert azt gondolom, hogy jól modellezi a szervezet munkáját.

A projekt 2003 óta fut, székhelye Harduf. A csoport zsidó résztvevői elsősorban a közösség egyetlen gimnáziumából kerülnek ki, az arab résztvevők főként a közeli arab város, Shefar'am iskoláiból. Az iskolákba a környező településekről is járnak diákok. A projekt alapvetően a már ismerttetett társadalmi problémára való válaszként, művészeti eszközökkel próbálja elősegíteni az arab és zsidó tinédzserek közti kapcsolat kiépülését, tágabban a társadalmi integrációt.

A színház és dráma, mint a projektben használt eszköz, többek között az ún. mozaik módszerre épít: a résztvevőknek közös a célja és az eléréséhez vezető folyamat során

minden résztvevő egyenértékű szereplő, egyaránt fontos. A közös érdeklődési kör és a közös érdekek egy olyan találkozási pontot teremtenek a résztvevők számára, amely a megszokott viszonyrendszereiken kívül teremt lehetőséget egymás megismerésére. Ezt a közös munkával együtt töltött idő is nagymértékben segíti. A résztvevőknek lehetőségük van nem csak a két csoport közötti általános különbségek, hanem az esetleges hasonlóságok és közös pontok realizálására is. A projekt a résztvevők anyanyelvéhez igazodva kétnyelvű, héber és arab.

A projekt időtartama egy adott csoport számára 3 év, amely a gimnázium 10. osztályával kezdődik és érettségiig tart. Az első évet főként a kapcsolatteremtésnek, ismerkedésnek, összeszokásnak, a csoportdinamika kialakulásának szentelik. A második évet a projekt fő eseményére, a közösen előadott két- vagy háromnyelvű (arab, héber, angol) színdarabra való készüléssel, színházi munkával töltik. A harmadik év egybeesik a gimnázium utolsó évével. Általában a projekt utolsó évében járó diákok nagy részének nem jut ideje a találkozókra való aktív részvételre, ezért sokszor a továbbra is aktív résztvevők az újabb csoport munkájához csatlakoznak, azt segítik. A találkozók hetente vannak, vagy a hardufi gimnázium, vagy az aktuális partneriskola épületében. A helyszínre való eljutást a projekt vezetői biztosítják a tanórák vége után. A projektben bárki részt vehet, nyelvtudástól és színészi tehetségtől vagy tapasztalattól függetlenül.

Interjúalanyok

Az interjúalanyaim kiválasztása során arra törekedtem, hogy a vizsgált mintába bekerüljenek a projekt közvetlenül érintett szereplői mind az arab, mind a zsidó oldalról: a vezetők, a résztvevők és szülei. Összesen 13 darab (~560 percnyi) félig strukturált interjút készítettem. A vizsgált minta alanyai: 3 zsidó résztvevő (2 férfi, 1 nő), 3 arab résztvevő (3 nő), 2 arab szülő (1 nő, 1 férfi) 2 zsidó szülő (2 nő), 3 projektvezető/rendező (2 arab férfi, 1 zsidó férfi) és 1 volt résztvevő, aki jelenleg rendezőasszisztensként dolgozik a projektben (zsidó nő). Az interjúk eredeti nyelve angol, a kiemelt részleteket és idézeteket saját fordításban közlöm. Az alanyok kiválasztásánál szempont volt, hogy az etnikai hovatartozáson kívül több (a csoportközi kapcsolatok tekintetében) eltérő háttérű alany is legyen. Az idézett interjúrészleteknél az alanyok etnikumát zs (zsidó) és a (arab) rövidítésekkel jelzem, a név mellett.

Kutatási kérdések

Az interjúkat a kutatási kérdések mentén a következő fókuszok szerint elemeztem.

Elsőként a helyi szintű, csoport- és településközi kapcsolatok felderítésére törekedtem az alanyok beszámolóí alapján (1). Az interjúkban elhangzottak alapján megpróbáltam felvázolni a két csoport szegregálódásának társadalmi szintű okait (2), majd összegyűjtöttem az általuk említett, gyakorlati interakció során felmerülő problémákat és

nehézségeket (3), azt feltételezve, hogy ezek és a társadalom integrációját akadályozó tényezők között párhuzam vonható. Ezeket követően a projektben való részvétel esetleges és konkrét hatásait vizsgálom és a projekt résztvevőinek a csoportközi együttműködésre való hajlandóságát (4), majd annak felvázolására teszek kísérletet, hogy a projektben való részvétel miként változtatott az érintettek csoportközi kapcsolatain (van/nincs). Végül a projektben való részvétel egyénekre gyakorolt hatásán túl az esetleges, társadalomra gyakorolt hatásait járom körbe (5).

Eredmények

Valós, helyi szintű kapcsolatok a környéken élő arabok és zsidók között, mikroszinten

A helyi kapcsolatok sűrűségét és mélységét a zsidó és arab közösségek között a helyi lakosokkal készített interjúkon keresztül próbáltam felmérni. A zsidó interjúalanyok mindannyian vagy helyi (Harduf) vagy környéki (Adi, Alon HaGalil, Mistgav, Tiv'on) lakosok. Az arab interjúalanyok a kibuccal szomszédos beduin települések lakói (Suwaed és Shefar'am). A Hardufban töltött idő során (2015. 09.–2016. 03., 2017. 02–03.) szerzett saját tapasztalataimra építve az a kiinduló feltételezésem volt, hogy a helyi arab és zsidó közösségek közötti kapcsolat felszínes: a különböző településeken elérhető szolgáltatások igénybevételének idején kívül nem jellemző, hogy találkoznak egymással, kapcsolatauk többnyire funkcionális és a minimumra szorítkozik.

Az interjúkból nyert információim ezt alátámasztották. Az alanyok elmondása szerint a települések és közösségek tagjai között tartalmas, mély kapcsolatra (barátság, együttműködés) nem nagyon van példa, az általános többséget tekintve nem lépik át a felszínes, szükségszerű interakció határait.

„Napi szinten, Suwaed és Harduf között, noha nagyon közel vannak egymáshoz, nincs sok kapcsolat, például a fiatalok között...” (Ad, a; Suwaed)

„Itt északon könnyű találkozni arab emberekkel, nagyon sok helyen ahova járok, ők dolgoznak, de ez nem kapcsolat, ez nem... Tudsz róluk, látod őket, de nincs velük kapcsolatod. Nem ismerek senkit közülük, nincsenek közeli barátaim.” (Mi, zs; Tiv'on)

A közösségek főbb találkozási pontjának Shefar'am bizonyult, illetve a projekt érintettjeit tekintve Harduf is. Ezek a találkozások felületes, formális interakciók: vásárlás, orvosi rendelő látogatása, tömegközlekedés igénybe vétele, vendéglátó egységek látogatása stb. Ezt mind az arab, mind a zsidó alanyok alátámasztották.

„Igen, amikor bevásárolni megyek Shefar'am-ba, és igen... Állandóan találkozom velük... Olyanok nincsenek, akik itt élnek, de vannak arab gyerekek az iskolában, és suwaedi lakosok, akik itt dolgoznak, de nem itt laknak...” (N, zs; Harduf)

Az is szóba került a zsidó alanyok esetében, hogy a mindennapi életben az arabokkal leginkább egyfajta alárendelt helyzetben találkoznak, mint alkalmazottak, szolgáltatást nyújtó valakik, (például eladó, takarító, fodrász), nem egyenrangú félként (például osztálytárs, munkatárs, üzlettárs).³

„Láttam a [Harduf-béli, zsidó] tanáromat és a barátaimat a mi üzleteinkben vásárolni.” (A1, a; Shefar’am)

„Azt hiszem gyerekként az egyetlen valódi találkozásom arabokkal akkor volt, amikor vásároltunk.” (I1, z; Mitsgav)

Az iskola is egy kapcsolódási pont: a kisebb lakóegységek közösségei közti civil kapcsolatokat az is nagyban meghatározza, hogy a család gyermekei hova járnak iskolába. A gyerekek és fiatalok másodlagos szocializációs közege az iskola (Csepeli 2006). Erre egy arab és egy zsidó szülő is konkrétan kitért.

„[...] tudod a mély kapcsolatok, amikor egymásnál alszanak, együtt fociznak, együtt zenélnek, együtt mennek moziba... Ilyen igazi barátság azokkal jön létre, akikkel együtt is tanulnak.” (D, z; Harduf)

„Még ha vannak is [barátaik] a zeneiskolából vagy a sportiskolából, nincs nagyon közeli kapcsolatuk. Nem olyanok, mint a barátok, akik az iskolából vannak, akikkel mindennap együtt vannak, egész nap, nem ugyanaz a kapcsolat.” (H, a; Shefar’am)

A gyermekek kapcsolata hatással van a családok közt esetlegesen kialakuló kapcsolatokra is, ami nagyban meghatározza a közösségek közti kapcsolatok sűrűségét és mélységét is. A két társadalmi csoport és a helyi közösségek oktatási intézményeinek szegregációja nagyban hozzájárul a két csoport tagjainak egymás iránti idegenségéhez.

A helyi zsidó települések lakói gyakran látogatják az arab településeket, főként Shefa’aramot, mivel az a legközelebbi város, ahol orvosi ellátás és szélesebb körű vásárlási lehetőség adódik, kiterjedt a szolgáltatói szektor. (Okot ad az átjárásra a zsidó üzletek szombatontként való zárva tartása is.) Az arab lakosok a zsidó településekre leginkább csak munka vagy iskola miatt mennek, illetve néha szabadidős tevékenységként járnak át szomszédos faluból (Suwaed), illetve a városból (Shefa’aram).

„Időnként jöttünk ide talán, a játszótérrel használni és ilyesmik.” (Ad, a; Suwaed)

A zsidó nyilatkozók részéről felmerült a félelem is, mint a kapcsolatteremtést korlátozó tényező.

„[...] ...és Shefar’amban mászkálni, egyedül, nem tenném. Túl ijesztő nekem. És ez nem... Ez irracionális félelem, nem tudom kontrollálni.” (I1, z; Harduf)

„Szoktam velük találkozni... Mind egy régióban élünk, falvakban, úgyhogy szoktam őket látni, de mindig volt egy olyan érzésem, hogy tartózkodom, félnem kell.” (I1, z; Alon Hagalil)

Mindkét idézett nyilatkozó kitért rá, hogy ez a félelem általános, nem köthető személyes élményekhez. Az interjúk tanulsága szerint a két csoport közti távolság és feszültség fő oka a félelem és az ismeretek hiánya.

A két csoport társadalmi elhatárolódásának okai civil nézőpontból: problémák, akadályok

A zsidó nyilatkozók az interjúk során a következő problémákat emelték ki: emberek általános természete, egyoldalú oktatás, kevert iskolák hiánya, arabok támogatottságának hiánya (civil, intézmény, település, oktatás), nyelvi korlátok, bizalmatlanság, gyanakvás, tudatlanság (fennálló helyzet hiányos ismerete), kormánypropaganda, média, arabok

kisebbségérzete, zsidók felsőbbrendűség érzete, irracionális félelem (zsidók részéről), heterogén környezet és találkozás hiánya.

„Most is Shefr'am-ból jövök, egy lány [...] elkezdett beszélni hozzám arabul, csak mert találkoztunk és azt gondolta, tudok beszélni, de nem... Újra és újra, tudod, szégyen, hogy nem tudok.” (D, zs; Harduf)

Az arab nyilatkozók a következőket említették: kevert iskolák hiánya, nyelvi korlátok, nincs valódi együttélés, történelmi sérelmek feldolgozatlanlansága, társadalmi egyenlőség hiánya, arab lakosság diszkriminációja, gyűlölet, félelem és bizalmatlanság, média, tudatlanság és tévhitek.

Az interjúalanyok mindannyian említették a nyelvi korlátok problémáját, a szegregált iskolákat, a tudatlanságot, a média keltette feszültségeket, a két csoport közti általános bizalmatlanságot és a társadalmi egyenlőtlenségeket (arab lakosság diszkriminálása). Ezek alapján elmondható, hogy a főbb problémák tekintetében nagyban egyezik a két oldal véleménye. A zsidó alanyok közül többen is említették a tananyag hiányosságát és egyoldalúságát: azáltal, hogy nem tanulják a másik csoport narratíváját, nem tanulnak a valós helyzetről és a megszállt területekről, nincsenek tisztában a fennálló helyzettel és ez a tudatlanság még inkább elhatárolja őket a másik csoporttól (az arabok is a zsidó tanrend szerint tanulnak).

„Korábban nem tudtam semmit a Nyugati partról. Van egy öcsém, 16 éves, és néhány héttel ezelőttig nem tudta, hogy a Nyugati part létezik. És nem azért, mert hülye... [...] Például nekem fogalmam sem volt arról, mint csinál a katonaság a Nyugati parton és milyen ott élni.” (I, zs)

„Nem tudtam, hogy van... Nem is tudtuk, hogy vannak megszállt területek. [...] úgy beszéltek róluk, mintha az ellenség lenne ott, nem tudtuk, hogy menekültek is vannak, akik korábban rendszeren éltek, tudod, nem mondták el nekünk az arabok vagy a Nakhba narratíváját.” (D, zs)

Összességében a zsidó megszólalók többen reflektáltak a rendszerre, a kormány és az oktatás felelősségére (a feszültség és szegregáció okozóiként), míg az arab nyilatkozók ugyanazokat a problémákat említve általában kevésbé határoztak meg felelősöket.

A felsorolt problémákra adható lehetséges válaszok és a társadalmi integráció fokozása érdekében megvalósítható változtatások kapcsán a következők merültek fel az interjúk során.

Zsidó nyilatkozók szerint: arab nyelv oktatása, kevert iskolák, jogi egyenlőség, egyenlőségérzet építése, szélesebb körű oktatás (például mindkét narratíva), projektek, közös célok és tevékenységek (munka, üzlet, oktatás).

Arab nyilatkozók szerint: kevert iskolák, kiskori találkozás, a Nakhba állami szintű elismerése, jobb oktatás, egyenlő bánásmód, közös üzletek, több találkozás, projektek.

A nyilatkozók által felsorolt esetleges megoldások a heterogén környezet hiányára (projektek, találkozási lehetőségek, közös tevékenységek és iskolák), az oktatás minőségére és a tananyagra (nyelv, több nézőpont hiánya), illetve a kormány szabályozásaira és állásfoglalására reagálnak (rendszerszintű egyenlőtlenségek, történelmi egyoldalúság).

Gyakorlati nehézségek az együttműködés és interakció során, a heterogén csoport/társadalom (a projekt során megmutatkozó) problémái

Az interjúkon keresztül arra is választ kerestem, hogy a projekten belül megvalósuló találkozás és interakció megvalósulása során milyen nehézségekbe és akadályokba ütköznek a csoport tagjai. Az eddigi tapasztalataim és információim alapján azt feltételezem, hogy a felmerülő problémák tekintetében a heterogén csoport bizonyos mértékben reprezentálja a társadalom egészét.

„Azt gondolom, hogy ez a valóságot tükrözi, ez a projekt mikrokozmosza tud lenni a valóságnak, azt tükrözi...” (It, zs)

Zsidó résztvevők által kiemelt nehézségek: férfi-nő viszonyok, nők helyzete az arab társadalomban, arabok kisebbségérzete, zsidók felsőbbrendűség érzete, eltérő társadalmi normák, arab társadalom szabta korlátok (utazás, bulizás), nyelvi korlátok, sértettség, tapasztalat és korábbi kapcsolat hiánya, gyanakvás.

Arab résztvevők által kiemelt nehézségek: nyelv, férfi-nő viszonyok, hovatartozás kérdése – zavartság (2 társadalom), nyelvi korlátok, félelem, arab társadalom korlátai és szigora.

Minden interjúalany kiemelte a nyelvi korlátok problémáját, illetve a kultúra és a társadalmi normák különbségeit. Jellemzően a zsidó nyilatkozók hangsúlyozták a társadalmi hierarchia megjelenését (az arab résztvevők kisebbségérzettel állnak a zsidó társasikhoz, a zsidók pedig eleinte büszkén, egyfajta felsőbbrendűséggel viseltetnek a másik csoport tagjai iránt).

Közös nyelv hiánya

A két csoport nyelv tekintetében is elkülönül. Az arab résztvevők mind anyanyelvi szinten, mind az intézményi környezetükben (például iskola) és a szűkebb társadalmi környezetükben arabul beszélnek. Ugyanakkor tanulnak héberül az iskolában, ami fordított esetben nem mindig mondható el: a zsidó iskolákban csak korlátozott mértékben van jelen az arab nyelv oktatása. Az interjúalanyaim közül többen utaltak arra, hogy ugyan tanulják a másik nyelvet, nincs lehetőségük a gyakorlatban alkalmazni és fejleszteni azt. Ennek a heterogén összetételű környezet hiánya lehet az egyik oka. Egymás megértése alapvető feltétele a minőségi kapcsolatok létrejöttének és kialakulásának.

„Nem tudtam, hogy beszéljek velük, nem beszéltem héberül.” (A1, a)

„Nem tudsz valaki olyannal mély barátságot kötni, akivel nem tudsz beszélni.” (II, zs)

Azonos nyelvi kódrendszer hiányában a két résztvevő fél között gyakori egymás félreértése, félreinterpretálása és az egymás iránti tartózkodó magatartás. A nyelvből fakadó nehézségek ezen aspektusát kizárólag a zsidó nyilatkozók említették. A két nyelv oktatásának (és társadalom szintű használatának) aránytalansága miatt lehet, hogy az arabok sokkal több esetben értik a zsidók beszédét, mint fordítva.

„Héberül és arabul beszélni. Mindig azt gondolod, hogy rólad beszélnek, mindig azt gondolod, hogy rajtad nevetnek.” (Id, zs)

„Például amikor a buszon hallok két arab srácot beszélgetni, nem tudom, hogy rólam beszélnek-e vagy nem... És valószínűleg valami hülyeségről beszélgetnek, és, ha érteném miről, akkor nem aggódnék.” (I, zs)

Részben a nyelvi korlátok miatt is, a projektet többen is elhagyják a kezdeti időszakban, amely emiatt is a folyamat egyik legnehezebb szakasza.

„Hallasz valakit beszélni, nevetni és nem tudod, miről beszélnek.[...] Ha te arab vagy és én zsidó, egyből oda fogunk kilyukadni, minden emberek közti probléma egyből zsidók és arabok közötti problémává válik.” (Y, zs)

Az, hogy az arab lakosok kötelezően tanulnak héberül, szintén az általánosan fennálló hierarchiát támasztja alá, a felek alsóbb- illetve felsőbbrendűség érzetét erősíti.

„Végül mi vagyunk az erősebbek a helyzetben, amikor egy ilyen helyzetben vagy érzed, apróságokon keresztül, például miénk a nyelv is...” (It, zs)

A közös nyelv hiánya nagymértékben megnehezíti a kapcsolatteremtést a projektben, de az interjúk során elhangzottakból az derül ki, hogy a gyakorlatban, a közös munka során ezen képesek átlendülni a résztvevők.

Korábbi ismeretség hiánya, idegenség

Megnehezíti a kapcsolatteremtést az is, hogy a csoportok tagjai sok esetben korábban szinte egyáltalán nem kerültek közelebbi kapcsolatba egymással. Az előítéletek és az egymástól való félelem a valódi találkozás hiányában megdöntetlenek maradnak és rögzülnek. A két csoport tagjai hiába élnek egymás mellett a társadalomban, nem tanulnak meg egymással együtt lenni: valójában nem ismerik egymást, egymás szokásait, kultúráját, viselkedésformáit.

„A zsidó srácok nem nagyon találkoztak arabokkal egészen mostanáig, annak ellenére, hogy nagyon kis távolságra élünk egymástól. Nincs külön zsidó és arab része Izraelnek, mégis valami oknál fogva a kommunikáció nem túl gyakori.” (Ad, a)

„Ez olyan, hogy tudod, hogy itt vannak, tudom, hogy arabok vannak körülöttem, tudom, amikor az autóból látom a falvaikat, tudom, hogy, mint az enyém, de valahogy ez az egész még sincs jelen az életemben.” (It, zs)

A fennálló helyzet természetessé válik az egymástól szeparáltan élő közösségek tagjai számára: gyakran 5–15 percnyi távolságra élnek egymástól, de korábbi tapasztalatok hiányában mégsem tudják, miként közeledjenek egymáshoz, ha interakcióra kerül sor.

„Tudod, mint a speciális igényű emberek... Azt hiszem ugyanúgy viselkedtem, mint velük. Ez olyan, hogy nem tudod, hogy kellene velük beszélned, nem tudod, mit csinálj. nem tudom, hogy magyarul beszéljek el. Nem tudod, hogy kell velük kommunikálni.” (Id, zs)

Az oktatás nagymértékű szegregációja tűnik a széthúzás egyik legfőbb okozójának a társadalom szintjén. A gyerekek család utáni legfontosabb szocializációs közege az iskola (Csepeli 2006), ezért ez nagymértékben befolyásolhatja, illetve korlátozhatja a társadalmi integráció lehetőségét. Az iskola- és osztálytársakkal való találkozás és kapcsolatteremtés nem opcionális, hanem adott és szükségszerű: a nyitottság, tolerancia és szolidaritás kialakulásának szempontjából fontos a környezet heterogén összetétele. A szegregált oktatási intézmények miatt az izraeli állampolgárok egy olyan környezetben szocializá-

lódnak, amely nem reprezentatív a társadalom egészének összetételét tekintve, a két népcsoport többszintű elkülönülése miatt az egymással való találkozás és interakció nem természetszerű. Minél későbbi életkorban kerül sor a találkozásra, annál nehezebb a különbségek elfogadása, a tolerancia és az elfogadás kiépülése és egy általános bizalom megteremtése a két csoport tagjai között (Németh 2008).

Társadalmi hierarchia

Többen is említették a zsidó nyilatkozók közül, hogy az arab résztvevők hozzáállásán és viselkedésmódján az látszik, hogy kevesebbnek, kevésbé ügyesnek érzik magukat zsidó társaiknál. Fontosnak tartom, hogy ezt a projektvezetőkön kívül kizárólag a zsidó nyilatkozók említették: ez is azt mutatja, hogy ők más pozícióból beszélnek, mint az arab nyilatkozók, a társadalomban elfoglalt helyük inkább lehetővé teszi számukra, hogy kritikusán, reflektíven tekintsenek erre a viszonyra és a saját szerepükre.

„Azt gondolom, hogy ez a valóságot tükrözi, ez a projekt mikrokozmosza tud lenni a valóságnak, azt tükrözi. Mindent egybevetve mi vagyunk az erősebbek, mi uraljuk a helyzetet.” (It, zs)

Néhány zsidó nyilatkozó, valamint az egyik arab projektvezető említették azt is, hogy a zsidó résztvevők túl „büszkék”, arrogánsak, többre tartják magukat a másik csoportnál, eleinte egyfajta természetes lenézéssel állnak az arab társaikhoz.

„A zsidók valahogy lenézik az arabokat, büszkék... [...] Az arabok folyamatosan azt érzik, hogy a zsidók fentebb állnak. A rendszer miatt is, amiatt a 20 év miatt⁴, amiről beszéltünk, a katonai közigazgatás...” (F, a)

„Az elején olyan volt, úgy éreztem, mintha szégyenérzetük lenne, hogy azt érzik, mi jobbak vagyunk, mi mindent jobban csinálunk, a színházat, a színjátszást... és ők magukban vannak, és nem érzik magukat szabadnak.” (Id, zs)

Az alá- és fölérendeltség érzete is megnehezíti az egyenlőség jegyében megvalósuló együttműködést. Úgy gondolom, hogy ez egy általános probléma, amely az interjúalanyok elmondása szerint az egyének viselkedésére is hatással van.

„Azok is, akik az én iskolámban tanulnak, így érznek, mindig felmerül, hogy az arabok kevesebbek, és a rasszizmus... Mindig felmerül, minden beszélgetésben.” (II, zs)

Kulturális különbségek, társadalmi normák

A kulturális (nyelvi, vallási) különbségek problémáját is szinte minden alany említette. Mivel a csoportok tagjai többnyire csak felületesen érintkeznek egymással, a másik kultúrája idegen és ismeretlen marad számukra. A hangsúlyosan kultúrára és vallásra épülő zsidó és arab társadalmakban mások a társadalmi normák, viselkedésre vonatkozó elvárások és korlátozások és egy kisebb létszámú, heterogén csoport esetében ezek a különbségek élesen megmutatkoznak. Elsősorban a nők és férfiak viszonyát említették sokan, mint szélsőséges különbséget és nehézséget a kevert közösségben. Az arab résztvevők számára furcsa, és gyakran zavarba ejtő a zsidó lányok és fiúk egymás iránt való közvetlensége.

„Az egész, ahogy az arab társadalom látja a nőket, például a barátaim nem járhatnak el ott-honról, nem lóghatnak velünk, nem lehetnek csak úgy... És az is, ahogy a nőkkal bánnak.” (II, zs)

„Mi nagyon sokat érintkeztünk, fogdostuk egymást állandóan, a zsidó fiúk és lányok, és számukra ez nagyon furcsa volt [...]. Úgyhogy a fiúk nem értették, mit csinálunk, és olyan volt, mintha azt éreznék, hogy mondunk valamit, amit mi nem akartunk nekik mondani.” (Noa, zs)

„Ahogy a barátok viselkednek egymással, fiúk és lányok, például a lányok a fiúk ölébe ülnek, de csak barátok, az nagyon furcsa volt nekem.” (W, a)

A zsidók számára is furcsa, hogy az arab résztvevők mennyire más szabályok szerint élnek. Mivel általában a gyerekek nem kerülnek heterogén környezetbe, ezekkel a nyilvánvaló különbségekkel a valóságban nem szembesülnek, még ha elméleti szinten tudnak is rólok. Az is nehézség lehet, hogy az arab társadalomból érkező résztvevők viselkedés tekintetében sokkal korlátozottabbak, mint a zsidó társaik. Ez a projektben való részvételt is akadályozhatja: az egyik zsidó résztvevő említette, hogy a csoport arab tagjai közül többen menet közben elhagyták a csoportot, a családjuk akaratából.

A projekt esetleges, maradandó hatásai a résztvevőkre

Kapcsolatteremtés

A projekt elsődleges, maradandó hatása a két csoport között létrejövő találkozás és kialakuló kapcsolat. Korábbi kapcsolatok tekintetében a résztvevők háttere eltérő: van, akinek korábban is voltak csoportközi kapcsolatai, és van olyan, akinek ez az első alkalom az ilyen típusú kapcsolatteremtésre.

Bár az arab–zsidó kérdést és konfliktust tekintve országos szinten folyamatos a feszültség, a részt vevő fiatalok elmondásából az derült ki, hogy a gyakorlati érintkezés és interakció hiányában a mindennapi életük szintjén hozzászoknak a fennálló helyzethez. Tudatukban jelen van a konfliktus, a csoportközi feszültség és bizalmatlanság, de ez természetes számukra, nem kérdőjelezi meg az okait, előzményeit és hatásait a saját életüket tekintve. Erre kimondottan a zsidó résztvevők utaltak, volt, akit ennek realizálása motivált a projektben való részvételre.

„És hogy gondoltál az arabokra? Nem nagyon gondolkodtam ezen, mert egyáltalán nem volt kapcsolatom velük.” (IIa, zs)

„Folyamatosan érzed a helyzetet, folyton háborús helyzetek vannak, de annyira hozzászoksz, hogy olyan, mintha nem is létezne...” (II, zs)

A csoportok közti bizalom és együttműködés kialakulásához elkerülhetetlenül szükséges egy heterogén környezet, ahol a kapcsolatteremtés esetlegesen megvalósulhat. A települési és oktatási elkülönültség (a kevert városokon kívül) nagyon kis mértékben törik meg, a (kimondottan erre a problémára reagálva létrehozott) kevert etnikumú iskolákon kívül ritkán, de van rá példa, hogy a zsidó iskolákba arab diákok is járnak – fordított helyzetről senki nem számolt be. Ezt főként az arab és zsidó iskolákban zajló oktatás színvonala indokolja, illetve az, hogy a zsidó közösségbe való integrálódás a társadalmi

dominanciából fakadóan hasznos. Ez a projekt, sok másikkal egyetemben, erre a hiányra is reagál.

„De ahogy a találkozások zajlottak, már nem volt olyan furcsa többé, olyan volt, mint egy baráti találkozó. Talán a második évtől, a második évben olyanok voltunk, mint egy baráti társaság.” (Id, zs)

A zsidó oldalról sokan említették azt is, hogy az oktatás egyoldalúsága és a társadalmi szintű szegregáció miatt jellemzően nem rendelkeznek széles körű, átfogó tudással a másik csoport kultúráját és történelmét illetően: míg az arabok a zsidók történelmét tanulják és a zsidó (nemzeti) ünnepeket kötelesek tartani az iskolákban, ez visszafelé nem valósul meg, heterogén környezet hiányában pedig tapasztalati úton sem tanulhatnak a másik csoport narratívájáról.

„A projektben megtanultam, hogy gondolkodnak, jobban megismertem a társadalmat, megtanultam hogyan beszéljek hozzájuk... nagyon sokat segített.” (Al, a)

Azáltal, hogy találkoznak egymással egy semleges környezetben lehetőségük nyílik a másik oldal valódi megismerésére és a társadalmi status quo megkérdőjelezésére és mélyebb megismerésére. Ez kulcsfontosságú a csoportközi kapcsolataik további alakulásában: nyitni tudnak a másik oldal narratívája és kultúrája felé, ami feltétele a megismerésének és elfogadásának. Azáltal, hogy együtt dolgoznak, a közös munkán és az együtt töltött időn keresztül egymásról és egymástól is tudnak tanulni.

Az egyik arab projektvezető (szociális munkás) kiemelte a kapcsolat létrejöttének hangsúlyosságát a zsidók számára kötelező katonaság szempontjából is:

„Mert Izraelben, tudod, a zsidók elmennek katonának és nagyon fontos volt, hogy az előtt csináljunk velük valamit [...] Képzeld el egy 19 éves srácot, aki a katonaságban van, de előtte 3 évig rendszeresen időt töltött arabokkal, emberségesebb tud lenni, érted? [...] Ennek a találkozásnak a hatása nagyon-nagyon sokat számít abban, hogy mit csinálnak ott.” (F, a)

Szerinte kulcsfontosságú a zsidók számára, hogy a katonaság előtt kapcsolatba kerülnek arabokkal: a személyes kapcsolat következtében máshogy viszonyulnak majd a pozíciójukból fakadóan alárendelt arab civilekhez.

„Én tudok dolgokat, amiket más arabok nem, mert ők a zsidókat csak a katonaság oldaláról látják, én pedig látom a mindennapi embereket.” (W, a)

„Az egyik lány a táborban, akivel az első naptól fogva jó barátok voltunk, az utolsó napon, az egyik párbeszédben elmondta, hogy még most is, egy hónap után, valahányszor rám néz, nem tud mást látni, csak egy izraeli katonát.” (I, zs)

A katonaság, mint rengeteg esetben, kizárólagos kapcsolat a két csoport között, nagyban meghatározza a csoportok egymáshoz való viszonyulását. Azokon a területeken, ahol egyébként nincs csoportközi keveredés és találkozásra lehetőség, az arab lakosok a zsidókat testközelből a katonákon keresztül ismerik, látják. Ezt a fajta kapcsolatot pedig a személyes, ettől eltérő tapasztalatok helyett a történelmi sérelmek és a média keltette feszültség egészíti ki. Az egyik arab projektvezető (rendező) emelte ki annak fontosságát, hogy a személyes találkozás önmagában képes lehet arra, hogy valamennyire ellensúlyozza a rossz élményeket, illetve a viszony újragondolására ösztönözze a résztvevőket.

Megértő diverzitás

A találkozók kezdeti időszaka az ismerkedés, a két csoport közti különbségek felismerése és az esetleges közös pontok megtalálása. A közös érdeklődés mentén szerveződött heterogén csoport közös célja és érdekei adnak irányt az együttműködéshez. Munka szempontjából a projekt második éve a legintenzívebb: ez az időszak a színdarabra való felkészüléssel és az európai úttal telik. Az érintettek beszámolóiból az derül ki, minél inkább a kitűzött célra és a közös munkára kellett koncentrálniuk, annál inkább oldódtak a csoportthatárok: nagymértékű változás állt be a csoportdinamika egészében.

„Az idő, amit Németországban töltöttünk sokkal közelebb hozott minket egymáshoz, és mert nagyon sok tartalmas időt töltöttünk együtt, nagyon sokunk sok barátot szerzett, sok kapcsolatot jött létre. Korábban nagyon tiszta volt, hogy vannak az arabok és a zsidók, külön oldalon, de aztán keveredtek és mind csak barátok lettünk.” (Ad, a)

Az elmondottak szerint az intenzív munkán túl még inkább összehozza a résztvevőket a közös utazás. A résztvevők fokozatosan közelebb kerülnek egymáshoz és a folyamat során kialakul egyfajta „homogén” csoportközösség, az attitűdök változása lehetővé teszi a sokféleség elfogadását és a külső csoporttal szembeni negatív prekoncepciók felszámolását.

„A projekten dolgozva, amikor közelebb és közelebb kerültünk az utazás időpontjához, a csoportdinamika megváltozott. Barátok voltunk és többé nem voltak arabok és zsidók, mind csak tinédzserek voltunk, akik jól érezték magukat a közös munka során.” (Ad, a)

A folyamat során kialakuló csoportközösségben már nem csak az etnikai és kulturális különbségek hangsúlyosak, hanem a hasonlóságok is: egy azonos érdeklődésű tinédzserekből álló csoport közösen próbál létrehozni valamit. A feladaton közösen dolgozva partnerekké válnak és ezáltal egy heterogén csoportközösséget tudnak alkotni.

„A köztünk lévő különbségek nem igazán számítanak, mert végül csak egy csoport fiatal letünk és az arab–zsidó hovatartozás nem számított többé.” (Id, zs)

Ez közvetlenül nagyon szűk réteget érint (projekt érintettjei), de ebben a folyamatban való részvétel kulcsfontosságú lehet (ebben az életszakaszban) a résztvevők jövőbeli kapcsolatait és hozzáállását tekintve. Annak megtapasztalása, hogy a kulturális és társadalmi különbségeket félretéve a találkozás egymással valójában egy átlagos kapcsolatteremtés is lehet. Ez nagyon fontos abból a szempontból, hogy hogyan tekintenek a másik csoport tagjaira a mindennapi életben. Egy ilyen élmény segítségével természetesebbé válhat a csoportközi interakció és kapcsolatteremtés, mivel már nem valami ismeretlen, idegen dolog

„Egy csoport, ahol nem kedveltem mindenkit, nem volt kapcsolatom mindenkivel, de ez pont így van bármilyen más helyzetben is. Nagyon sokat ad, ezt érezni ebben a kontextusban, azt érezni, hogy csak emberek vagyunk, akik találkoznak, hogy ez valójában sokkal egyszerűbb, mint gondolnád.” (It, zs)

Ez azért különösen fontos, mert (elmondásuk szerint) a média, a sajtó, a politikusok és a hiányos tudás okozta tévhitek, a konfliktus, az események és az elszigeteltség miatt a félelem és bizalmatlanság nagyon magas szintű.

Különbségek és hasonlóságok megismerése

A zsidó nyilatkozók elmondásából az derül ki, hogy a mindennapi életben csak felületes tudásuk van az arab társadalomról és a történelem másik, palesztin narratívájáról, ez pedig még inkább teret enged az előítéleteknek és téves preconcepcióknak, illetve akadályozza a kapcsolatteremtést és a csoportok, vagyis a társadalom egészének integrációját.

„Azt hiszem számomra az egyik legnehezebb dolog annak megértése volt, hogy hiába nem akarom elhinni, van valamiféle szakadék köztünk. Nem azt akarom mondani, hogy ezen lehetetlen túllépni, de létezik...“ (I, zs)

A valódi, csoportközi ismeretségeken keresztül újraértelmezhetik a helyzetet, amiben élnek. A nyilatkozó szülők által elmondottak arra engednek következtetni, hogy a társadalom megosztottsága és dezintegráltsága nehéz helyzetbe hozza mindazokat, akik kapcsolatba kerülnek a másik csoporttal: kapcsolatok hiányában a viszonyok tisztázatlanok és zavarba ejtőek számukra. A viszonyrendszer kiépülését segíti az érintkezés, aminek során körvonalazódnak a különbségek, amihez már tudnak valamilyen módon viszonyulni a résztvevők. Az integráció szempontjából nagyon fontos annak felismerése és elfogadása, hogy a csoportok nem egyformák és nem is lehet őket azzá tenni.

„Szóval meglátta a különbséget és meg tudta őket határozni, hogy nem egyformák, ők nem olyanok, mint én, nem olyanok, mint a barátaim.“ (Mj, zs)

„Azt gondolom, hogy meglátta, megértette a konfliktust a zsidók és arabok között a színdarabon keresztül, amin együtt dolgoztak. Ez az egyik dolog. A másik, hogy hirtelen megértette, hogy ő egy arab egy zsidó helyen.“ (H, a)

A kutatásomra alapozva azt gondolom, hogy az általam vizsgált generáció (a kutatás idején 16–18 évesek) számára a konfliktus nagyobb mértékben alapszik készen kapott, megkérdőjelezetlen tudáson, mint személyes tapasztalaton és élményeken. Már a korai, tudattalan szocializáció során megöröklik ezeket a habitusokat és attitűdöket, minden későbbi tapasztalatuk ezen a szűrőn keresztül konstruálódik. A konfliktusban élnek és megélik a társadalom dezintegráltságát, azonban nem feltétlenül értik annak okait, kérdések és zavar van bennük ezzel kapcsolatban. A hallottak alapján úgy vélem, hogy a projektben részben (mintámat tekintve legalábbis) olyanok vesznek részt, akik ezt meg szeretnék érteni és megkérdőjelezik a készen kapott tudást, a fennálló helyzetet, illetve vannak olyanok is, akik a találkozás eredményeként tesznek fel kérdéseket a helyzettel kapcsolatban (tehát ez alapvetően már egy szelekció a reflexióra és a másik csoportra való nyitottság tekintetében).

„Ez nehéz, mert miután megismered a helyzetet és igazán elgondolkodsz rajta, minden sokkal-sokkal bonyolultabbá válik. Nagyon sok dolog, ami egyértelmű az életünkben, hirtelen nagyon bonyolulttá válik. Szóval megértem, hogy az emberek félnek kapcsolatba kerülni ezekkel a kérdésekkel vagy ezzel a témával...“ (It, zs)

Együttműködés megtanulása

Az együtt töltött idő során a különbségek megismerésén és a kezdeti nehézségeken túllendülve lehetőségük nyílik az együttműködés, együttlét és az egymással való viselke-

Az együttműködésre való hajlandóság mintázatai a két etnikai csoport között *a projekt szakmai munkáján keresztül*

Feltételezésem szerint azok, akik részt vesznek egy ilyen projektben, az átlagosnál magasabb szintű hajlandóságot mutatnak az együttműködésre. Az interjúk alapján azt gondolom, hogy a zsidók mind a projektekben való részvétel, mind a konfliktusra való reflektálás tekintetében tudatosabbak, mint az arabok. Sokkal többször utaltak rá, hogy a fennálló helyzet és viszony zavarja őket, azt jobban meg szeretnék érteni, tanulni róla, változást elérni. Erre az egyik projektvezető utalt is:

„Azt érzem, hogy a zsidókat sokkal jobban érdekli ez a kérdés. [...] A zsidók inkább érzik azt, hogy a gyerekeiknek találkozniuk kell az arabokkal, mint fordítva. [...] Felelősnek érzik magukat és változtatni akarnak. Ezért is akarják, hogy a gyerekeik zsidó–arab projektben részt vegyenek.” (F a)

Azt mondja, hogy ő a résztvevő zsidók részéről egy kollektív felelősségérzetet tapasztal a fennálló helyzetért, amiben a történelmi események és a jelenlegi társadalom berendezkedése, a társadalmi hierarchia is szerepet játszhat.

Ami az adott eseten túlmutató, hasonló kezdeményezésekben való részvételt illeti a vizsgált minta esetében, a zsidó résztvevők közül ketten vesznek részt másik, hasonló tevékenységben, és egy volt résztvevő jelenleg ebben a projektben dolgozik rendezőasz-szisztensként.

„Benne vagyok egy másik projektben is, az a neve, hogy Kreativitás a Békéért. Ott ez a harmadik évem.” (I, zs)

Egyikük színházi csoportban való részvétel során szerzett élményei és tapasztalatai által inspirálva kezdett bele egy önálló (szintén helyi szintű) projektbe többedmagával, amelynek keretei között a szomszédos beduin falu, Ka'biyya velük egykorú lakóival találkoznak heti rendszerességgel.⁵ Ezen túl hangot adott hasonló jövőbeli terveinek is.

„Azt hiszem, belekezek majd egy projektbe. [...] Valami olyanba, mint ez. Valami olyat akarok találni, ami mindannyiunkat megszólít. Mint itt a színház, de ez lehet, sport, művészet bármi... és azon keresztül találkozni és beszélni.” (I, zs)

Kapcsolatok a projekt után

Az interjúkon keresztül azt is vizsgáltam, hogy a résztvevők rendelkeztek-e csoportközi, arab/zsidó kapcsolatokkal a projekt előtt, illetve ha nem, az mennyiben változott a projektet követően. A személyes, csoportközi kapcsolatok 3 fokozatát különböztettem meg az interjúk alapján: nem rendelkezik (N), korlátozottan rendelkezik (K), rendelkezik (I). Korlátozott alatt azt értem, hogy közvetettek vagy nem közeliek a kapcsolatok. A 7 meginterjúvált résztvevő projekt előtti és projekt utáni (3+1 zsidó, 3 arab), csoportközi kapcsolataiban való elmozdulást tekintve a következőket találtam (projekt előtt>projekt után).

Három esetben (2 zsidó N>K, 1 arab K>I) kisebb elmozdulás történt a skálán. A további négy esetben (N>I) viszont teljes elmozdulás történt (2 zsidó, 2 arab), míg a

projektet megelőzően nem rendelkeztek csoportközi kapcsolatokkal, a projektet követően már igen.

„Mostantól keresni fogom a kapcsolatokat és a változást...” (I, zs)

Ami az érintett (és kérdezett) szülőket illeti, volt, aki úgy nyilatkozott, hogy gyermeke a projektben szerzett először a másik csoportból barátokat, de felmerült, hogy a projektben szerzett ismeretségek természetüknél fogva nem tudnak olyan erőssé válni, mint az iskolában kialakuló kapcsolatok.

„Amikor csatlakoztak a projekthez, az együttműködés elég jó volt. Beszéltek egymással, együtt nevettek, egy baráti kapcsolat volt. De a projekt végeztével elváltak.” (M, zs)

Generációs különbségek

Az interjúk során felmerült a generációs különbség kérdése az együttműködésre és kapcsolatteremtésre való hajlandóság tekintetében. Az egyik arab résztvevő külön kiemelte ezt a különbséget a történelmi események (államalapítás, Nakhba: 1948) összefüggésében. Szerinte a generációs attitűd az ettől, vagyis a konfliktus egyik kulcseményétől való történelmi távolodás függvényében változik:

„Mi valahogy már túl vagyunk a Nakhba-n, és a zsidók, valahogy már túl vannak a holokauszton, és mi egyszerűen csak... vannak fontosabb és sürgősebb ügyeink, szerintem nagy a különbség. Ha a nagyszüleim generációjára nézek, nekik annyira a jelenük a Nakhba, az egész szétválásztás az arabok és zsidók között, egy nagyon hangsúlyos és aktuális probléma számukra. [...] Az én generációm, mi csak élni akarjuk az életünket.” (A, a)

Szerinte a zsidóknak hasonló módon nehezíti meg a kapcsolatteremtést a holokauszt emléke, mint az araboknak a Nakhba. Az egyik szülő szerint egyre több olyan zsidó fiatal van, aki kritikusan áll a fennálló rendszerhez.

„De most nagyon sok olyan gyerek van, aki azt mondja, nem nyújtok segítő kezet ennek a bűnöző társadalomnak. És ez sokkal jobb, mint az én időmben volt, de ezen kívül... Nem vagyok benne biztos. Azt gondolom, hogy jobb a helyzet, ez egy folyamat.” (D, zs)

Azok közül, akik a projektben jelenleg részt vevő generációt a korábbiak ismeretének fényében tudják vizsgálni ketten is említették a technológia fejlődésének a fiatalokra gyakorolt hatását, mint generációs változást.

„Úgy a projektben is, meg amúgy is, mások a gyerekek. Azt gondolom, hogy talán a technológia miatt, Facebook, Whatsapp... Azt érzem, hogy a gyerekek, nem is tudom, sokkal közelebb vannak egymáshoz, sokkal inkább kapcsolódnak valamilyen módon.” (N, zs)

A zsidó rendező a technológiának a találkozás szempontjából előnyeit és hátrányait is megfogalmazta:

„Egyrészt nyitottabbak, nagyobb a nyitottság a másik oldal felé, természetesebbé vált nyitottnak lenni, mert sok dologra nyitottak, pl. a TV. Jobban nyitnak a világ felé, mint régen. Másrészt viszont kevesebb az akaraterejük. Akarnak csinálni dolgokat, de nincs elég energiájuk, mert pl. a TV elveszi azt. Szóval egyrészt nagyobb a nyitottság és könnyebb, másrészt ténylegesen csinálni valamit, nehezebb. Ráadásul a társadalom, mindkét oldalról, szélsőségesebb, mint volt.” (Y, zs)

A projekt esetleges társadalmi hatásai makroszinten

Sztereotípiák ellensúlyozása

Ahogy arra korábban kitértem, a projekten belül megszülető személyes ismeretségek kialakulása ellensúlyozhatja a csoportok egésze iránti előítéleteket, az érintettek ezeket meg tudják kérdőjelezni. A résztvevők életkora ismételten hangsúlyos, mivel annak a generációnak a tagjai, amely hamarosan a társadalom aktív rétegét fogja képezni, így az, hogy ők milyen hozzáállással, attitűddel és célokkal lépnek át életük következő szakaszába, kulcsfontosságú a társadalom egészének alakulását tekintve: az általuk tapasztalt dolgok és a kérdések, kételyek, ötletek és szándékok a magánéletükön túlmutatóan is meghatározóak. Egyénekről beszélünk, egyéni változásokról és élményekről, de a társadalom egészét ezek az egyének alkotják. Több nyilatkozatból is kiderül, hogy a résztvevőknek a projekt során szerzett élményei hatással vannak az attitűdre, amellyel a társadalom másik csoportjának tagjai felé fordulnak a jövőben, egy olyan kiindulópontot kapnak, ami táptalajként szolgálhat a jövőbeli kapcsolataiknak.

„Mielőtt ehhez hasonló projektekkel kapcsolatba kerültem volna, amelyek a találkozásra helyezik a hangsúlyt nem a politikára, azelőtt, amikor arabok közel jöttek hozzám, akkor kicsit feszültté váltam. De most biztonságosnak érzem, ha Shefar'amban vagy Kaabiyyaban sétálok és tudom, hogy nem mindenhol rossz emberek vannak.” (Id, zs)

Azt gondolom, hogy akár ennyi változás is kulcsfontosságú lehet a társadalmi integráció tekintetében.

„Nagyon sok feszültség van az arabok és zsidók között, azt gondolom, ez leginkább a politikából származik és az emberek közötti kapcsolat hiányából, de most, hogy ezek az arabok találkoztak emberekkel, zsidó emberekkel és kapcsolatba kerültek velük, létrejött köztük egy találkozás és kommunikáció. A jövőben, amikor találkoznak zsidókkal, nem mint idegenekre fognak rájuk nézni, vagy mint valami abnormalis jelenségre, hanem egyszerűen embernek fogják látni őket.” (Ad, a)

Tágabb kör: család, ismerősök

A résztvevők által elsajátított új tudás, tapasztalat és a kialakult attitűd az egyéneken túl, szélesebb körben is hatást érhet el a közvetett érintettek esetében – értem ez alatt például a résztvevők tágabb családját (rokonok, nagyszülők), ismerőseit. A projektvezetők elmondása szerint a résztvevők szülei alapvetően nyitottak a gyerekek részvételére, fontosnak tartják az ilyen típusú kapcsolatok kialakulását. Ezt volt, aki az érintettek szülei közül is alátámasztotta az interjú során.

„Tudod a családok, mind, úgy vannak vele, hogy igen, ez egy nagyon jó dolog! [...] Mert nekünk mind, az araboknak és a zsidóknak is, rossz élményeink vannak és akarnak egy új élményt, egy jó élményt nekik.” (Ma, a)

A családi reakciót illető nehézségek is felmerültek az egyik arab tinédzser nyilatkozatában: elmondása szerint a nagyszüleinek problémát jelentett, hogy ő zsidókkal barátkozik (sőt, a projekt közben át is iratkozott a kibuc iskolájába). Azt gondolták, hogy nem lesz jó hatással rá a zsidó társadalomban való elhelyezkedés, a kulturális és a társadalmi

normákban fellelhető különbségek miatt. De elmondása szerint azáltal, hogy ilyen módon részeseivé váltak egy ilyen helyzetnek, az életükben (közvetett módon) létrejött egy kapcsolat a másik csoport tagjaival.

„A családomnak probléma volt, nem a szüleimnek, de a nagyszüleimnek. [...] Először így gondolkodtak, de most már nem, most már elfogadnak engem, az új barátaimat és a dolgaimat...”
(A1, a)

Közvetett érintettnek tartom a résztvevők barátait és ismerőseit is, azt gondolom, hogy már csak az információ egy ilyen kezdeményezésről, a közvetett érintettség is befolyásolhatja a hozzáállásukat.

Közös célok és érdekek mentén való együttműködés megtapasztalása

A módszer, amivel a projekt dolgozik, a már említett mozaik módszer elvére épül: a résztvevők közös érdeklődése szervezi a csoportot, a közös munka és együttműködés erre épül fel. Ebben az esetben ez a színház, színészet, dráma. Sokan kiemelték, mindkét oldal nyilatkozói közül, hogy a közös érdeklődés, a közös cél mentén szervezett tevékenység megkönnyíti a kapcsolatteremtést: a hangsúly nem a problémákra és különbségekre, a konfliktusról és a sérelmekről való diskurzusra, hanem a közös metszetre van helyezve, amin keresztül az érintettek tudnak egymáshoz kötődni.

„Mert ez nem politika, ez valami, amiben mindenki egyetért. Azt gondolom, hogy a sport és a művészet is egy nyelv, amivel lehet kommunikálni és ez a legegyszerűbb.” (Id, zs)

Ez azt engedi nekik látni egymásban, amiben hasonlítanak: tinédzserek, akik szeretnek színészkedni és közösen próbálnak létrehozni egy színdarabot, egyformán küzdenek és dolgoznak ennek elérése érdekében. Az, hogy közös tevékenységek mentén lehetne több csoportközi közösséget és kapcsolatot építeni, többször említésre került (arab és zsidó nyilatkozatokban is). Például:

„Találnunk kell valamit, amit együtt tanulhatunk, vagy együtt építhetünk, vagy közös érdeklődést és akkor, talán [...] Barátokká válhatnak itt, mert közös érdeklődésük van, szóval valahogy így működhet.” (M1, zs)

Ez a projekt is (sok másik mellett) egy erre tett kísérlet.

Összefoglalás

Kutatásomban az izraeli társadalom etnikai csoportok szintjén felfedezhető dezintegrációjának problémáját vizsgáltam egy etnikai-kulturális konfliktusok enyhítésére specializált szervezet működésén és egy konkrét projektjén keresztül. A kutatás során szerzett ismereteim fényében úgy vélem, hogy az általam vizsgált gyakorlatban, a heterogén összetételű csoportok esetében, az (interetnikus) kapcsolatteremtés során felmerülő nehézségek a szélesebb társadalom problémáit tükrözik: a konkrét gyakorlat reprezentálja a társadalmi integráció általános problémáit.

A projekt érintettjeivel készített 13 félig strukturált, kvalitatív interjú elemzése során kerestem választ a kiinduló kutatási kérdéseimre. Azt vizsgáltam, hogy az etnikai dezin-

tegráció abban a közvetlen környezetben, ahol a projekt megvalósul, miként manifesztálódik a helyi közösségek kapcsolatain, illetve ebben az esetben inkább annak hiányán keresztül: az derült ki, hogy a helyi interetnikus, interkulturális közösségek közötti kapcsolatok többnyire felületesek és funkcionálisak, természetes keveredés által kialakult közösség nincs. Majd a konkrétan, a gyakorlat során észlelt problémákat és nehézségeket elemeztem annak felderítése érdekében, hogy a gyakorlati interakció során észlelt kulturális és egyéb nehézségek mennyiben függhetnek össze az általános társadalmi problémákkal. Az eredményeim azt mutatják, hogy a projekt nagymértékben hatással van az egyének kapcsolati hálójának és kapcsolatteremtési hajlandóságának etnikai diverzitására: a projekt „mesterségesen” létrehozott környezetében történő interkulturális kapcsolatteremtés pozitívan befolyásolja az ehhez és a külső csoporthoz kapcsolódó attitűdjüket és pre-konceptióikat is. Az interjúkon keresztül szerzett ismeretek azt mutatják, hogy a módszer, amit a projekt felhasznál a társadalmi probléma csoportszintű feloldására (a vizsgált esetet tekintve) rendelkezik konkrét eredményekkel a két elkülönült társadalmi csoport kapcsolatát illetően. A helyi civilek, egyének, közösségek összessége alkotja a társadalom egészét, ezért azt gondolom, hogy az ezek szintjén elért eredmények és elindult folyamatok hosszú távon az egész társadalomra hatással lehetnek. A vizsgált gyakorlat a közös munka, közös érdek fókuszba helyezésének eszközét alkalmazza az interetnikus, csoportközi közösségépítéshez. A kutatásom során szerzett megfigyelések és információk alapján azt gondolom, hogy ez a projekt egy jó gyakorlatot állít fel, ami a társadalom egésze és a közvetett érintettek szempontjából is hangsúlyos és példaértékű. Ebben az esetben az izraeli társadalom állapotát tekintve olyan gyakorlati példák felmutatása, amely a kapcsolatteremtés és az interkulturális közösségek szervezésének megvalósíthatóságát támasztják alá, kulcsfontossággal bírhatnak. Azt gondolom, hogy a vizsgált, meghatározott sajátosságokkal bíró civil szervezet munkájának módszertani és technikai elemei a partikuláris társadalmi kontextusból kiragadva más szociokulturális környezetben is alkalmazhatóak lehetnek. A fenti állítás érvényességének tisztázása érdekében azonban további empirikus kutatások is szükségesek.

Irodalom

- Csepeli György (2006): *Szociálpszichológia*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Falah, Ghazi (1991): Israeli „judaization” policy in the Galilee. *Journal of Palestine Studies*, 20., (4.), 69–85.
- Németh Gáborné Doktor Andrea (2008): *A szociális kompetencia fejlesztésének lehetőségei az iskolában*. <http://epa.oszk.hu/00000/00035/00120/2008-01-ta-Nemeth-Szocialis.html> (Letöltve: 2017. 04. 10.)
- Örkény Antal–Székelyi Mária (2009): A bizalom szerepe a bevándorlók sikeres társadalmi integrációjában. *Demográfia*, 52., (2–3.), 148–174.
- Pappé, Ilan (2011): *The forgotten Palestinians: A history of the Palestinians in Israel*. Yale University Press.
- Rostoványi Zsolt (2006): *Együttélésre ítélve: Zsidók és palesztinok a Szentföldért*. Budapest: Corvina.
- Svirsky, Marcelo (2006): *Rethinking the Galilee: Mapping the Presence of an Arab-Jewish Intercultural Setting*. Haifa: University of Haifa.
- Tomolya János (2007): A „34 napos” izraeli–libanoni háború. *Hadtudomány, a magyar hadtudományi társaság folyóirata*, XVII., (1) http://www.zmne.hu/kulso/mhht/hadtudomany/2007/1/2007_1_8.pdf (Letöltve: 2017. 04. 03.)

Jegyzetek

- 1 A beduinok a palesztin arabok csoportjába tartoznak, ám különálló csoportként szokták őket említeni. Izrael állam területén belül főként az Északi régióban (Galilea) és délen, a Negev sivatagos területein élnek.
- 2 Ennek a Mahmoud Abbas és Ariel Sharon által 2005-ben deklarált tűzszünet vetett véget (Rostoványi 2006:314).
- 3 *Pappé* az arab lakosság e munkaerő-piaci marginalizációját a katonai közigazgatás éveiben kialakult etnikum szerint szerveződő osztályrendszer eredményének tartja (Pappé 2011:94).
- 4 A projektvezető ezt is a korábban említett katonai közigazgatás időszaka miatt kialakult társadalmi hierarchia leképeződésének tartja: az alsóbbrendűség mélyen beleépült az izraeli arabok tudatába. A múlt eseményein kívül bizonyos mértékben a jelenlegi rendszer egyenlőtlenségei is fenntartják ezt az alárendeltségi viszonyt.
- 5 „Igen, emiatt a projekt miatt, meg egy másik miatt is, amit elkezdtünk, ahol sráccokkal találkoztunk, akik Ka’biyya-ban élnek. [...] Én és egy barátom indítottuk, minden héten találkozunk velünk egykorú sráccokkal Ka’biyya-ból és csak beszélgetünk meg csinálunk dolgokat.”

Fotó/Gönczö Viktor

KÁDÁR Magor*Stratégiai (újra)tervezés*

Az elmúlt években a civil szervezetek stratégiai tervezése szemléletváltáson esett át, az általános jövőkép és precíz megvalósítási tervek helyett egy dinamikusabb, alkalmazkodóképesebb tevékenységi folyamatot kérnek azok a szervezetek, akiknek a gyorsan változó fiatal, vagy az egyes közösségek sajátos, többváltozós, esetleg grassroot viszonyaival kell foglalkozniuk. A szerző részt vett a legtöbb (politikai, egyházi és diákszervezeti) romániai magyar ifjúsági ernyőszervezet stratégiájának kidolgozásában, ezeket a tapasztalatokat ültette át a közösségi alapítványok stratégiai újratervezésével foglalkozó ernyőszervezet munkájába, olyan dinamikus tervezési folyamatot alkotva, amelyik könnyen alkalmazható és adaptálható a különböző civil szervezetek tervezési folyamataiban. A módszer az eredménykövetés (Outcome Mapping) és a változáselmélet (Theory of Change) módszerét ötvözi a gyakorlati tapasztalatokkal, részletesen leírja a stratégiai tervezés folyamatát és további támpontokat ad a munkamódszerekhez.

Kulcsszavak: stratégiai tervezés, dinamikus stratégia, eredménykövetés módszere, változáselmélet, közösségi alapítványok.

Kádár Magor, kommunikációs szakértő. Tanulmányait a budapesti Szent István Egyetem kihelyezett tagozatán, majd a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem Politikai Tudományok szakán végezte. Doktori fokozatát a kommunikációs kampányok tervezéséből és elemzéséből szerezte 2006-ban, habilitációs fokozatát 2016-ban a kommunikációtudományokon belül place branding-ből. Jelenleg a BBTE Kommunikáció, Közkapcsolatok és Reklám Intézetének docense, doktorátusvezető. Kutatási területe a branding, a kommunikációs kampányok felépítése és működése, illetve a stratégiai tervezés. A gyakorlatban szervezetek, közszereplők és települések számára arculati és kommunikációs tervek készítésével és kivitelezésével foglalkozik.

E-mail: kadar.magor@fspac.ro

Magor KÁDÁR*The strategic (re-)planning*

In recent years, the strategic planning of civil society organizations has shifted from one perspective to another: instead of the general vision and precise implementation plans, a more dynamic, more adaptable activity process is called for organizations that need to deal with the specific multivariate or grassroots relations of fast-moving young people or local communities. The author participated in the elaboration of the strategy of the Hungarian youth umbrella organization in Romania (politics, ecclesiastical and student organizations), which has transposed these experiences into the work of strategic re-planning of community foundations, creating a dynamic planning process that is easily applicable and adapted to the planning processes of other NGOs. The dynamic planning process combines the method of Outcome Mapping and Theory of Change with

practical experience, describing the steps of strategic planning and providing additional points for working methods.

Keywords: strategic planning, dynamic strategy, Outcome Mapping, Theory of Change, community foundations

Magor Kádár, communications expert. He graduated from Szent István University of Budapest and later at the Political Sciences of Babeş-Bolyai University Cluj-Napoca. His PhD-thesis in 2006 regards the planning and analysis of communication campaigns; his degree of habilitation in communications sciences from 2016 regards place branding. Currently he is associate professor of the Babeş-Bolyai University, Communication, Public Relations and Advertising Department. His field of research is branding, the structure and mechanism of communication campaigns and strategic planning. In practice he deals with the planning and implementation of image and communication plans for organizations, public figures and settlements.

E-mail address: kadar.magor@fspac.ro

OROSZ György—BARCZI Attila

A tájökölógiai potenciálok működése a területi kohézióban és kitekintés a természetvédelmi civil szervezetek szerepére

Magyarország gazdaságilag és társadalmilag periférián lévő, ugyanakkor természeti potenciálját, természeti tőkét tekintve gazdag térségei jól lehatárolható szegmentsként jelennek meg a hazai térségfejlesztés palettáján. Ezekben a térségekben a természeti környezet kiterjedtsége és minőségi állapota szunnyadó tőkeként definiálható, mely jelenleg nincs kellően felhasználva a helyi megélhetés részbeni vagy teljes biztosítására. Ez a természeti potenciál olyan értéket képvisel, melyhez tisztelettel, fenntartható módon kell viszonyulnunk, és bölcs, tudatos szemlélettel használni (és nem felélni) egy-egy települési közösség megmaradásának érdekében. A megfelelő szemlélet és elkötelezettség sok esetben a helyi civil társadalom, a civil szerveződések körében van jelen. Ezek a tenni vágyó kisközösségek tudnak a célzott kitartásukkal pályázati forrásokat bevinni a térségekbe, az önkormányzatokkal együttműködni és hozzáadni a saját humán kapacitásukat ahhoz, hogy települési szinten a természeti környezet értéként legyen definiálva és gondoskodó módon tudják annak szolgáltatásait felhasználni.

Kulcsszavak: területi kohézió, járások, tájökölógia, komplex mutató, civil szervezetek, pályázatok

Orosz György okleveles környezetgazdálkodási agrármérnök, térség- és településfejlesztési szakértő. A közép-magyarországi régió fejlesztési ügynökségének, a Pro Regio Ügynökségnek egyik alapító tagja, ahol kezdetben projektmenedzserként, később a Program Iroda vezetőjeként dolgozott. Térségi és települési stratégiai tervezéssel, operatív programozással és projekttervezéssel, pályázatokhoz szükséges szakmai tanulmányok készítésével foglalkozik. Jelenleg a Szent István Egyetem Mezőgazdasági és Környezettudományi Karán, valamint Ybl Miklós Építéstudományi Karán mesteroktató. Oktatott tárgyai: térség- és településfejlesztés, előadás és gyakorlat, projekt-

tervezés gyakorlat, kistérségfejlesztési esettanulmányok, prezentációs tréning. Aktívan foglalkozik vadfotózással, mely a természet iránti rajongásából fakad.

E-mail: oroszygorgy@oroszygorgy.hu

Barczy Attila 1964-ben született Budapesten. Családjával Gödöllőn él. Tanulmányait a Gödöllői Agrártudományi Egyetemen folytatta. 1997-ben szerezte doktori (PhD) fokozatát. Jelenleg a Szent István Egyetemen a Mezőgazdasági és Környezettudományi Karon tanít, valamint témavezetői tevékenységet végez az egyetem Környezettudományi Doktori Iskolájában.

E-mail: barczy.attila@mkk.szie.hu

György OROSZ—Attila BARCZI

The possible roles of landscape ecology potentials in strengthening territorial cohesion between Hungarian districts, including the role of nature conservation NGO's

On the social and economic periphery of Hungary, there are well definable regions possessing high natural potentials and capital. In these regions, the expansivity and quality of their natural environment are latent potentials that are not adequately utilized for covering the needs of local population. This natural potential possesses a value that we should respect and use in a sustainable way, use and not abuse in a wise manner in favour of the conservation of local communities. Most of the time, local civil society has the appropriate attitude and engagement for this. These small civil communities are able to provide resources via grants, to co-operate with local government, to provide their expertise, capacities in order to achieve that natural environment should be treated like value and natural resources should be used in a careful way.

Keywords: territorial cohesion, districts, landscape ecology, complex indicators, NGO's

György Orosz is a certified environmental management agricultural engineer, regional and local development expert. He is a co-founder of the Agency of Central Hungarian Region, Pro Regio Agency, where he initially worked as a project manager, then later as head of the Program Office. At the present he deals with Strategic Planning, Operational Programming and Project Planning, and with the preparation of professional studies required for tenders. He is a lecturer at the Faculty of Agricultural and Environmental Sciences at the Szent István University and at the Ybl Miklós Faculty of Architecture and Civil Engineering. Subjects taught: local and regional development, project planning practice, small area development case studies, presentation training. He actively deals with wildlife photography, which is inspired by his enthusiasm for nature.

E-mail address: oroszygorgy@oroszygorgy.hu

Attila Barczy was born in 1964 in Budapest. He lives in Gödöllő with his family. He has gone to school Agricultural University of Gödöllő. He finished his doctoral studies in 1997. His field of research is environmental sciences. He works for Szent István University, Agricultural and Environmental Faculty as associate professor. Also he is a teacher in Doctoral School of Environmental Science.

E-mail address: barczy.attila@mkk.szie.hu

VARGA Dorottya—DÁVID Lóránt Dénes—Bujdosó Zoltán

TDM-ek a civil szférában

A magyar Turisztikai Desztináció Menedzsment szervezetek civil szférában betöltött szerepe

A turizmus tervezése, szervezése, koordinálása és irányítása – összefoglalóan a turizmus-menedzsment – egy olyan közösségi folyamatot és kapcsolatrendszert, valamint kapcsolati hálót feltételez, amely az érintett célállomás (a turizmus terminológiájában: desztináció) valamennyi szereplőit integrálja. A gazdasági szempontból érdekelt szereplők mellett ugyanolyan fontos szerepet töltenek be a desztinációk életében az érintettek. Így tehát a közszféra, a magánszféra és a civil társadalom egyaránt megjelennek a célterületek menedzsmentjében és a Turisztikai Desztináció Menedzsment Szervezetben (röviden: TDMSZ). Ezeknek a turisztikai társulásoknak legalapvetőbb ismérvük, hogy jogi formájukat tekintve a civil társadalom színterének tagjai: döntően egyesületként vannak bejegyezve, vagy nonprofit gazdasági társaságként látják el feladataikat. Úgyis fogalmazhatunk, ahogyan tették azt a 2012 májusában megrendezett VII. Országos TDM Konferencián, hogy a TDMSZ-ek „civil turisztikai önkormányzatokként működnek”. Jelen tanulmány foglalkozik a desztinációs menedzsment szervezetek elméleti kereteivel; kitér a szervezetek összetételére és felépítésére, kiemelt hangsúllyal a civil társadalomra. A vizsgált szervezetek általános feladatainak és kompetenciáinak bemutatása helyett a szerzők konkrét példákat ismertetnek annak érdekében, hogy a civil szférában betöltött szerepüket kiemeljék és azonosítsák.

Kulcsszavak: TDM, TDMSZ, civil szféra, civil társadalom, stakeholderek

Varga Dorottya okleveles közgazdász idegenforgalmi és szálloda, valamint turizmus-menedzsment szakon. PhD fokozatát a Szent István Egyetem Enyedi György Regionális Tudományok Doktori Iskolában szerezte 2017-ben. Kutatási területe a turisztikai desztináció menedzsment. A versenyszférában szerzett szakmai tapasztalatait felsőoktatási gyakorlattal egészítette ki. Jelenleg a közigazgatásban dolgozik, és projektekkel foglalkozik.

E-mail: vargadorka23@gmail.com

Dávid Lóránt történelem-földrajz szakos középiskolai tanári diplomát szerzett 1992-ben. PhD fokozatát a Debreceni Egyetemen szerezte földtudományokból (földrajz). Három tudományágban is sikeresen habilitált (2009: gazdálkodás- és szervezéstudományok, 2011: környezettudományok, 2017: regionális tudományok). Jelenleg az Eszterházy Károly Egyetem főiskolai tanára Egerben, a University of Economy in Bydgoszcz professzora Lengyelországban, valamint Jean Monnet Professor címet is elnyert az Európai Bizottságtól. Kutatási területe a turizmus és általában az emberi tevékenység hatásai.

E-mail: dr.david.lorant@gmail.com

Bujdosó Zoltán habilitált főiskolai tanár, okleveles geográfus. A Debreceni Egyetem Földtudományok Doktori Iskolájában szerezte PhD fokozatát és habilitált. Az Eszterházy Károly Egyetem campusokért felelős rektorhelyettese, oktatási tevékenysége a turizmus és a területfejlesztés témakör-

rökhöz kapcsolódik. Emellett a Mátra Térségi TDM Kft. ügyvezetője, a térség turizmusának fejlesztéséért dolgozik. Tagja több földrajzi és turisztikai szervezetnek.

E-mail: bujdosozoltan@uni-eszterhazy.hu

Dorottya VARGA—LÓRÁNT Dénes Dávid—Zoltán Bujdosó

DMs in civil society sector

Role of Hungarian Destination Management Organizations in the civil society

Planning, organization, coordination and management of tourism – tourism management summarily – demands community process, affiliation system and network that integrate all actors and stakeholders of the destination. Besides actors with economic interest others also play a great role in a destination's life cycle. In this way public and private sector and civil society show themselves in tourism management and Tourism Destination Management Organization (DMO). Elementary criterion of these DMOs is that their legal forms make them component of the civil society: they are decisively associations or nonprofit corporations. Thanks to the VII. Hungarian TDM Conference in May 2012, we can also affirm that DMOs operate as "civil tourism local governments". This paper studies the theoretic framework of DMOs, enter into details of content and structure of DMOs with special emphasis on civil society. Instead of presenting general tasks and competences of the examined organizations, specific examples are described in order to emphasize and identify their roles in civil sphere.

Keywords: TDM, DMO, civil sphere, civil society, stakeholders

Dorottya Varga is an economist, has a bachelor degree in tourism and hospitality and a master degree in tourism-management. She graduated in the Szent István University, Enyedi György Doctoral School of Regional Sciences and she was awarded PhD doctorate degree in 2017. Her research field is the tourism destination management. Beyond professional experience gained in private sector, she was also an assistant lecturer in higher education. Now she works in public administration and deals with European Union projects.

E-mail address: vargadorka23@gmail.com

Lóránt Dávid obtained a high school teacher diploma in history and geography in 1992. He doctorated (PhD) at the University of Debrecen in Earth Sciences (Geography). He successfully habilitated in 3 disciplines (2009: Management and Business Administration, 2011: Environmental Sciences, 2017: Regional Sciences). He is a college professor at the Eszterházy Károly University, Eger, and a professor of the University of Economy in Bydgoszcz, Poland, and he received the Jean Monnet Professorship from the European Commission. His research field is the impacts of tourism and human activities generally.

E-mail address: dr.david.lorant@gmail.com

Zoltán Bujdosó is a college professor, a geographer. His PhD diploma and habilitation are from the University of Debrecen. He is the vice rector for campus affairs of the Eszterházy Károly University, his main fields of research are tourism and regional development. He is also the general

manager of the Mátra Regional TDM Ltd. and works for tourism development of the region. He is a member of several scientific societies.

E-mail address: bujdosozoltan@uni-eszterhazy.hu

CIRIEC-International

Újabb fejlemények az Európai Unióban a szociális gazdaság terén

Összefoglaló

A CIRIEC által készített jelentés általános célja a szociális gazdaság közelmúltbeli alakulásának vizsgálata az Európai Unióban (EU) és a 28 tagállamban. A jelentés három területre összpontosít: először is a szociális gazdaságra, valamint az államok és piaci/profitorientált vállalkozások közötti térrel kapcsolatos új koncepciókra/mozgalmakra, másodsor a tágabb értelemben vett közpolitikákra, amelyeket az elmúlt években uniós és tagállami szinten dolgoztak ki a szociális gazdasági ágazat erősítése céljából, valamint harmadszor a szociális gazdaság jelentőségének mérésére az egyes uniós tagállamokban. Ez a kutatás nem csupán a CIRIEC által készített és az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság által közzétett 2008-as és 2012-es, „A szociális gazdaság az Európai Unióban” című tanulmány frissítése, hanem az ezen a területen Európában az elmúlt néhány évben lezajlott fejlődés elemzését és értékelését is tartalmazza.

Kulcsszavak: szociális gazdaság, vállalkozások, fenntarthatóság, Európai Unió

E-mail: ciriec@uliege.be

CIRIEC-International

Recent Evolutions of the Social Economy in the European Union

Summary

The general objective of the Report is to study the recent evolution of the social economy (SE) in the European Union (UE) and its 28 member states. It focuses in three areas: firstly, the social economy and the emergent concepts/movements related to the space between states and market/for-profit businesses, secondly, the public policies in their large sense built both at the EU and the Member countries in recent years to enhance the social economy sector and thirdly, measuring the weight of the social economy in each EU Member country. This research is not only an update of the studies entitled “The Social Economy in the European Union”, carried out by CIRIEC and published in 2008 and in 2012 by the European Economic and Social Committee, but also an analysis and assessment of recent evolution in this field in Europe.

Keywords: social economy, enterprises, sustainability, European Union

E-mail address: ciriec@uliege.be

Jana JANOUŠKOVÁ—Pavlína KIRSCHNEROVÁ

*Egyéni altruisztikus viselkedésmódok
a Cseh Köztársaság adóösztönzőinek kontextusában*

A legtöbb ország adórendszere ösztönzőkkel készíti az adófizetőket a nonprofit szektor támogatására, illetve a különféle adózási lehetőségek kihasználására. A cikk az egyének adományozáshoz fűződő viszonyát vizsgálja a Cseh Köztársaságban, és azokat a motivációkat kutatja, melyek befolyást gyakorolnak a szükséget szenvedőket szolgáló adományozási hajlandóságra.

Kutatásunk módszertani alapját részben a Cseh Köztársaság pénzügyminisztériuma másodlagos statisztikai adatainak elemzése, részben egy 2016-ban folytatott elsődleges kutatás adta. Statisztikai eszközök használatával vizsgáltuk az adományoknak az egyének jövedelmével, életkorával és iskolai végzettségével való becsült összefüggéseit.

Az érvényben lévő adó-jóváírási lehetőségek pozitív elemei az adótörvénynek, a kutatás tanúsága szerint azonban az adománynak az adó nem adóköteles részeként való levonásának lehetősége inadekvát, és nincs jelentős ösztönző hatással az adófizetőkre.

Kulcsszavak: adomány, adópolitika, adóösztönző, levonható tétel

Jana Janoušková, az Opava-i Sziléziai Egyetem Pénzügyi és Számviteli Tanszékének egyetemi docense, Karvina-i Gazdálkodási és Menedzsment Intézet, Univerzitní nám. 1934, Karviná, Cseh Köztársaság.

E-mail: janouskova@opf.slu.cz

Pavlína Kirschnerová, az Opava-i Sziléziai Egyetem Pénzügyi és Számviteli Tanszékének PhD hallgatója, Karvina-i Gazdálkodási és Menedzsment Intézet, Univerzitní nám. 1934, Karviná, Cseh Köztársaság.

E-mail: kirschnerova@opf.slu.cz

Jana JANOUŠKOVÁ—Pavlína KIRSCHNEROVÁ

Altruistic behaviour of individuals in the context of the tax stimulus in the Czech Republic

In most countries, tax systems encourage entities to fund the non-profit sector and make use of different tax approaches. The article explores the relationship of individuals to the donation in the Czech Republic and is looking for attributes that affect their willingness to make financial donations to the needy.

Methodically the research in part relies on the evaluation of secondary statistical data of the Financial Administration of the Czech Republic and the primary research, which took place in the form of a survey in 2016. Using statistical tools the anticipated dependencies of donations provided on the amount of the income of individuals, their age and education are explored.

Existing tax credits are a positive aspect in the tax law, but as it resulted from the research the possibility of deducting the donation, as the non-taxable part of the tax is inadequate, and does not have a strong incentive effect for taxpayers.

Keywords: donation, tax policy, tax incentive, deductible item

Jana Janoušková, Associate Professor at the Department of Finance and Accounting, Silesian University in Opava, School of Business Administration in Karvina, Univerzitní nám. 1934, Karviná, Czech Republic.

E-mail address: janouskova@opf.slu.cz

Pavína Kirschnerová, Doctoral Student. Silesian University in Opava, School of Business Administration in Karvina, Univerzitní nám. 1934, Karviná, Czech Republic.

E-mail address: kirschnerova@opf.slu.cz

KELEN Annamária

Széthúzó helyi közösségek – színházzal a társadalmi integrációért?

Betekintés egy izraeli civil szervezet munkájába

Jelen cikk egy korábbi kutatás (2017) és az abból íródott szakdolgozat (2017) kivonata. A tanulmány az arab–izraeli konfliktus hátterét és a társadalom tagjaira gyakorolt hatásait járja körbe, valamint egy, ezen társadalmi problémára reagáló civil szervezet munkáját mutatja be. A kutatás központjában a szervezet egy konkrét projektje és annak az érintettekre gyakorolt hatása áll. Jelen cikk a civil szervezet munkájára, a vizsgált projektre és a kutatás eredményeire tér ki részletesebben.

Kulcsszavak: arab–izraeli konfliktus, konfliktuskezelés, civil, közösségi kezdeményezés, empowerment

Kelen Annamária 1991-ben született, Budapesten. Alapszakon az ELTE BTK Magyar nyelv és irodalom, mesterszakon pedig az ELTE TáTK Közösségi és civil tanulmányok képzését végezte el (2017). Mesterszakos tanulmányait kísérő szakmai gyakorlatát Észak-Izraelben töltötte egy civil szervezetnél, amely a szakdolgozati kutatásához is alapot szolgáltatott. Jelenleg Indonéziában tartózkodik egy oktatási ösztöndíjprogram keretei között (2017–2018).

E-mail: annamaria.kelen@gmail.com

Annamária KELEN

Factious local communities – Is with a theater for social integration?

Introspection in the work of an Israeli civil organisation

This article is a summary of a previous research (2017) and thesis based on it (2017). The original study covers the background of the Arab–Israeli conflict and its effects on members of society, as well as the work of an NGO responding to this social problem.

The focus of the research is one specific project of the organization and its impact on the stakeholders. This article focuses on the work of the NGO, the examined project and the results of the research in more detail.

Keywords: Arab–Israeli conflict, conflict management, NGO, community initiative, empowerment

Annamária Kelen was born in 1991, Budapest. She got her BA degree in the field of Hungarian studies (ELTE), and for her MSc, with a change of focus, she graduated from the Community and development studies program of ELTE TáTK. She accomplished the required professional practice working with an NGO in Israel, which also provided a base for her final thesis research. Currently she is in Indonesia, participating in an educational scholarship program (2017–2018).

E-mail address: annamaria.kelen@gmail.com

CIVIL SZEMLE

LEGYEN 2018-BAN ELŐFIZETŐJE
a negyedévente megjelenő
Civil Szemlének!

RENDELJE MEG A CIVIL SZEMLÉT,
melynek előfizetési díja egy évre
3600 Ft

Előfizetés
Civil Szemle,
Erste Bank: 11600006-00000000-23902934

CIVIL SZEMLE
szerkesztősége

www.civilszemle.hu
Levelezési cím
1137 Budapest, Pozsonyi út 14. II/9.

Kérjük, megrendelését (amely tartalmazza a nevet, postázási címet
és a befizetés igazolását) – a gyorsabb ügyintézés érdekében – küldje be a

civilszemle@gmail.com
e-mail címre

„A tervezési folyamatban a súlypont nem a felvázolt ideális helyzet elérésén lesz, hanem a szervezet azon sajátosságán, ami a többiekétől eltérő többletértéket jelent, és amivel egy vagy több közösségi probléma megoldását segítheti. Ennek a többletértéknek az alapján foglalja el a helyét a közösségben, azonosítja, esetleg márkázza önmagát és végzi tevékenységeit. A szemléletváltást a megnevezett ideális állapot elérését előirányzó folyamatok és mérőmutatók lecserélése jelenti a társadalmi reálfolyamatokat leíró, beavatkozást előirányzó folyamatokra.”

(Kádár Magor)

„A természet- és környezetvédelemmel foglalkozó civil szervezetek egyik legfontosabb feladata, hogy a természeti környezet érdekében helyi szinten tudatos irányítsák az ott élők szemléletét az értékek felismerése és védelme felé. A civil szervezetek kiemelten fontos kapcsolóként működnek a területfejlesztés és a közösségek között, fontos szerep hárul rájuk a közösségeket összetartó helyi identitás kialakításában, megerősítésében és fenntartásában.”

(Orosz György–Barczy Attila)

„A civil együttműködések és kezdeményezések száma figyelemre méltó a hazai turizmusban, amelynek nem csak a prioritást élvező, ún. „húzó” turisztikai termékek (például egészségturizmus) vonatkozásában jelennek meg. Aligha találni olyan turisztikai terméket, amelyek szakmai támogatását és érdekképviseletét ne segítenék civil szervezetek, társulások és szövetségek, vagy akár klaszterek.”

(Varga Dorottya–Dávid Lóránt Dénes–Bujdosó Zoltán)

„A Cseh Köztársaságban élő természetes személyek adományait elsősorban megtakarításaik mértéke befolyásolja, melyben a régió gazdasági ereje tükröződik, érzékeny ugyanakkor a gazdasági recesszióra is, amikor a költségoldalon keresik a megtakarítás lehetőségét, és visszaesik a közösségi filantrópiára való hajlam. Egy gazdaságilag nehéz helyzetben azonban megnő a nonprofit szervezetek jelentősége. Segítséget nyújtanak a krízis negatív hatásait elszenvedő embereknek. Az adókönyvitészeknek van hatásuk az adományok volumenére, különösen a nagyobb egyéni adományozók esetében. A Cseh Köztársaságban főként az alkalmi adományozás jellemző, innen kellene elmozdulni a rendszeres egyéni adományok felé, ami stabil bevételi forrást jelenthetne a nonprofit szektor számára.”

(Jana Janoušková–Pavína Kirschnerová)

„Az elképzelésük az, hogy a közös érdekeket helyezve az együttműködés fókuszába, az előítéletek és feszültségek csökkenése mellett az egymás iránt érzett bizalom és az együttműködésre való hajlandóság nyerjen teret a két csoport tagjai között. Céljuk egy közös identitás kialakítása a résztvevők között, ami magasabb szinten szolgáltat kohéziós erőt és teremt közösséget. Ezt egymás megismerésén és a »másik narratíva« megismerésén keresztül próbálják elérni. A mikroszintű beavatkozásokon és a helyi projekteken keresztül tágabb társadalmi változásokat szeretnének elérni, úgymint: a civil tudat és aktivitás növelése, a közösségek közti éles határok és feszültségek enyhítése, az eltérő etnikai csoportok egymás iránt való érzékenységének és bizalmának növelése.”

(Kelen Annamária)

Ára 900 Ft

ISSN 1786334-1

9 177 1786 334009